GT

Társadalomtudományi folyóirat

GAZDASÁG ÉS TÁRSADALOM

90/6

GAZDASÁG ÉS TÁRSADALOM

I. évfolyam, 6. szám. 1990. december

Főszerkesztő: Thoma László

Szerkesztő: Rathmanné Túry Mária

Megjelenik kéthavonta

GT

Felelős kiadó: Dr. Gidai Erzsébet igazgató
Kiadja a Szakszervezetek Gazdaság- és Társadalomkutató Intézete
Budapest, II. Tárogató út 2-4.
1525 Bp. Pf. 40.

ISSN 0865-7823

TARTALOM

Gazdaság

Nyilas András: Első számú közellenség: az infláció 5
Bóc Imre: A lakosság áruvásárlásának visszafogása
és a gazdaság külső és belső egyensúlya 24

Privatizáció

Szerzői munkaközösség: Munkavállalói Résztulajdonosi Program (MRP)
(A szabályozás koncepciójának alapelvei) 45

Participáció

Prugberger Tamás: A munkavállalói részvétel a vállalati irányításban 75

Nyugat-Európa

Pécsi Anna: Érdekegyeztetés Belgiumban 93
Borbély Szilvia: Üzemi (munkás)tanácsok Nyugat-Európában 102

Módszer

Szántó Borisz: A tudományos-műszaki tevékenység előrejelzése
a termelés strukturális átalakulásának fényében 107

Dokumentum

Munkástanácsok és szakszervezetek (Adalékok az 1956-os munkástanácsok
történetéhez) (L. Vincze Judit) 115
Rácz Sándor és társai perének vádirata (1957) (Befejező rész) 138

S z e r z ő i n k :

Borbély Szilvia kandidátus, tudományos osztályvezető, Szakszervezetek Gazdaság- és Társadalomkutató Intézete

Bóc Imre közgazdász, kandidátus

L. Vincze Judit tudományos munkatárs, Szakszervezetek Gazdaság- és Társadalomkutató Intézete

Nyilas András a közgazdaságtudomány doktora

Pécsi Anna történész, kandidátus

Prugberger Tamás jogász, tanszékvezető egyetemi tanár, Miskolci Egyetem

Szántó Borisz mérnök, a közgazdaságtudomány kandidátusa

Nyilas András

Első számú közellenség: az infláció *

Elöljáróban szeretném tisztázni a tanulmány jellegét. Egyebek mellett két ok miatt is. Először is azért, mert most már nyakig benne vagyunk a rohanó-vágtató inflációban, és kevés kell ahhoz, hogy átbillenjünk a hiperinflációba, amikor az ilyen tanulmányokra már alig vagy senki sem figyel oda. (Már most sem nagyon...)

Másodszor azért, mert az utóbbi néhány évben könyvtárnyi irodalom jelent meg a magyar inflációról és az antiinflációs politika szükségességéről. És: semmi nem történt. Ennek ellenére meg szeretném kísérelni a lehetetlent: olyan újszerű összeállítást adni a magyar infláció természetrajzáról, amelyből kiderül az infláció fő fészke, gyökere, és amely diagnózis egyben magában foglalja a terápiát is.

E bombasztikus ígérgetés azonban csak leplezi a szerző zavarát, aki őszintén be meri vallani, hogy maga is belecsavarodott az infláció nyakatekerten bonyolult összefüggéseibe. Ebből úgy igyekszik kimászni, hogy hol itt, hol ott ragad meg valami biztosnak tűnő kiindulópontot, ahonnan megpróbálja levezetni az összefüggéseket. De a gombolyítás során újabb és újabb csomókra, el- és leágazásokra bukkan, amelyek sokszor zsákutcákba vezetnek.

Az infláció roppant bonyolult labirintusa és a szerző tanácstalansága határozza meg a tanulmány műfaját is. Miután az infláció a gazdasági folyamatok tükörképe, lázmérője, s a gazdaságban minden mindennel összefügg, nem tudtam valamennyi szükséges gondolatmenetet végigvinni, a tanulmány szerkezete sem könnyen áttekinthető. Ezért nem nevezhető esszének,inkább pamfletnek, amelyben a szerző tudatlansága miatt maga magát is kigúnyolja. Hangvétele pedig inkább hasonlít egy napilap – remélem jó értelemben vett – zsurnalisztikai stílusához. A fentiek miatt e tanulmányt a megszokott személytelen többesszám helyett egyesszám első személyben írom, ezzel is hangsúlyozva személyes véleményemet és felelősségemet.

* Az itt következő tanulmány az SZGTI számára 1990. júliusában készült vita-anyag tömörítvénye. Így az természetszerűen nem tudta figyelembe venni az 1991. évi költségvetés óriási hiányát, valamint az "Öböl-válság", s a dollárelszámolásra való áttérés több milliárd dolláros cserearány-veszteségét. E tényezők alapján a leírtakkal együtt jövőre a hiperinfláció veszélye reálisan prognosztizálható.

Az infláció és mércéje

Az infláció ma már általánosan elfogadott definíciója: "az árak (és a költségek) általános emelkedése" (Samuelson). Az idézethez magam tettem zárójelbe a költségeket, hiszen a költségek is árak. A munkabér pl. "a munkaerő-áru ára", az adó is végsősoron ár, az államvezetés "ára". (Azt, hogy az ár és a költség egyben jövedelem is, a későbbiekben bizonyítom).

Ki kell emelni az infláció fogalmi meghatározásából az általános jelzőt, ami azért fontos, mert a viszonylag stabil árszint mellett is az egyes áruk ára nagymértékben ingadozhat, emelkedhet vagy csökkenhet, mégsincs infláció, mert az árarányok változásai kiegyenlítik egymást. Példaként az 1. sz. táblázat bemutatja a fogyasztói árak és az árarányok 1978 és 1987 közötti változását. Kilenc év alatt a fogyasztói árszínvonal az 1978. évi 100-ról 1987-ben 189 százalékra nőtt. Árufőcsoportok szerint azonban alig van jelentősebb eltérés az átlagtól. Ezt mutatja a második számsor, amely az átlagot (a 189 százalékot) tekinti 100-nak, és az ettől való eltéréseket érzékelteti. Két jelentősebbnek mondható eltérés van: a fűtés, a háztartási energia árának növekedése kilenc év alatt az átlagot 12 százalékkal haladta meg: a tartós fogyasztási cikkek relatív árai pedig ugyanezen idő alatt 13 százalékkal csökkentek. A többi eltérés éves átlaga olyan minimális, hogy elhanyagolható. Jószerivel a kiemelt két példa is elhanyagolható, mert éves átlaguk a +1 és -1 százalék körüli, ami ugyancsak belefér a hibahatárba.

Ha tehát ilyen jelentéktelen az árarányeltolódás, akkor jogos azt mondani, hogy általános, mindenre kiterjedő az áremelkedés, tehát infláció van.

1. sz. táblázat

A fogyasztói árindexi és az árarányok alakulása árufőcsoportok szerint

Árufőcsoport	Az 1987. évi árak az 1978. évi árak %-ában	Az 1987. évi árindex árarányai (1987. évi átlagárindex=100)
Élelmiszerek	189	100
Élvezeti cikkek	181	96
Ruházati cikkek	201	106
Fűtés, háztartási energia	212	112
Tartós fogyasztási cikkek	164	87
Egyéb iparcikkek	190	101
Szolgáltatások	195	103
Összesen (átlagosan)	189	100

Forrás: Statisztikai Évkönyv, 1987. KSH. Budapest, 1988. 235. old. alapján.

Bevallom, egy kicsit "hamis" az előző táblázat, mert túlságosan is aggregáltak az árufőcsoportok, s így azok eltakarják a mögöttes differenciákat. Nem akarom további statisztikával megterhelni az olvasót, kérem: higgyék el nekem, átböngészve a részletező adatokat, alig találtam példát olyan árucikkre, amelynek árnövekedése a fenti időszakban jelentősebben eltért volna az átlagtól. A természetes ésszel gondolkodó közgazdász erre azt mondaná: jó-jó, de az árarányok nagy átrendeződése éppen az 1979-et megelőző években zajlott le, a két nagy olajárrobbanás folytán. A józan ész is csődöt mond, mert 1970 és 1979 között a 42 százalékos infláción belül a fűtőanyagok és a háztartási energia ára csupán 16 százalékkal emelkedett...

Kicsit más a helyzet 1988-ban és 1989-ben. 1988-ban ugyanis – mint ismeretes – a gyermekruházati árak ugrásszerű emelése (a dotáció megvonása) miatt lóg ki a sorból (a 15,5 százalékos átlagból) a ruházati cikkek árának emelkedése (20 százalék). 1989-ben pedig a 17 százalékos átlagot az úgynevezett egyéb fogyasztási cikkek árának 22,4 százalékos emelkedése "torzítja". A fűtés és az energia fogyasztói árainak növekedése még ebben a két évben is alatta maradt az átlagos inflációnak (1988-ban 12,8 százalék, 1989-ben 11,4 százalék).

Olvasva a KSH árakra vonatkozó tengernyi dokumentációját, szívesen bemutattam volna részletesebben az adatokat, de erről a terjedelem adta korlátok miatt le kellett mondanom. Aki az árakkal, az inflációval foglalkozik, annak jó szívvel ajánlom ezeket a dokumentumokat (Évkönyv, Zsebkönyv, Havi közlemények, Háztartásstatisztika, Árindex Füzetek, Kiskereskedelmi Áralakulás stb. stb.). Ezt nemcsak a majdnem négyévtizedes gazdaságstatisztikai múltam mondatja velem. Úgy vélem, hogy egy ma már 30 százalékos fogyasztói árindex +,- 10 százalékos eltérése bőven belefér a hibahatárba. Annak pontosításánál sokkal, de sokkal fontosabbnak tartom azt, hogy végre legalább használják ezt az indexet és indexálják vele valahogyan a béreket-kereseteket-jövedelmeket.

A fentiekből tehát egyértelműen kiderül, hogy mi az infláció mércéje: *a fogyasztói árindex* (C P I = Consumer Price Index).

A nemzetközi gazdasági kapcsolatok szerepe

Kis ország lévén, nemzetgazdaságunk helyzetét, főbb folyamatait és persze áraink alakulását – mint ismeretes – jelentős mértékben megszabják külkereskedelmi kapcsolataink, a világpiaci tendenciák.

Külkereskedelmi intenzitásunkat, világpiaci érzékenységünket és sebezhetőségünket tekintve országunk a világranglista élén áll. Exportunk aránya megközelíti a GDP 40 százalékát, ami az USA-ban 4-5 százalék, az Egyesült

Királyságban 20 százalék körüli és Japánban alig 10 százalék (!). Ez a külkereskedelmi sebezhetőség is ingerli egyes közgazdászainkat arra, hogy a hazai piac elsődlegességét hirdessék (pl. Hoch Róbert). Mások viszont (pl. Nagy András) - velem együtt - az export-expanziót a gazdasági növekedés előfeltételének tekintik.

A nyugati szakirodalom szerint a nemzetközi árcentrumot (ha úgy tetszik, az árakat meghatározó "értéket") - ez is ismeretes - a világpiacon domináló országok diktálják. A három centrum: az USA, a Közös Piac és a Csendes Óceán térsége. Ezt a "vastörvényt" az OPEC törte meg, amikor 1973/74-ben, majd 1979/80-ban jó tízszeresére emelte az olaj reálárát, amivel együtt csaknem valamennyi ásványi eredetű energiahordozó és nyersanyag-féltermék ára is ugrásszerűen emelkedett.

És itt megint egy "közhely" következik, köztudott ugyanis, hogy az általános világpiaci áremelkedéseket (inflációt) aktív árfolyampolitikával, valamint antiinflációs fiskális és monetáris politikával ki lehet védeni. Ilyen értelemben tehát nem beszélhetünk importált inflációról. Akkor azonban, amikor egy viszonylag homogén árucsoport ára ugrásszerűen emelkedik, ezt már az alábbi eszközökkel nem lehet kivédeni.

Az árrobbanás által okozott veszteségeket *rövid távon* két eszközzel lehet kivédeni, finanszírozni: inflációval visszafogni a hazai felhasználást és az így megtakarított öszegekből fizetni a többszörösére nőtt olajárat; vagy/és a veszteségeket a külföldi hitelekkel kiegyenlíteni. Bár még ma is vitatják, de meggyőződésem, hogy eladósodásunk közvetlen oka a világpiaci árrobbanás, az általa okozott cserearány-romlásból származó óriási veszteség.

Most ugyan könnyű előállni azzal, hogy "úttévesztés" volt a veszteség hitelekkel való finanszírozása, és hogy ennek a veszteségnek a terheit a következő generációkra hárította át kamatos kamataival az akkori (gazdaság)politika. De gondoljuk csak végig: ki merte volna vállalni akkor annak a következményeit, hogy a külső források igénybevétele *helyett* 1974/75-ben, majd 1979/80-ban, egymás után *jó 10 százalékkal csökkentette volna a lakosság életszínvonalát.*

Az árveszteség érzékelésére a 2. sz. táblázatot ajánlom tanulmányozásra. Az adatok azt mutatják, hogy 1987-ben - természetesen a mindenkori hivatalos árfolyamokon, folyó árakon számolva - az árak és szolgáltatások külforgalmának passzívuma 5,9 milliárd forint volt. Ha azonban ebben az évben az árrobbanások előtti (pl. az 1970-es évek) árakon külkereskedtünk volna, akkor az 5,9 milliárdos passzívum helyett 83,1 milliárdos aktívumot érhettünk volna el. A teljes árveszteségünk tehát 5,9 + 83,1 = 89 milliárd forint volt egyetlen évben, 1987-ben, amikoris cserearányaink 1970-hez képest 28-30 százalékkal romlottak: 153,0 : 213,4 = 71,7 százalék.

2. sz. táblázat

Árveszteségünk

	Import	1987-ben az 1970. évi árakhoz képest Export	Egyenleg
		milliárd forint	
Az 1987. évi forgalom folyó árakon	470,3	464,4	-5,9
Az 1987. évi árszint 1970. évi százalékában	213,4	153,0	–
Az 1987. évi forgalom 1970. évi árakon	220,4	303,5	83,1
Áremelkedés 1970-1987 között	249,9	150,9	89,0

Forrás: Statisztikai Évkönyv 1988 és Népgazdasági Mérlegek 1949-1987.

(A külkereskedelmi cserearányok változásának értéki számbavételére ettől eltérő módszerek is ismeretesek)

Egyébként számunkra a "harmadik" olajárrobbanás 1986-ban volt, amikor az olajárak (és az olajszármazékok árai) a felére estek vissza. Mi ugyanis a két olajárrobbanás alatt berendezkedtünk arra, hogy a csúszó átlagár alapján kapott olcsó szovjet kőolajat feldolgozva, termékeit jó áron dollárért adjuk el a nyugati piacokon. Az 1986-os negatív olajárrobbanás 6-7 milliárd forint újabb árveszteséget okozott, és ezzel, valamint élelmiszerexportunk árszínvonalának ugyancsak váratlan, csaknem 10 százalékos csökkenésével együtt ebben az évben a nem rubel elszámolású cserearányaink további 7 százalékkal romlottak.

Ezt az óriási árveszteséget 1974 és 1981 között kizárólag dollárkölcsönökkel finanszíroztuk: bruttó adósságállományunk az 1974. évi kb. 1 milliárd dollárról 1981-re kereken 10 milliárd dollárra nőtt. Beleértve természetesen az időközben megemelt kamatok fizetésére is felvett kölcsönöket is. 1982-1984-ben volt egy három éves periódus, amikoris drasztikus importkorlátozásokkal és a régi árstruktúrában erőltetett export következtében kb. egy milliárddal csökkentettük az adósságállományt. Ennek döntő indítéka az 1982-es adósságválság és az IMF-be való belépésünk volt, ami rákényszerítette nemzetgazdaságunkat ezekre az intézkedésekre. A javulás azonban illuzórikus volt, hiszen az ezt követő három év alatt (1985-1987-ben) ismét megkétszereződött adósságállományunk és megközelítette a 20 milliárd dol-

lárt. Ebben a korábbi két tényezőn kívül (a tényleges cserearányveszteség, a felhalmozódó kamatos kamatok) még egy további tényező is súlyosbította a helyzetet: a növekvő árfolyamveszteség. Erről Csikós Nagy Béla a következőket írta 1988. januárjában a Közgazdasági Szemlében: "A reformpolitika legsajátosabb és egyben talán a legsúlyosabb időszaka az 1984-1987-es évekre esik. Sok vitát folytattunk arról, vajon az 1984 végén 9 milliárd dollárt elért külföldi adósság nem terheli-e túlságosan gazdaságunkat: hogy növelhető-e tovább az adósságállomány, és hogy ha az egyensúlyhiány ezt elkerülhetetlenné teszi, 1 vagy 2 milliárdban jelölhető-e meg a még megengedhető többlet; hogy mit kell tennünk az eladósodási folyamat leállítása, majd pedig csökkentése érdekében. Ezért azután hideg zuhanyként hatott, amikor kiderült, hogy e hároméves időszakban az USA-dollárban számolt adósság kétszeresére nőtt. Az adósságnak abból a megduplázódásból az ország vajmi keveset látott, mivel az alapjában a nemzetközi tőke- és pénzmozgások nyomán következett be. Legnagyobb szerepet ebben kétségtelenül a dollár árfolyamának zuhanása jelentette. Itt adódott a negyedik tanulság. Eszerint egy eladósodott és külkereskedelem-érzékeny ország két csatornán kerül függőségi viszonyba a világgazdasággal: egyfelől az áruforgalom, másfelől a pénzforgalom területén. De míg az áruforgalom állandó figyelem tárgya volt, addig a nemzetközi pénz- és tőkemozgás ügye (általában pedig a külföldi adósság kezelésének módja) néhány beavatott szakember intim ügyének minősült."

Aki tehát azt akarja számonkérni, hogy hová lett a 20 milliárd dollár, az egy fekete macskát kerget egy vaksötét szobában, amelyben nincs is macska. Ebből a 20 milliárd dollárból a magyar gazdaság jóformán egy centet sem látott, mert ezt a cserearány és a nemzetközi tőkepiac oltárán kellett veszteségeink finanszírozására feláldozni. Ez volt a forrása annak, hogy közben mi "vígan" éltünk.

A böjtje viszont igazából most lesz, amikor majd arra kényszerítenek, hogy legalább a kamatokat fizessük rendszeresen – néhány generáción keresztül. És úgy tűnik, hogy ennek a jövedelemkivonásnak fő eszköze az infláció lesz. Igaz ugyan, hogy főleg 1979-től is folyton-folyvást erre, meg az eladósodásból származó terhekre hivatkoztak, de az infláció nemhogy segített volna, hanem méginkább szétzilálta a nemzetgazdaságot. Félő, hogy most ez még fokozottabban így lesz.

Az olvasó megnyugtatására azonban le kell szögezni, hogy az adósságot soha senki nem fogja visszafizetni, mi sem. Éppen elég, ha annak a kamatait még az unokáink is nyögni fogják, az egyelőre még csak gyéren csörgedező működő tőke osztalékaival együtt...

Az inflációs, de egyben az antiinflációs gazdaságpolitika egyik kulcskérdése az *árfolyampolitika*. Csaknem valamennyi szakértő egyetért abban,

hogy a leértékelés az infláció egyik fő oka. A vélemények csak a mértékekben térnek el. A különböző szakírók eltérő számításai szerint 1 százalékos leértékelés a fogyasztói árszínvonalat néhány hónapon belül (3-6 hónap) 0,3-0,5 százalékkal növeli.

Ugyanezen vélemények azonban azt is mondják, hogy a leértékelést éppen az infláció teszi szükségessé. A külső és belső infláció közötti különbség. Ez a "mi volt előbb" tipikus példája: az infláció miatt kell leértékelni a forintot, az inflációt viszont a leértékelés gerjeszti.

Azt hiszem, hogy ezt a spirált is csak a sokk-terápia tudná megoldani: egy racionális, közgazdaságilag megalapozott valutareform, amely az illúziók világából közelebb hozhatná a realitásokhoz a konvertibilitást.

Addig pedig bánjunk csínján a leértékeléssel! Több ok miatt is. Először azért, mert már ma is kétségbeejtő mértékben le van értékelve a forint. A hivatalos árfolyam alapján számítva az egy főre jutó GDP nálunk 1987-ben 2.460 dollár volt. Ugyanez a szomszédos Ausztriában 15.548 dollár. Igaz-e, hogy Ausztria gazdasági fejlettsége és az ottani életszínvonal jó hatszorosa a miénknek? Különféle gazdaságstatisztikai becslések (I.C.P., Jánossy-Erlich) szerint a differencia kb. kétszeres lehet. Az 1989-es Zsebkönyv szerint Ausztriában az iparban dolgozók havi átlagbére 18.318 schilling. Ugyanezen forrás szerint 100 osztrák schilling 1989-es középárfolyama 447,06 forint volt. A szorzás eredménye: az osztrák ipari munkás havi átlagbére 1989-ben 82.000 forint volt!? Szemben a magyar 8.100 forinttal. Ebbe az összehasonlításba biztos, hogy belejátszik a statisztika "ördöge" is. De az arányok – ennek ellenére – jól érzékeltetik a forint leértékelésének hallatlan mértékét.

Másodszor: azért kellene elkerülni a forint jelentősebb további leértékelését, hogy a Magyar Nemzeti Bank ezzel is eleget tehessen törvényben foglalt alapvető kötelezettségének: a forint értékállósága biztosításának.

Harmadszor: sokan már számtalanszor bebizonyították, mert a tények azt cáfolatlanul igazolták: a forint leértékelése önmagában hangyányit sem ösztönzi az exportot és nem fogja vissza az importot. 1981 és 1989 között a konvertibilis valutákat a forinttal szemben kb. a kétszeresére értékeltük fel, a nem rubel elszámolású export volumene viszont ugyanezen időszak alatt alig 50 százalékkal nőtt. Akkor miért?

Az infláció igazi melegágya a *dollár-aktívum kényszere*. Ez az aktívum ugyanis valójában "kidobott pénz", aminek a kitermelését viszont vastagon meg kell fizetni. Ez tekinthető az igazi jövedelemkivonásnak, hiszen ez a kamatfizetésre megy. Pontosabban, annak is csak egy részét fedezi. Mert például 1988-1989-ben legszebb reményeinket is meghaladó volt az aktívum (két év együtt 1,2 milliárd dollár), de ez is csupán kb. a felét fedezte a nettó kamatfizetési kötelezettségnek.

Úgy tűnik viszont, hogy - ha valami katasztrófa be nem üt – ez évben a nem rubel elszámolások aktívuma meghaladja akár az 1 milliárd dollárt is, és ez az idegenforgalom néhány száz milliós reménybeli aktívumával együtt már majdnem fedezi a nettó kamatfizetési kötelezettségeinket. Ha ez így lesz, akkor 1990 a magyar gazdasági csoda éve lesz – 30 százalékos infláció, százezres munkanélküliség és tömeges elszegényedés árán.

Az 1990. első félévi aktívum félmilliárd dollár körüli volt, a tavalyi 150 millió dollár helyett, és az idegenforgalom tavalyi passzívuma – a közismert intézkedések folytán – az év első felében kb. 100 millió dollárnyi aktívumba fordult.

1986/87-től egy újabb sajátos inflációs nyomás nehezedik a gazdaságra, éspedig *a rubel-export csökkentésének belső kényszere.* A rubel-aktívum olyan – elsősorban Szovjetuniónak nyújtott – csaknem kamatmentes hitel, amit nem tudnak (nem akarnak) ellentételezni, megfizetni. Ez az aktívum (jövedelem-kivonás) 1989-ben már meghaladta a félmilliárd rubelt (14,5 milliárd forintot).

Az 1990. év eleji drasztikus intézkedések látványosan visszafogták a rubel-aktívum képződését, és a tavalyi 355 milliós aktív egyenleg helyett 1990 első félévben 58 milliárd rubel passzívum keletkezett. Ez alapján azt lehet jósolni, ha nem is várható nulla szaldó, de az idei rubel aktívum a tavalyinál jóval kisebb lesz. Míg a korábbi években a rubel aktívum az inflációt dagasztotta, addig most annak visszafogása a munkanélküliséget növeli. Ebben mint egy cseppben a tenger, tükröződik az örökzöld dilemma: infláció vagy munkanélküliség.

A költségvetés és az államadósság

Az egyik vélemény szerint az infláció fő fészke, gerjesztője, okozója az állami költségvetés, pontosabban az államháztartás, amelynek kiadásai (1100 milliárd forint) 1989-ben már megközelítette a GDP (1700 milliárd forint) kétharmadát (65,2 százalék). De nem is annyira a nemzetközileg rendkívül magas redisztribúció oka az inflációnak, hanem sokkal inkább az, hogy azon belül hallatlanul nagy a látható és láthatatlan támogatások aránya, ami pazarló termelésre és pazarló fogyasztásra ösztönöz. Nem is beszélve a költségvetés valódi hiányáról és a tornyosuló államadósságról, amely "improduktív" célokra vonja el a jövedelmeket.

A másik vélemény szerint viszont az állami költségvetés csupán hű kiszolgálója a mindenkori gazdaságpolitikának. A hiány finanszírozása lehetővé teszi a gazdálkodás folyamatosságát és – egyebek mellett – éppen ezért az ezer milliárdos államadósság egy tollvonással megszüntethető (Kupa Mihály), illetve áthárítható a vállalatokra.

Úgy gondolom, hogy az olvasó könnyen kitalálhatja: a két vélemény közül a szerzőnek az az álláspontja, hogy a költségvetés (a Pénzügyminisztérium) igenis súlyos felelősséget visel az infláció felgyorsulásáért, különösen most, amikor a gazdaságpolitika csaknem minden eszköztára a hatalmába került. Egy nagyon rövid ideig el lehet élni arra való hivatkozással, hogy mindent az átkos bolsevik rendszerre kennek, de a hiperinflációért, a tömeges munkanélküliségért és elszegényedésért már egyre inkább az új vezetés a felelős.

Ami pedig a közelmúltat illeti, erről bőven lehet adalékokat idézni az 1989. évi zárszámadásból arról, hogy a költségvetés hogyan járul hozzá az infláció fokozásához.

Egyebek mellett azzal, hogy az 1988. évi 10 milliárdos (?) és az 1989. évre tervezett 20 milliárdos hiánnyal szemben a tényleges (a törvénybe foglalt) deficit 54 milliárd forint volt.

> Az 1989. évi deficit megítélésénél kicsit zavarban vagyok, mert arról a KSH az 1988. évi Statisztikai Évkönyvben egyszer 10 milliárd forintot publikált (330. oldal), majd a "Főbb gazdasági folyamatokban" viszont 51 milliárdot (65. oldal). Ha nem is tudjuk eldönteni, hogy „mi mennyi?", abban azért megállapodhatunk, hogy a közgazdaságilag megkövetelt szufficit helyett az óriási deficit mindenképpen inflációt gerjesztő tényező.

Kommentálás nélkül idézem az 1989. évi zárszámadás *"A gazdálkodó szervezeteknek nyújtott támogatások"* című fejezete első bekezdését: "A támogatások alakulása – a Világbank által megfigyelt szerkezetben – az 1988. évhez képest 1989. évi tényadatok alapján kedvezőtlen képet mutat. Ez közelebbről annyit jelent, hogy – az Állami Fejlesztési Intézet által nyújtott, a költségvetest közvetlenül nem érintő beruházási juttatások nélkül – 1989-ben a támogatások nem csökkennek, hanem 30-40 milliárd forinttal növekednek. (Ráadásul a világbanki szerkezetű támogatás-összesítés a rubelexport-támogatásokat nem tartalmazza)". (41. oldal)

3. sz. táblázat

A gazdálkodó szervezetek támogatásai, 1988-1989

		milliárd forint	
	1988 tény	1989 terv	1989 tény
Összes támogatás	171,1	200,6	210,4
Le: a lakásszektor támogatása	-43,8	-84,4	-90,3
"Nettó" támogatás	127,3	116,2	120,1

Forrás: Az 1989. évi Zárszámadás 42. oldal.A szocialista államközi elszámolások nettó támogatása 1989-ben 23,7 milliárd forint volt (Forrás: ugyanott).

A fentieken kívül a gazdálkodó szervezetek megszámlálhatatlan és követhetetlen módozatok formájában kapnak, szereznek támogatásokat, kedvezményeket és előnyöket, vámelengedéseket stb. stb. Az idézett zárszámadás ebből a dzsungelből csak egyet emel ki, éspedig a "nyereségadó-kedvezményt", amelynek igénybevett összege 1989-ben 26,8 milliárd forint volt. Nincs messze az igazságtól az a becslés, amely a "láthatatlan" támogatásokat legalább további száz milliárd forintra teszi.

Mint már utaltam rá: a támogatások és kedvezmények tengere pazarlásra, egyedi alkudozásokra, külön pénzszerzési lehetőségekre ad alkalmat, ami önmagában is az infláció melegágya. Ugyanakkor azonban azt a 300 milliárd forintot valahonnan elő kell teremteni, valakitől valamilyen formában ezt el kell venni. És csak onnan lehet elvenni, ahol van: a jól dolgozó vállalatoktól és a lakosságtól. Az ezt szolgáló eszköz pedig az adózás, az adóprés.

Azt ma már kevesen tagadják, hogy az 1988. évi úgynevezett *"adóreform"* és a hozzá kapcsolt ugyancsak ú.n. "árreform" jelentősen fokozta az inflációt. Ma már azt sem igen vitatják, hogy a hamisan elnevezett általános forgalmi adó (hát a régi nem volt az?) csak ott funkcionál hatékonyan, ahol piac van, és ahol ez a piac a keresletnek és a kínálatnak megfelelően a világpiaci árcentrumon belül vagy a körül alakítja ki az árakat.

A mi jelenlegi körülményeink között azonban nincs piac, vagy csak alig van piac, s ha van is, az is csak torz piac, ahol az eladó diktálja a feltételeket és a vevő a kiszolgáltatott. Addig tehát, amíg nincs piac, tehát nem elsősorban a piac alakítja az árakat, addig az általános forgalmi adó nem tudja igazán betölteni a vele szemben támasztott követelményeket. Az ÁFÁ-nak ugyanis a lényege az, hogy az adó alapja: az eladási árak és a beszerzési árak különbsége. Ha pedig az árak rosszak, torzak, manipuláltak, az eladók monopóliuma által önkényesen meghatározottak, akkor *az adó alapja, a hozzáadott érték is csak rossz, torz, manipulált, monopol-ár lehet.*

Piac (versenyhelyzet) és reális árak nélkül az ÁFA csak valamiféle "szimuláció" lett, ami több milliárddal növelte az állam gazdaságvezetési rezsiköltségét. És nem egyszerűsítette, hanem inkább bonyolította a már amúgy is áttekinthetetlen és ellenőrizhetetlen folyamatokat.

Jelen tanulmány befejezése előtt jelent meg a Világgazdaság 1990. június 8-i számában Farkas Zoltán interjúja Kupa Mihállyal a következő címmel: "A pénzügyi rendszer valamennyi eleme el van rontva". Az interjúból kapóra jött a következő idézet: *"A korábbi reformok viszont elsősorban a látszatmegoldások miatt nem voltak eredményesek. Gondoljunk megint csak az adóreformra. Látszólag korszerű, nyugat-európai adórendszert hoztunk létre, de ez csak egy jó öreg balkáni szituációt képzett le, bár fölöttébb korszerű nyelvezeten".* Úgy gondolom, hogy ez az idézet összefoglalja és kimondja a

lényeget: megfelelő feltételek hiányában csak szimuláljuk a nyugat-európai adóreformot, amely egyébként sem általános a fejlett piacgazdaságokban, mert például nincs hozzáadott érték-adó (TVA) az USÁ-ban, Kanadában és Japánban sem.

A hiánygazdálkodás tényéről már az ÁFA bevezetése előtti – nagyon korlátozott – vitában többen arra figyelmeztettek, hogy ez egyfelől felszabadítja a több-kevesebb sikerrel visszafogott inflációt, másfelől maga is újabb inflációs nyomást visz a gazdálkodásba. Nyugat-Európában a hosszú évekig folyó TVA vitában az ellenzőknek egyébként ez volt az egyik fő érvük a bevezetés ellen.

Az inflációs nyomást csak még fokozta az ú.n. "árreform", a szokásos árrendezés, amely eredetileg a termelői árak jelentősebb csökkentését tűzte ki célul. Ez azért tűnt természetesnek, mert a termelési ráfordítások közül számos közvetlen költséget és nyereséget terhelő adót ki lehetett (kellett) iktatni. A hosszú hónapokig tartó alkudozások, íróasztal melletti számolgatások azonban végül is azt eredményezték, hogy a vállalati lobbiknak sikerült ellenállniuk a termelői árak csökkentésének. Az "adóreform" bevezetésével, egy sor közvetlen adó eltörlésével, 1988-ban a termelői árszintek nemhogy csökkentek, de 3-4 százalékkal emelkedtek.

Ez azonban a termelői árak 1988. évi 15-16 százalékos növekedését csak részben magyarázza. Az infláció 1988. évi elszabadulása közvetlenül kötődik a fogyasztói árak központi "rendszeréhez". 1988-ban ugyanis a fogyasztáshoz kapcsolt adók (az ÁFA és a fogyasztási "luxus" adók) az 1987. évi 122,3 milliárd forintról 210,5 milliárdra növekedtek. Ugyanakkor csökkentek a fogyasztói ártámogatások is: 66,7 milliárd forintról 44,5 milliárd forintra. Ezzel együtt 1988-ban a lakosság terhei az "adóreform" folytán 110,4 milliárd forinttal növekedtek, ami önmagában is 14-15 százalékos növekményt jelent.

Itt kell eloszlatni azt a téves prezentálást, amely külön választja a vállalati gazdálkodó szervek támogatását és a fogyasztáshoz kapcsolt adók és támogatások alakulását. (Ezt a hibát a már korábban jelzett 1989. évi zárszámadás a világbanki útmutatásnak megfelelően korrigálta). Teljesen nyilvánvaló ugyanis, hogy a fogyasztói árak változásai, különböző arányú növekedése érzékenyen visszahat a keresletre és így természetesen a termelésre (a nyereségre és a jövedelmezőségre) is.

További téves felfogás – szerintem – az, hogy az elemzésekben a személyi jövedelemadót (SZJA-t) és a nyugdíjjárulékot a legtöbb esetben hamisan, mint a "lakosság" befizetéseit tüntetik fel, és nem mint a gazdálkodó szervekét (lásd a költségvetés és a Statisztikai Évkönyv vonatkozó közléseit).

Valójában az a helyzet, hogy az SZJA-t (és a nyugdíjjárulékot) csaknem kizárólag a gazdálkodó szervek fizetik be a költségvetésnek (és a társada-

lombiztosításnak) azzal, hogy 1988-ban az SZJA-val és a nyugdíjjárulékkal úgy bruttósították a jövedelmeket, hogy az új adó bevezetésével, az "adóreform" következtében a munkások és alkalmazottak nettó jövedelme senkinek sem lehetett kevesebb, mint amennyi 1987-ben volt.

A vállalati költségekben közvetlenül megjelenő, esetenként rendkívül magas SZJA és a ma már 53 százalékos társadalombiztosítási járulék (a nyugdíjjárulékkal együtt) rendkívül erőteljes új inflációs nyomást vitt bele a gazdálkodásba.

Ezt természetesen fokozta még az is, hogy béreket és jövedelmeket a "nem termelői" tehát pl. a költségvetési szerveknél és az egyéb kifizetéseknél is "bruttósítani" kellett (és 1989-től már itt is 43 + 10 százalékos a bérek adóterhe), ami végső soron ugyancsak a "termelő" szféra terheit fokozta a költségvetés adóbevételeinek kényszerű növelése folytán.

Összefoglalva: az "adóreform" és az erre hivatkozott "árreform" végülis egyfelől jórészt nyílttá tette a korábbi rejtett inflációs hatásokat, másrészt maga is közvetlenül új inflációt gerjesztő hatásokat vitt a gazdálkodás rendszerébe.

A monetáris szféra

A nyugati szakirodalom igen sokszor a pénzmennyiség növekedéséhez köti, azzal azonosítja az inflációt. Ebben csak annyi igazság lehet, hogy maga az infláció kifejezése valóban a pénz "felfúvódását" jelenti. A (fejlett) piacgazdaságokban valóban szoros kapcsolat van a ma már egyre nehezebben definiálható pénzmennyiség (M_1, M_2, M_3, M_n) és a fogyasztói árak alakulása között. Ezért aztán a nyugati közgazdászok és gazdaságpolitikusok a monetáris politikát az infláció egyik leghatásosabb fegyverének tekintik.

Valószínű, hogy a szélsőségesen értelmezett (és alkalmazott) keynesi fiskális gazdaságpolitika kudarca után a fenti eszmeáramlatok nyomán nálunk is sok követője van a friedmani "monetáris ellenforradalomnak" és a chicagói liberális iskolának. A nyugati pénzügyi felépítményrendszer (superstructure), amely hosszú évtizedek során alakult ki, jelentős sikereket ért el az infláció visszaszorításában – egyebek mellett – a forgalomban lévő pénzmennyiség szigorú szabályozásával.

Nálunk azonban ennek szimulálása éppen az ellenkező hatást váltotta ki. A kétszintű bankrendszer és a "monetáris darwinizmus" felgyorsította az inflációt. Az M_1 Magyarországon 1985-1986-ban növekedett az utóbbi években a leggyorsabban, amikoris az infláció még viszonylag "mérsékelt" volt. 1987-ben már érződött a kiáramlott pénz növekedésének visszafogása, és ennek ellenére meggyorsult az infláció. 1989-ben ütött be a katasztrófa: a pénzmennyiség csökkenése mellett meglódult az infláció?!

Valamelyest mentségére szolgáljon a monetáris szférának, hogy nincs pénze, nincsenek eszközei a pénzügyi és gazdálkodási folyamatok befolyásolására, mert ami kevés van, azt is elviszi a fiskus, a költségvetés. A gazdálkodó szervezetek hitelállománya – a korábbi évek gyors növekedésével szemben – 1987-1988-ban minimálisan emelkedett, sőt: a forgóeszközhitelek jó 10 milliárddal csökkentek, de a két év alatt 100 milliárdos költségvetési deficitet kellett megfinanszíroznia a monetáris szférának.

Hasonlóan nagy a költségvetés szerepe a monetáris szféra "elnyomásában", ha a hitelállományok arányait nézzük. A KSH szerint az államháztartás adósságállománya 1988. év végén 950 milliárd forint volt. Ezzel szemben a vállalati szféra forgóeszköz és beruházási hitel-állománya az 5,2 ezer milliárdos árbevételi forgalom mellett 390 milliárd forint volt, kevesebb, mint az összes forgalom 1 százaléka.

A fentiek ismételten bizonyítják azt, hogy 1988/89-ben a magyar gazdasági folyamatokban egy sajátságos fordulat volt megfigyelhető. Egyebek mellett – jórészt azonban az "ár- és adóreformmal" - elindult a rohanó kétjegyű infláció, amely a monetáris darwinizmussal párosulva több igen káros következménnyel járt a gazdálkodási-pénzügyi szférán belül is.

Az egyik a hitelkamatok drámai megugrása. Már 1988-ban volt rá példa, hogy csak 20-25 százalékra lehetett hitelt kapni, 1989-ben a felső plafon már 30-35 százalék körül járt, és 1990 első felében már meghaladta a 35 százalékot. A 10 százalékos profitráta mellett az így megugró kamatok a vállalatok bankköltségeit rendkívül megnövelték, amely az iparban már megközelíti az 50 milliárd forintot.

A fentieket figyelembe véve nem csoda, ha a vállalatok megkeresik a kiskapukat, hogy pénzhez, forrásokhoz jussanak, amivel finanszírozni tudják eszközeiket, termelésüket, biztosítani tudják gazdálkodásuk folyamatosságát. Ez a kiskapu pedig a vállalatok egymás közötti "hitelezése", pontosabban az, hogy nem fizetik ki egymás számláit. Ilyen formán a vállalati mérleg egyik oldalán óriási vevőállomány halmozódott fel. Ahol a vevők valamilyen okból nem tudtak idejében fizetni, ott ezt a hiányt a vállalat saját szállítóival finanszíroztatta meg. Ez a továbbhárítási mechanizmus, mint a vízbedobott kő által gerjesztett hullámzás, végiggyűrűzik az egész gazdaságon, azzal a különbséggel, hogy ez a hullám nem csillapodik, hanem folyton-folyvást erősödik.

Éspedig a mérleg mind a két oldalán. Előbbi kiindulópontunk ugyanis akár téves is lehet, amikor a vevőállományt hibásnak találtuk. Ugyanígy a szállítóállomány felduzzadását is meg magyarázhatjuk, hiszen egy-egy vállalat számára a szállítóállomány a kereskedelmi hitel egy meglehetősen sajátos formája. Ezzel finanszírozza a vállalat az egyre nagyobbra nyíló forráshiányát. Ebből már az is kiolvasható, hogy nem tudunk az ok és okozati

összefüggésekben állást foglalni abban, hogy mi volt előbb: az-e, hogy a vevő nem tudta (akarta) behajtani követelését; vagy az, hogy a szállító nem tudta (nem akarta) kifizetni tartozását.

A kereskedelmi hitelek ilyen felhalmozódását nevezik sorbanállásnak, amit 1990 első negyedév végére a hivatalos közlések kb. 130 milliárd forintra becsültek, de a sorbanállások összege más becslések szerint már meghaladja a 200 milliárd forintot, de mérvadó helyeken már 300 milliárdos összegekről is beszélnek.

Az exponenciálisan fokozódó sorbanállásnak csak "kisebbik" problémája az, hogy az így eladósodott vállalatok gazdálkodási tevékenységének eredményességét egyre nehezebb megítélni. Pontosabban: ilyen körülmények között már nincs jelentősége a jövedelmezőségnek, sokkal inkább a likviditásnak. Erről Angyal Ádám a Figyelőben így nyilatkozott: "Ha egy vállalat fizetőképes, az akkor is sikeres, ha egy fillér nyeresége sincs" ("Hajózni kell". Interjú Angyal Ádámmal, Figyelő 1988. június 4.).

A Gazdaságkutató Intézet nemrég megjelent kitűnő tanulmánya "A magyar vállalatok finanszírozási szerkezetének főbb jellegzetességei" címmel, arra hívja fel a figyelmet, hogy a jövedelmezőség és a likviditás olykor teljesen elszakad egymástól. A tanulmány 290 vállalat esetében bizonyítja azt, hogy "elvileg teljes mértékben hitelképtelenek", ugyanakkor jó nyereségpozíciót tudhatnak magukénak" (42. oldal).

A nagyobbik baj azonban az, hogy a fokozódó sorbanállás teljes pénzügyi csődhöz vezethet. A 200-300 milliárd forint már ma is azt jelenti, hogy a vállalatok jelentős része figyelembe sem veszi a gazdálkodás alapvető követelményeit. Itt most nem is egyszerűen a pénzügyi fegyelem teljes hiányáról van szó, hanem arról, hogy vállalataink nem mérlegelik, hogy mit-mennyiért termelnek, mert behúnyt szemmel adják-veszik termékeiket, csakúgy, mint ötezer évvel ezelőtt – mint ahogy tanultuk – az egyszerű vagy véletlen csere formájában.

Ezt a felgyorsuló folyamatot nemrég a fejlett piacgazdaságokban jól ismert öncsőd mechanizmusával akarták valamelyest megfékezni. Az új vezetés azonban – úgy tűnik – megijedt az ebből adódó esetleges tömeges munkanélküliségtől és jócskán enyhítette az eredeti fegyelmező eszközöket.

Ez a pénzügyi csődhöz vezető folyamat ráadásul az infláció újabb melegágya. Ilyen körülmények között a vállalatok már nem is alkudnak egymással, még a "kvázi piac" minimális szabályait sem tartják be, hiszen gátlástalanul emelhetik az árakat, úgysem fizeti ki azt senki. Pontosabban: csupán végső soron a fogyasztó, a lakosság. Közben pedig a feltornászott árak, a kifizetetlen számlák alapján a vállalatok jókora árnyereséget mutathatnak ki, amely a prémium alapja.

Ennek az ördögi körnek (adó- és árreform - rohanó infláció - monetáris darwinizmus) a valódi nyertesei azonban a bankok, a pénzügyi szféra. A hitel- és kereskedelmi banki szféra nyeresége 1989-ben 53,8 milliárd forint volt, 76 százalékkal több, mint 1987-ben, profitrátája pedig az anyagi ágazatok 10 százalékával szemben 56 százalék (!) volt.

Ráadásul még ebből a hatalmas nyereségből is kevesebbet vonnak le adó címén, mint az anyagi ágazatok gazdálkodó szervezeteitől (a kb. 55 százalék helyett 49 százalékot). A visszahagyott szabad rendelkezésű jövedelemből aztán a bankok könnyen építhettek csodapalotákat: állóeszközeik bruttó értéke az 1987. évi alig 20 milliárdról 1989-re megkétszereződött (41 milliárd forint), bérköltségeik pedig alig két év alatt két és félszeresére nőttek: az 1987. évi 2,2 milliárd forintról 1989-re 5,6 milliárdra.

Félreértés ne essék! Nem vagyok esküdt ellensége a bankoknak, de úgy tűnik, hogy a jelenlegi pénzügyi válsághelyzet kialakulásában (kialakításában) jelentős a szerepük. Egyebek mellett két ok miatt is.

Először is azért, mert messze nem tudunk eleget tenni annak a követelménynek, hogy szelektíven hitelezzenek: csak jövedelmező (gazdaságos, hatékony) tevékenységeket finanszírozzanak. Az általános tapasztalat ezzel szemben, hogy a monetáris restrikció jószerivel inkább közgazdasági fűnyírógépszerűen fogja vissza a hiteleket, pontosabban: a hitelezés szempontja elsősorban a vállalatok mechanikusan értelmezett fizetőképessége, a jövedelmezőség pedig marginális szerepet játszik.

Másodszor azért, mert nagyarányú nyereségeik biztosítása érdekében nem akarják (tudják) leírni a sok esetben már nyilvánvalóan behajthatatlan követeléseket. Ilyen esetekben a vállalatok sokszor joggal hivatkoznak arra, hogy ezeket a hiteleket a "központ" rájuk kényszerítette, és nem ők tehetnek arról, hogy most azt nem tudják visszafizetni. Ugyanakkor ezek után a hitelek után is felszámolják a kamatokat, s így az természetszerűleg a nyereség egyik jelentős tényezőjévé válik. Ilyen körülmények között nem is várható el, hogy a bankok önként lemondanak erről a bármennyire is fiktív, inflációgerjesztő, de kimutatható nyereségről.

Ez a tény most már sokadszor fölveti az általános hitelrendezés szükségességét (amit például a tsz-eknél már jónéhányszor meg is csináltak, továbbélésük, gazdálkodásuk folyamatosságának biztosítása érdekében). Valószínű, hogy ez nemcsak a bankok leckéje. Egy ilyen hitelrendezéshez egy erőskezű, határozott központi beavatkozás szükséges.

A fenti javaslat hallatán a reformerek indulatosan felkiáltanak, hogy vissza szeretném csempészni az adminisztratív intézkedéseket, a kézi vezérlést. Ilyenkor szokták azt mondani, ha a jelenlegi viszonyok között tud valaki valami jobbat, akkor tegye, de azonnal, mert rövidesen már késő lesz.

Még a várhatóan ugyancsak hangos ellenkezés ellenére azt is meg merném kockáztatni, hogy normatívitás ide vagy oda, de – átmenetileg – fel kellene emelni a bankszféra adóját (éspedig jelentősen), és – Kornai kifejezésével élve – ezen állami szervezetek tevékenységének jobban a körmére kellene nézni.

A bér—ár—bér-spirál

A legkényesebb témához értünk el. Az egyik álláspont szerint ugyanis a bérek-keresletek-jövedelmek, tehát a kereslet növekedése okozza nálunk is az inflációt. Ezzel szemben áll viszont az a nézet, amelyik azt vallja, hogy mivel a termelési költségeken belül alig 10 százalékot tesz ki a bérköltség, ez a tíz százaléknyi "farok" nem csóválhatja a "kutyát", nem lehet az infláció, az árak emelkedésének a forrása.

Ezzel kapcsolatban először is azt kell tisztáznunk, hogy a lakossághoz kiáramló pénzjövedelmeknek alig a fele, más számítások szerint nem sokkal több, mint a 40 százaléka az "igazi" óra-, heti-, havi munkabér. Sőt! Ha a nem magán vállalkozások (kisiparosok és kisvállalkozások), tehát az állami és szövetkezeti szféra által kifizetett nettó munkabért vesszük csak figyelembe, akkor ez az 1988. évi kb. 400 milliárd forint a teljes pénzforgalomnak (1200 milliárd forint) alig az egyharmada. Ebből persze lejönnek a kisüzemi kiadások, a költségvetési elvonások és a halmozott tételek (biztosítási díj, kamatfizetés és hiteltörlesztés, totó-lottó és valutavásárlás, stb. stb.). E tételek ingadozásai, nagyobb infláció esetén ezek visszaesései, befolyásolhatják a lakosság tényleges keresletét a rendelkezésre álló árukínálattal szemben.

És még azt is hozzátehetjük, hogy az ú.n. "nem anyagi" ágazatokban foglalkoztatottak jövedelmeit a központi szervek (a költségvetés) – legalábbis elvben – elég pontosan tudják (tudnák) szabályozni (100 milliárd forint). Így számítva marad tehát 250-300 milliárd nettó bér, ami az 1988. évi összes kibocsátásnak (árbevételnek) 8-9 százaléka. Valószínűleg ezek az adatok késztetik arra a "szakírókat", hogy ne a béreket okolják az árak emelkedéséért.

Úgy tűnik, hogy egy rejtett mechanizmus van a gazdaságban, amely a lakosság pénzjövedelmeit átlagosan kb. ugyanúgy növeli, mint amilyen mértékben emelkednek a fogyasztói árak, nő az infláció. A lakosság nettó pénzjövedelme pl. 1989-ben kereken 20 százalékkal emelkedett, az árak pedig 17 százalékkal nőttek. 1990. első felében a lakosság folyó pénzbevételei 26 százalékkal, lényegében ugyanannyival emelkedtek, mint az infláció. Globálisan tehát a lakosság pénzjövedelmeinek reálértéke még az év első felében is kb. a tavalyi szinten maradt. Csakhogy itt lép be az infláció ellenőrizhe-

tetlen jövedelemátcsoportosító szerepe. A globális átlag mögött óriási a szóródás! A dolgozó tömegek jó részének, különösen pedig a középosztálynak a reálbére, reáljövedelme számottevően csökken. Ugyanakkor egy szűk réteg viszont a szó szoros értelmében meggazdagodik. A régi gazdasági, közigazgatási, stb. vezetés számolatlanul szórja korábbi támogatóinak (és magának) a pénzeket, de pontosan ugyanazt teszi az új vezetés is minden szinten.

A két és fél millió nyugdíjas esetében azonban alkotmányellenesen egy ellenkező mechanizmus érvényesül. A "régi magas" nyugdíjakból (amelyek ma már alig érik el az aktív keresők átlagbérét) emelik az alacsonyakat.

Mindamellett a keresletet még a (fejlett) piacgazdaságokban sem a munkabérek határozzák meg közvetlenül és különösen nálunk nem a viszonylag jóval mérsékeltebb részesedésükkel. Az árbevételeken vagy költségeken belüli ilyen vagy olyan részesedésük azonban semmiképpen nem lehet közvetlen magyarázó tényezője az inflációnak. Ésszerűen azért, mert minden termék, áru ára, minden szolgáltatás díja végső soron visszavezethető munkajövedelemre, bérekre-keresetekre. Gondoljuk csak végig a hozzáadott érték-adó, az ÁFA mechanizmusát! Ezt az adót egy hosszú termelési folyamat végén a fogyasztó és csakis a fogyasztó fizeti meg a fogyasztói árak alakulásának (az inflációnak) megfelelően. Igaz ugyan, hogy ez az adó termelési fázisonként a nyereséget és az amortizációt is tartalmazza, amelyek azonban valamikor végülis munkabérek voltak vagy lesznek. Ugyancsak munkabér lesz valahol, valamikor, valakinél maga az adó is, akkor is, ha azt a költségvetési szervek dolgozóinak fizetik ki, de akkor is, ha abból beruházást csinálnak vagy bármi mást vesznek. De végső soron munkabér az import is, mert az export utolsó fillére is visszavezethető munkára, munkabérre.

Ezek után már triviális a következtetés: *az infláció gyökere a nemzetgazdaság világpiaci mércével mért teljesítményét meghaladó bér-keresletjövedelem kiáramlás.* De ez ugyanannak a jelenségnek, az inflációnak csak az egyik oldala, az inflációs szerelvénynek csak az egyik mozdonya lehet. Ha az infláció másik oldalát, a másik mozdonyt nézzük, akkor az mondhatjuk, hogy *az infláció előrehajtója a költségek növekedése:* a pazarlás, a támogatások tengere, nemzetgazdaságunk és exportunk rossz struktúrája, az államvezetés magas rezsiköltsége stb. stb. De ha itt egy széles értelemben vett nemzeti takarékossági programot akarunk megvalósítani, termelésünk és exportunk elavult struktúráját felszámolni, a pazarlást és a támogatásokat megszüntetni, az államvezetés rezsiköltségét drasztikusan csökkenteni, akkor *mindez óhatatlanul az érintett rétegek, szférák, szervezetek bérét-keresetét-jövedelmét csökkenti és növeli a munkanélküliséget.*

Így jutottunk el ahhoz a dilemmához: *infláció vagy munkanélküliség?* Meggyőződéssel állítom, hogy az inflációt nem lehet másként megállítani, csak egy határozott, széleskörű nemzeti takarékossági programmal, amelynek vesztesei a pazarló gazdálkodás, a támogatás, a túlméretezett állami bürokrácia, a válságágazatok jövedelmeinek "élvezői". Biztos, hogy nem ők tehetnek róla (bár vannak ilyenek is), de a gazdaságvezetés a válaszút előtt áll: vagy közgazdasági fűnyírógéppel 10 millió magyar életszínvonalát csökkenti az inflációval és ezzel egy vékony réteg meggazdagodását teszi lehetővé (talán éppen így akarja az új kormány a maga új elit rétegét kialakítani?), vagy egy nemzeti takarékossági programmal rentábilissá tenni a magyar nemzetgazdaságot.

Ide kívánkozik a Német Szociáldemokrata Párt immár klasszikussá vált Bad-Godesberg-i programjának az a preferenciarendszere, amelyben a pénz értékének stabilitása megelőzi a teljes foglalkoztatottság célját, a termelékenység fokozása a jólét növelését. Az új német kormánykoalíció pedig a "szociális" piacgazdaság célját a következőképpen fogalmazta meg: "*az infláció féken tartása és a hatékonyság fokozása fontosabb, mint a teljes foglalkoztatottság biztosítása.*" (Mihályi Péter: Az NSZK gazdaságpolitikája, KJK, 1989. 160. old.)

Olyan véleményeket is olvastam, hallottam, hogy a parlamentnek nem feladata gazdaságpolitikai kérdésekkel foglalkozni. Szerintem itt és most, a mély szakadék szélén, ez lenne az elsődleges feladata. Csodálkozom és mélységesen sajnálom, hogy az ellenzék nem hívja fel erre a kormány figyelmét. Ha másként nem, legalább egy olyan javaslattal, hogy az "Európa-ház" küszöbén, a hiperinflációt elkerülendő, *itt az ideje a közgazdaságilag racionális, a költségvetés mohóságát visszafogó és a megtakarítási hajlandóságot fokozó indexálási törvény bevezetésének!*

Nemrég még az a 2 százalékos "valorizációt" is eltörölték, amellyel a nyugdíjak "reálértékét" akarták korábban megőrizni. Most viszont a parlamenti képviselők tiszteletdíját valorizálták, mégpedig nem is az inflációnak, hanem a miniszteri nominálfizetéseknek megfelelően, amit viszont éppen maga a parlament határoz meg...

Befejezésként egy javaslat, Samuelson és Nordhaus professzor már többször idézett, az USA-ban 12 kiadást (Magyarország kettőt) elért könyvéből.

Samuelsonék szellemesen úgy teszik fel a kérdést vonatkozó alfejezetük címében, hogy "TIP-peljünk vagy ne TIP-peljünk?" Javasolnak ugyanis egy "adózáson alapuló jövedelempolitikát" (Tax-based Policies = TIP). Ennek az a lényege, hogy ha a béremelés meghaladja az x százalékos (kormány -

szakszervezet) irányadó mértéket, akkor az ezt meghaladó többletet "a vállalati nyereségadó kiszámításakor nem írhatják le a profitjukból" (373. oldal). Samuelsonék három vaskos kötetében alig találhatunk ezen kívül konkrét gazdaságpolitikai javaslatot. Jellemző, hogy éppen az inflációval kapcsolatban és éppen a jövedelempolitikára vonatkozóan tesznek javaslatot. Véleményük szerint a TIP "ragyogó ötlet, csak ki kell próbálni".

Úgy gondolom, hogy az infláció leküzdésének gyötrelmes útja az antiinflációs fiskális és monetáris politika valamennyi eszköztárának bevezetésén keresztül vezethet el a viszonylag stabil fogyasztói árszinthez. *Az áremelkedés ellen azonban a leghatékonyabb védekezés az árak területén a PIAC, a hathatós jövedelempolitika és a takarékosság (harc a pazarlás ellen), amelyben elsőként a felső szinten kellene példát mutatni.* Sajnos pont az ellenkezőjének vagyunk tanúi.

Még kapható

Az SZGTI kiadásában megjelent

A D Ó S S Á G

(Tanulmányok adósságunk multjáról, jelenéről és jövőjéről)
című kötet

Andor László, Czabán László, Lóránt Károly,
Nyilas András és Vigvári András tanulmányaival

A könyv ára: 98.- Ft

Megrendelhető:

SzGTI
1021 Budapest, Tárogató út 2-4.

Bóc Imre

A lakosság áruvásárlásának visszafogása és a gazdaság külső és belső egyensúlya

A kutatás célja annak vizsgálata volt, hogy az 1978-ban meghirdetett "pályamódosítás", amely a *gazdaságpolitika elsődleges céljaként a külgazdasági egyensúly helyreállítását fogalmazta meg, ennek egyik elemével, a lakossági fogyasztás – ezen belül elsősorban az áruvásárlás – visszafogásával mennyire volt képes a gazdasági folyamatoknak a kitűzött cél irányában történő befolyásolására.* A vizsgálat ennek megfelelően fogyasztásorientált volt, s messzemenően törekedett a gazdaságpolitikai összefüggések figyelembe vételére.

Az elemzés három szinten folyt:

- vizsgáltuk a makroökonómiai összefüggéseket, nevezetesen a gazdasági növekedés ütemének és a GDP felhasználásának alakulását;
- vizsgáltuk makroökonómiai szinten egyes, a fogyasztásvisszafogás és konvertibilis elszámolású export szempontjából számba jöhető áruk termelésének és felhasználásának alakulását naturáliákban;
- végül vállalati konzultációk és esettanulmányok alapján elemeztük, hogy a gazdaságpolitikai célkitűzések, a megvalósításuk érdekében hozott központi intézkedések milyen követelményekkel jártak az érdekelt vállalatok stratégiáiban és magatartásában.

A vizsgálatok elsősorban a rövid távú hatásokat voltak képesek megközelítően felmérni, míg a hosszabb távra érvényesülő, a gazdasági trendeket befolyásoló hatásokról még nem tudtunk képet alkotni.

I. Történelmi visszapillantás

Magyarország konvertibilis devizákban fennálló adósságállománya a nyolcvanas évek közepére érte el azt a szintet, amikor egyértelműen adósságválságról lehet beszélni. Értelmezésünk szerint ez annyit jelent, hogy a gazdaság jövedelemtermelő képessége nem elégséges ahhoz, hogy egyidejüleg biztosítható lenne a lakosság fogyasztásának legalábbis a szinten tartása, a gazdaság fejlesztése, korszerűsítése, szerkezetének átalakítása és a külső adósságszolgálat – a hitelek esedékes visszafizetése és a kamatfizetések – teljesítése, anélkül, hogy adósságállományunk növelésére ne kényszerülnénk. Az eladósodás folyamata két egymástól jól elhatárolható időszakra osztható:

- 1970 és 1980 között a konvertibilis folyó fizetési mérleg hiányát alapvetően a passzív kereskedelmi egyenleg határozta meg;

– 1980-tól a kereskedelmi egyenleg – egy év, 1986 kivételével – már aktív volt, a folyó fizetési mérleg hiányát pedig a kamatterhek determinálták.

1. sz. táblázat

Magyarország konvertibilis fizetési mérlegadatai (millió dollárban)

	kereskedelmi és fuvar egyenleg	BC fuvar	BC számla és idegenforgalom	kamategyenleg	egyéb fizetések egyenlege	folyó fizetési mérleg
1970	-77	-23	+20	-58	+173	+35
1971	-218	-27	+27	-55	+11	-262
1972	-59	-34	+37	-56	+20	-92
1973	+109	-62	+52	-81	+47	+65
1974	-426	-106	+62	-115	+45	-540
1975	-292	-117	+52	-183	+12	-528
1976	-176	-114	+47	-109	-11	-363
1977	-359	-148	+39	-164	-121	-753
1978	-782	-180	+34	-252	-62	-1242
1979	-167	-187	+72	-366	-177	-825
1980	+276	-237	+84	-409	-82	-368
1981	+445	-216	+133	-1100	+11	-727
1982	+766	-220	+176	-976	-175	-429
1982	+668	-222	+180	-1118	+193	-229
1983	+772	-164	+167	-758	+53	+71
1984	+891	-154	+165	-815	-21	+67
1985	+127	-156	+147	-833	-132	-847
1986	-482	-237	+199	-963	-12	-1495
1987	+36	-308	+368	-987	+14	-876
1988	+489	-300	+41	-1077	+39	-807
1989	+537	-309	-349	-1387	+71	-1437

1970-1982 korrigálatlan adatok. Forrás: Garamvölgyi István: Az eladósodás mozgólépcsője, Figyelő, 1989. X. 12.

1982-1989 korrigált adatok. Forrás:KSH. Statisztikai Évkönyvek

Az első időszakban forrásbevonás történt, az import növekedése – részben a cserearányok romlása miatt is – meghaladta az exportét, a második időszakban viszont már kivontunk a magyar gazdaságból forrásokat, dollárban

többért exportáltunk, mint amennyiért importáltunk, ám ez a többlet nem volt elégséges – két év, 1983 és 1984 kivételével – a kamatterhek fedezetéhez sem. 1986-ban pedig a félmilliárd dollárt meghaladó kereskedelmi passzívum hozzáadódott a 700 millió dollárt meghaladó negatív kamategyenleghez, fizetési mérlegünket közel másfél milliárd dollárral téve passzívvá.
A gazdaságpolitika 1979-től az eladósodási folyamatot a gazdasági növekedés fékezésével, a kereskedelmi aktív egyenleg, azaz a forráskivonás növelésével kívánta megállapítani, amihez a fejlesztések visszafogása mellett a lakossági fogyasztás visszafogása az utóbbi két évben pedig csökkentése biztosította volna a forrást. A fogyasztás csökkentését pedig elsősorban az inflációs gazdaságpolitika volt hivatott megvalósítani.

Megváltoztatták a prioritásokat és első helyre helyesen a külgazdasági egyensúly helyreállítása került. (A további változatlan szerkezetű növekedés ugyanis az országot az adósságok átütemezéséhez vezette volna, és később rosszabb feltételek mellett került volna sor a jövedelemkivonásra.) Ezt a változást a GDP és a lakossági fogyasztás növekedési ütemében bekövetkezett csökkenés mutatja:

2. sz. táblázat

	GDP	lakossági fogyasztás
	éves növekedési üteme	változatlan áron
1971	6,2	4,7
1972	6,1	3,2
1973	6,9	3,9
1974	5,9	5,4
1975	6,2	4,2
1976	3,6	1,3
1977	7,6	4,1
1978	4,4	3,3
1979	2,7	2,3
1980	0,3	0,6
1981	2,9	2,6
1982	2,8	1,3
1983	0,7	0,7
1984	2,7	1,4
1985	-0,3	1,2
1986	1,5	2,2
1987	4,1	3,9
1988	0,1	-4,0
1989	-0,2	0,6

Forrás: GDP = KSH Évkönyvek. Lakossági fogyasztás: Lakossági jövedelem és fogyasztás 1960-79. 49. old.; 1970-84. 53. old.

Kétségtelen, hogy ez a gazdaságpolitikai fordulat rövid távon – 1986 kivételével – a kereskedelmi egyenlegek aktívvá válásához vezetett. A lakossági fogyasztás részesedése a GDP-ben mérséklődött, és szignifikáns összefüggés mutatható ki a lakosság fogyasztásának részesedése, a GDP növekménye és a kereskedelmi egyenleg alakulása között.

3. sz. táblázat

A lakossági fogyasztás részesedése a GDP-ben és annak növekményében

	részesedés a GDP-ben			részesedés a GDP növekményében		fogyasztói árindex
	1981-es áron	folyó áron		1981-es áron	folyó áron	
1980	62,2	61,2	-		–	109,1
1981	62,1	61,2		57,1	62,0	104,6
1982	61,1	60,8		27,8	55,0	106,9
1983	61,0	61,5		43,3	74,5	107,3
1984	60,1	61,4		27,4	60,1	108,3
1985	61,1	62,8		–	88,4	107,0
1986	61,4	63,9		78,8	83,8	105,3
1987	61,2	63,5		57,2	60,3	108,6
1988	58,7	61,0		–	44,5	115,5
1989	59,1	59,7		–	53,5	117,0

Forrás: mint előbb.

1980-ban a belföldi felhasználás – és ezzel a növekedési ütem – drasztikus leszorításával sikerült elérni, hogy a kereskedelmi egyenleg a korábbi passzívumból aktívra fordult. A lakossági fogyasztás növekedési üteme is visszazuhant (az 1979. évi közepén történt igen jelentős áremelések következtében). 1981-ben értünk el először 400 millió dollárt meghaladó aktívumot, annak ellenére, hogy a GDP megközelítően 3 százalékkal, a lakossági fogyasztás több mint 2,5 százalékkal nőtt, az árindexet pedig sikerült 5 százalék alá vinni. A következő, 1982-es évben megindult a fogyasztói árak erőteljesebb növekedése, az árindex ismét megközelítette a 7 százalékot. Ennek következtében a GDP közel 3 százalékos növekedése mellett a lakossági fogyasztás már csak 1,3 százalékkal nőtt, a lakosság részesedése a GDP-ből, illetve főleg annak növekményéből visszaesett, igaz a kereskedelmi aktívum most már közel 770 millió dollárra emelkedett. 1983-ban a GDP növekedése újra 1 százalék alá esett, a lakossági fogyasztás fél százalékkal nőtt, az árszínvonalat már közel 7,5 százalékkal emelték, és a kereskedelmi aktívum a 770 millió dollárt is meghaladta. 1984-ben az árszínvonalat már

8 százalékot meghaladó mértékben növelték, a GDP növekedése ismét megközelítette a 3 százalékot, ám a lakosság fogyasztása ebből a növekedésből csak 27 százalékkal részesedett, miközben a kereskedelmi aktívum megközelítette a 900 millió dollárt. 1985-ben a tendencia visszafordult. Ennek hátterében elsősorban az állt, hogy a korábbi jelentős aktívumot főleg az import erőteljes, a fejlődést, korszerűsítést akadályozó visszafogásával érték el, aminek GDP-t érintő hatása most vált először érzékelhetővé. A GDP 1985-ben ugyanis stagnált, illetőleg némileg csökkent (0,3 százalékkal), miközben a lakosság fogyasztása azért valamelyest nőtt, és szükségessé vált az import növelése is. Ennek következtében az aktívum 127 millió dollárra zuhant vissza. 1986-ban tovább romlott a helyzet. Az import ugyan stagnált, de visszaesett a konvertibilis export, és a GDP 1,5 százalékos növekedése ellenére 2 százalékos lakossági fogyasztásnövekedés mellett a kereskedelmi forgalomban közel 500 millió dolláros passzívum keletkezett. Ebben az időszakban került sor egy átmeneti gazdaságpolitikai változásra: a gazdaságot "kicsit" dinamizálni akarták, ezért egyes megszorításokat feloldottak, szigorításokat könnyítettek, "elengedték" a gyeplőt. A fogyasztói árindexet 5,3 százalékosra sikerült visszaszorítani. 1987-ben a kereskedelmi egyenleg már kisebb mértékű aktívummal zárt, kb. azonos import és növekvő exportvolumen mellett, cserearányromlással és egy 9 százalékot megközelítő árindexszel.

A korábbinál sokkal drasztikusabb lépésekre 1988-ban került sor. A fogyasztói árindexet kétszámjegyűre tornászták fel, ennek hatására 30 év óta először csökkent a statisztikailag kimutatott fogyasztás volumene. A GDP lényegében stagnált, a lakosság részesedése a GDP-ből eddig nem látott mértékűre esett vissza, és mindezzel együtt csak 489 millió dolláros kereskedelmi aktívumot sikerült elérni. Figyelemre méltó, hogy a lakosság részesedése a GDP-ből változatlan áron 1983-ig nagyobb volt, mint folyó áron, 1983-tól pedig fordítva, kisebb. Ez arra utal, hogy ettől az időponttól kezdve a fogyasztói árindex rendszeresen meghaladta a GDP implicit árindexét. Megjegyzendő, hogy a lakossági fogyasztás részesedése a GDP növekményből folyó áron minden évben meghaladta a változatlan áron számított részesedést.

A fejlődési ütem és a lakossági fogyasztás visszafogása, az infláció felpörgése azonban csak rövid távon volt képes eredményeket elérni a külgazdasági egyensúly javításában, hosszú távon azonban, miután ez a politika nem – vagy csak részlegesen – hat a gazdasági hatékonyság és szerkezeti problémák megoldására, nem volt képes a külgazdasági helyzet romlását megállítani és megszüntetni a folyó fizetési mérleg hiányát. Az 1978. évi csúcs után – több mint 1,2 milliárd dollár passzívum – 1979-től ugyan valamit enyhült a helyzet, sőt 1983 és 1984-ben két olyan évünk is volt,

amikor a folyó fizetési mérleg egyenlege aktív lett, ezekben az években a kamategyenlegek passzívuma még nem érte el a kereskedelmi mérleg aktívumát. 1985-től – hiába csökkent a GDP növekedési üteme és nőtt csak igen mérsékelten a lakossági fogyasztás – a fizetési mérleg passzívuma megközelítette a 850 milliót. 1986-ban igen jelentős – közel 500 millió dolláros – kereskedelmi passzívum mellett a fizetési mérleg passzívuma már megközelítette az 1,5 milliárd dollárt.

A lakossági fogyasztás korlátozásának és a GDP növekedési üteme visszafogásának politikája nem volt képes igazán megállítani az adósságnövekedést, azt, hogy a magyar gazdaságból annyi forrást lehessen kivonni, amennyi legalább a kamatfizetéseket fedezné. Más szóval, *a gazdaság jövedelemtermelő képességét ez a módszer eddig nem volt képes az adósságválság leállításához szükséges mértékig növelni.* 1988-ban hiába esett vissza a lakossági fogyasztás több mint 4 százalékkal, hiába volt közel 500 millióval aktív a kereskedelmi egyenleg, a folyó fizetési mérleg passzívuma meghaladta a 800 millió dollárt, egymilliárdot meghaladó negatív kamategyenleg mellett. 1989-ben a hibás kormányzati intézkedések miatt az idegenforgalmi egyenleg is passzívra fordult, így a fizetési mérleg hiánya ismét megközelítette az 1,5 milliárd dollárt.

II. Termékenkénti mikroszintű vizsgálat

A makroszintű összefüggések vizsgálata mellett mikroszintű megközelítésben is elemezni kívántuk, hogy a *lakosság fogyasztásának csökkenése rövid távon milyen árualapokat, illetve kapacitásokat szabadít fel, és ezek közvetlenül vagy közvetve alkalmasak-e a külgazdasági egyensúly javítására.* Ezt kétféle megközelítésben tettük: egyrészt a termelési, értékesítési, belkereskedelmi és exportstatisztikák alapján megkíséreltük elemezni a lakossági fogyasztás visszaesésének mérlegszerű összefüggéseit és hatását. Ez csak igen korlátozottan volt lehetséges, részben a termelői, bel- és külkereskedelmi statisztikák eltérő, így egymással nehezen összevethető nómenklatúrája, az alkalmazott különféle mértékegységek (pl. tonna, darab) miatt, továbbá, mert az egyes statisztikákban az árucsoportok nem azonos tartalmúak. Így az elemzés következtetései legfeljebb csak tendenciák jellemzésére alkalmasak.

Másrészt még 1989-ben konzultációt folytattunk néhány, a fogyasztási cikkek exportjában elsődlegesen érintett külkereskedelmi vállalattal. A statisztikai adatok elemzése és a vállalati vélemények összevetése alapján kíséreltük meg a fogyasztást visszafogó politika hatásait cikkcsoportonként, cikkenként értékelni.

A fogyasztás növekedésének trendje először 1979-ben – az igen jelentős áremelések után – tört meg, majd 1988-ig egyes években kisméretű növe-

kedés, illetőleg stagnálás és az 1987. évi – az áremelést bejelentő döntés utáni – felvásárlási hullám miatti növekedés után erőteljesen visszaesett.

4. sz. táblázat

Az egy főre jutó fogyasztás indexei

Előző év = 100

	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
Élelmiszerek	99,7	99,2	101,5	101,1	101,4	100,0	100,9	101,5	103,7	95,8
ruházati áruk	99,5	98,9	101,6	97,3	100,6	94,9	99,8	97,0	102,2	80,8
termékfogyasztás összesen	101,1	99,8	102,2	100,7	100,0	100,9	101,4	102,5	104,2	93,5
fogyasztói árindex	108,9	109,1	104,6	106,9	107,3	108,3	107,0	105,3	108,6	115,7

Élelmiszerek

Az élelmiszerek közül a konvertibilis export szempontjából fontosabb és egyben összevethető élelmiszerek statisztikai adatait gyűjtöttük ki. Ezek: a nyershús, a szalámi, a vágott baromfi, a tojás, a vaj, a sajt és a szőlőbor.

A termelés, az ipari, a kiskereskedelmi és nem rubel export értékesítés adatait az 5. sz. táblázat tartalmazza.

5. sz. táblázat

Egyes élelmiszerek termelésének, ipari, kiskereskedelmi értékesítésének és nem rubel exportjának változása az előző évhez képest természetes mértékegységben

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
nyershús (ezer tonna) termelés	+17	-12	+5	+69	+67	-104	-37	+29	-37
ipari értékesítés	+11	-7	+17	+7	+38	-60	-10	-5	-46
kiskereskedelem	+3	+1	-3	+5	-12	+8	+4	-13	-19
nem rubel export	+37	-8	+40	+4	+67	-74	-41	+9	-2

szalámi (tonna) termelés								
-125	-369	-1129	+238	+192	-134	+286	-1202	+781
ipari értékesítés								
-128	-145	-1096	-44	+43	-191	+147	-640	+62
kiskereskedelem								
-109	-198	-230	+396	-286	+543	+355	-1238	+291
nem rubel export								
-26	+360	+143	-553	-537	+367	-310	-340	+219
vágott baromfi (ezer tonna) termelés								
+10	+13	+27	-5	-9	-6	+39	+20	+9
ipari értékesítés								
+10	+9	+25	+7	-16	-5	+34	+24	+8
kiskereskedelem								
-1	+6	+8	+5	+8	+6	+5	-2	-6
nem rubel export								
+6	+16	+14	-6	-10	-2	-24	+8	+11
tojás (millió darab) termelés								
-143	-32	-55	-33	-45	-60	-36	+6	-18
ipari értékesítés								
+350	-512	-53	-37	-45	-58	-35	+4	-14
kiskereskedelem								
-41	-36	+40	-39	-2	+15	-42	+4	-40
nem rubel export								
-118	-32	-9	+35	+100	-168	-43	+9	+12
vaj (tonna) termelés								
+2381	+730	-517	+945	-247	-1372	+1882	-204	+2136
ipari értékesítés								
+1916	+538	-497	+1572	-1239	-1012	+2332	-294	+1650
kiskereskedelem								
+1263	+1001	+1302	+457	+1099	+1438	+3334	+1757	-2256
nem rubel export								
+1414	+862	-1230	-1317	+1947	-4400	-194	-60	-6
sajt (tonna) termelés								
+2127	+3791	+2884	+2638	+2269	+584	+20	+2031	+773
ipari értékesítés								
+2726	+3590	+1807	+2676	+4020	-1149	+709	+1981	+782
kiskereskedelem								
+1214	+3672	+1522	+1480	+3581	+1159	+2059	+5535	-3501
nem rubel export								
+142	+1734	-527	+1991	-909	+354	-1204	-2908	+3137

szőlőbor (millió liter) termelés								
-6	-8	-9	+25	+16	-38	-34	-7	-16
ipari értékesítés								
+1	-3	-11	+9	+19	-45	-37	-1	-9
kiskereskedelem								
+12	-20	-2	-3	+5	-21	-13	-2	-21
nem rubel export								
-48	+6.	-38	-81	-23	+67	-227	-20	+48

Forrás: Iparstatisztika; Belkereskedelmi és Külkereskedelmi évkönyvek.

A lakosság egy főre jutó húsfogyasztása (hús, hentesáru, hal) ebben az időszakban kg-ban a következők szerint alakult (lásd a 6. sz. táblázatot):

6. sz. táblázat

Egy főre jutó húsfogyasztás, kg.

1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
hús összesen									
72,9	73,8	75,3	76,7	78,2	77,7	79,1	80,3	80,4	78
ebből: sertéshús									
39,9	40,2	40,8	40,8	43,2	42,8	42,8	42,2	43,1	..
baromfihús									
17,4	18,0	18,7	20,2	19,8	20,9	20,8	22,3	22,2	21,2

Forrás: Statisztikai Évkönyvek.

A nyershús termelése, kiskereskedelmi eladása és konvertibilis exportja között nem mutatható ki egyértelmű összefüggés. A konvertibilis export sokkal inkább a piaci konjunktúra és a termelés függvénye. 1980-ban az export 37 ezer tonnával nőtt, miközben a lakosság fogyasztása és a kiskereskedelmi értékesítés némileg növekedett. 1981-ben a nem rubel export úgy esett vissza, hogy a termelés, az ipari értékesítés csökkent, a kiskereskedelmi forgalom gyakorlatilag stagnált, miközben a lakosság egy főre jutó fogyasztása némileg emelkedett. Ezt követően a termelés növekedni kezdett, nőtt az export is, a kiskereskedelmi forgalom 1982-ben és 1984-ben visszaesett, 1983-ban némileg nőtt, ám a lakosság egy főre jutó fogyasztása 1982 és 1983-ban nőtt, 1984-ben visszaesett.

A *tőkehús és húskészítmény:* a konvertibilis exporttermékek aránya 50 százalékos. A belföldi ellátást szolgáló sertés- és marhahúsnak mintegy a fele a tőkehús, a másik fele húskészítmény. A tőkehúsvásárlások visszaesése miatt 1988-ban mintegy 19 ezer tonnás mennyiség szabadult fel. Ennek exportra vitele a 230 ezer tonnás exporton felül nem okozott problémát. A vállalatok szerint az exportot 1988-ban még nem annyira az árualap hiánya

– azaz a lakossági fogyasztás – korlátozta, mint a minőségi problémák. A sertéshús túl zsíros, a hús-csont aránya sem felel meg a tőkés piaci igényeknek, ezen darabolással tudnak segíteni. A darabolással javítható a túlfuttatott húsipari kapacitások kihasználása, ugyanakkor több exportrelációban problémát okoznak a nálunkénál szigorúbb higiéniai előírások, amelyeknek betartása többletköltséggel jár. Úgy tűnik, hogy a húsiparban csak meghatározott kapacitások alkalmasak dollár exportra, mások pedig beruházások nélkül nem is tehetők alkalmassá a kivitelre. E "kapacitások" korlátozott volta miatt nincs is igazi konverzió. 1989-ben világpiaci konjunktúra volt, amikor a termelés visszafejlesztése miatt a lehetséges export sem volt realizálható, ami egyes számítások szerint mintegy 50 millió dolláros bevételkiesést okozott. A fogyasztás visszaesése miatt felszabaduló marhahús-árualapot 1988-ban dollárért lehetett értékesíteni a Szovjetunióban, erre azonban 1989-ben már nem volt lehetőség.

Az 1990 első negyedév tendenciát elemezve megállapítható, hogy a tőkehús-forgalom 30-35 százalékkal esett vissza a boltokban, részben az áremelkedés, részben az 1989. év végi felvásárlás és a magánvásárlások számának növekedése hatására. A húsipar termelése csökkentésére kényszerült.

A *vágott baromfi* exportja is inkább a termelés, mint a belföldi vásárlás függvényében alakult. 1986-ban például a termelés jelentősen, 20,5 százalékkal nőtt, miközben a kiskereskedelmi forgalom alig 5 százalékkal emelkedett, a nem rubel export pedig 20 százalékkal esett visza. Ugyanebben az évben viszont a lakosság egy főre jutó fogyasztása több mint 7 százalékkal emelkedett. A termelést azért is csökkenthetik (mint például jelenleg is), mert a vágóbaromfi exportja előnyösebb a vágott baromfiénál. 1988-ban a lakosság egy főre jutó fogyasztása 1 kg-mal csökkent, ami 10 ezer tonna árualapot szabadíthatott volna fel. (Ezen belül a kiskereskedelmi bolti értékesítés mintegy 6000 tonnával volt kevesebb.) Ugyanakkor a termelés mintegy 60 ezer tonnával esett vissza, azaz nagyobb mértékben, mint a lakosság fogyasztása. A csökkenés oka a jövedelmezőség romlása, a termelésben 50 százalékos arányt képviselő kistermelők túladóztatása volt. A lakossági fogyasztás csökkenése viszont azzal járt járt, hogy megnőtt az exportképtelen maradék húsipari feldolgozása, a kereslet pedig az olcsóbb termékek irányába tolódott el.

Amennyiben a lakossági fogyasztás visszaesése nagyobb lenne, mint a termelése, a felszabaduló árualapok csak részben lennének alkalmasak az export növelésére.

A *szalámi* termelése pl. 1981-ben közel 400 tonnával esett vissza, a kiskereskedelmi forgalom csak 200 tonnával, miközben az export 360 tonnával nőtt. Itt nyilvánvaló, hogy a külpiaci konjunktúra függvényében exportálták a készleteket, miközben a belföldi igényeket sem elégítették ki,

hiszen a szalámi egészen az 1990. évi jelentős áremelkedést előidéző árfelszabadításig hiánycikk volt.

A *vaj* termelése 1984-ben csökkent, a kiskereskedelmi értékesítés és a nem rubel export pedig egyaránt jelentősen emelkedett. 1985-ben a termelés 1372 tonnával esett vissza (4,2 százalék), a kiskereskedelmi forgalom közel 5 százalékkal nőtt, a nem rubel export pedig az előző évinek mindössze 6 százalékát tette ki. Ennek hátterében feltehetően az eladhatatlanság állt. 1988-ban viszont a termelés több mint 2000 tonnával nőtt, miközben a kiskereskedelmi forgalom ezt meghaladó mértékben esett vissza, a nem rubel export viszont a korábbi évekének töredéke maradt. A sajtnál mutat valamivel egyértelműbb összefüggést az 1988. évi fogyasztásvisszaesés az export hasonló nagyságrendű növekedésével.

Az *élelmiszeripar* 1990 első negyedévi kivitele mintegy 100 millió dollárral haladta meg a múlt évit, és mintegy 59 millió rubellel maradt el attól. Éves szinten csak abban az esetben lehet arra számítani, hogy az élelmiszeripar exportja eléri a múlt évit, ha a rubel viszonylatú export és a belföldi vásárlások visszaesése miatt felszabaduló áruk iránt mutatkozik majd kereslet a nem rubel piacokon. Ehhez viszont nem elegendő a fogyasztás visszafogása az árak emelésével, hanem változtatni kellene a termékszerkezeten. A világpiaci konjunktúra ugyan még mindig elég élénk az agrártermékek iránt, ám a mi fontosabb exportcikkeink egy részénél már érzékelhető a konjunktúra mérséklődése. Ebből adódik, hogy a fogyasztás csökkentése csak a konjunktúra és szerkezetváltás függvényében válhat alkalmassá a nem rubel viszonylatú export növelésére. Az élelmiszereknél hosszabb távon természetesen érvényesülhet az az összefüggés, hogy a lakossági fogyasztás visszaszorítása eladható árualapokat szabadít fel, csupán kérdéses, hogy milyen áron: egy dollár többletexport árualapért hány dollárnak megfelelő forinttal kell a lakosság vásárlóerejét csökkenteni?

7. sz. táblázat

Az agrártermékek devizatermelési mutatója az árfolyam százalékában

	Ft/$	Ft/Rbl
1982	110	153
1983	114	153
1984	119	161
1985	122	163
1986	139	177
1987	142	204
1988	130	224

Forrás: Agrárkülkereskedelmünk gazdasági kérdései, Fecske M., GKI 1989.

1988-ban, mikor a dollár átlagárfolyama 52,80 Ft volt, az élőmarha-exportnál 61,84 Ft-ért, a napraforgóolajnál 62,20 Ft-ért, a hordós bornál 70,64 Ft-ért, a élő sertésnél 75,05 Ft-ért, a vágott csirkénél 92,60 Ft-ért termeltek ki egy dollárt.

Ruházati áruk

A ruházati áruknál a fogyasztás viszaesése a termelés visszafogásával párosul, és itt sem mutatható ki közvetlen összefüggés a fogyasztás visszaesése és a felszabaduló árualapok nem rubel exportja között.

8. sz. táblázat

Egyes ruházati áruk termelésének, piaci-kereskedelmi értékesítésének és nem rubel exportjának változása az előző évihez képest, természetes mértékegységben

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
pamutszövet (millió m^2) termelés	+16,9	-12,2	-8,8	-4,3	-3,9	+6,8	+3,9	-2,2	+0,1
ipari értékesítés	-22,4	-21,5	-4,3	-5,0	-5,7	+12,1	-2,3	-1,8	+5,0
kiskereskedelem	-1,9	-1,0	-0,7	+3,1	+1,3	+2,1	+0,8	+3,3	+0,2
nem rubel export	-14,8	-9,3	0,7	-6,6	+3,3	+1,6	-5,5	+12,6	+0,7
selyemszövet (ezer m^2) termelés	-372	+2170	-1434	-1779+	1680+	2731	-1242	-473	-2250
ipari értékesítés	+353	-1721	-2282	+352	-290	+5333	-3382	+468	-6070
kiskereskedelem	+2881	+3622	+229	+1327	-665	-624	+1732	+1391	-14
nem rubel export	+1558	-3783	-2740	+5059	-1046	+1026	+99	-514	-998
női szövött kabát (1000 darab) termelés	+78	-72	-5	-286	+21	-71	-160	-143	-75
ipari értékesítés	+60	+75	-85	-162	+86	-111	0	-165	-86
kiskereskedelem	+54	-44	-37	-67	-69	+31	-32	-12	+47
nem rubel export	-107	+67	-19	-42	+158	-153	-29	+439	-276

női alsó szövött (1000 darab) termelés								
-907	-241	+164	-861	-94	+480	-436	-351	+571
ipari értékesítés								
-764	-210	+242	-841	-25	+342	-534	-170	+368
kiskereskedelem								
-155	-18	-118	-115	-39	-193	-177	-39	-27
nem rubel export								
-228	-161	-191	+39	-46	+6	-16	+5	+90
férfi kabát szövött (1000 darab) termelés								
-23	-6	-98	-73	-12	-62	-91	-89	-73
ipari értékesítés								
+9	-20	-10	-110	+33	-63	-171	-96	-61
kiskereskedelem								
+34	-20	-50	-68	+14	-13	-31	+20	-55
nem rubel export								
-3	+121	-173	-42	+132	-58	-71	-40	+37
férfi öltöny szövött (1000 darab) termelés								
+85	-133	-271	-192	-57	+73	-123	-142	+36
ipari értékesítés								
+61	-169	-274	-99	-16	+95	-59	-187	-132
kiskereskedelem								
+157	-68	-66	-51	-73	-39	-32	-43	-77
nem rubel export								
-3	+121	-171	-42	+132	-58	-71	-40	+37
férfi lábbeli(1000 pár) termelés								
-1131	+469	+280	+933	-986	+534	-321	-1296	-1609
ipari értékesítés								
-884	+325	+168	+973	-893	-1015	-293	-416	-2141
kiskereskedelem								
-488	+88	+473	-17	-631	-143	+176	-96	-888
nem rubel export								
+39	-336	+189	+622	+312	-177	-216	-163	+129
női lábbeli(1000 pár) termelés								
-674	-451	+56	-1005	+499	-209	-965	-895	+613
ipari értékesítés								
-410	-437	-478	-1163	-189	-201	-621	-1080	+282
kiskereskedelem								
-374	+156	-183	-65	-212	-604	-288	-280	+1922
nem rubel export								
+474	-495	+339	+168	-779	+41	-330	+231	-685

kártolt gyapjú szövet (1000 m^2) termelés									
	+432	+180	-905	-1236	-930	-508	-526	-1049	+232
ipari értékesítés									
	+310	-4	-899	-1413	-590	-405	-617	+134	-595
kiskereskedelem									
	-1	+51	+21	-131	+11	+273	+237	+127	-345
nem rubel export									
	+7	+727	-1045	-32	+632	-176	+901	+1145	+305

Forrás: Iparstatisztikai, Belkereskedelmi és Külkereskedelmi évkönyvek.

A szöveteknél az összefüggések nem értelmezhetőek, mert az ipari értékesítés magában foglalja a konfekcionálás céljaira történő értékesítést is. Így a fogyasztás visszaesése miatt felszabaduló árualapok nemcsak a közvetlen exportot, hanem a konfekcionálásra felhasznált szövetek mennyiségét is növelhetik. Annyi minden esetre megállapítható, hogy a termelés csökkenése többnyire nincs közvetlen összefüggésben a kiskereskedelmi forgalom csökkenésével. Ám itt is figyelembe kell venni, hogy a drágulás következtében fokozódott a házilagos varrás, ami a szövetek, elsősorban pamutszövetek vásárlását növelte a konfekcionált ruhák vásárlása terhére.

A lakosság fogyasztása legjelentősebben a konfekcionált ruházkodási cikkekből esett vissza. 1988-ban az egy főre jutó fogyasztás volumene közel 20 százalékkal volt alacsonyabb az előző évinél. A bolti kiskereskedelemben 1988-ban 55 ezerrel kevesebb férfikabátot, 77 ezerrel kevesebb férfiöltönyt, 54 ezerrel kevesebb zakót és nadrágot, 589 ezerrel kevesebb gyermekkabátot, 1396 ezerrel kevesebb fiúruhát, 1855 ezerrel kevesebb leány és bébiruhát, több mint kétmillióval kevesebb inget, közel 4 millióval kevesebb gyermek konfekcionált alsóruhát és 13 millióval kevesebb gyermek kötött alsóruhát értékesítettek, mint 1987-ben. A konfekcionált áruk kiskereskedelmi forgalmának visszaesése többnyire a nem rubel export forgalom és a termelés visszaesésével is párosult, így ez legfeljebb az anyagimportnál csökkentette az importkiadásokat.

Az állami ipar konfekciótermelésének 70-80 százaléka megy exportra. A megfelelő minőségű alapanyagok, kellékek hiánya miatt azonban ennek nagy része – mintegy 80 százaléka bérmunka. A belföldi igények jelentős részét kisvállalatok elégítik ki, az ezeknél felszabaduló kapacitások viszont nem konvertálhatók exportra, mivel a kis kapacitású vállalatok nem jutnak bérmunkához, erre többségükben technológiai okokból nem lennének alkalmasak. Az ún. szocialista választékcsere erősen csökkent, nem képes a felszabaduló árualapokat felszívni. A lakossági fogyasztás csökkenésének hatására így többnyire nem jelenik meg exportképes többletkapacitás, a termelők inkább visszafejlesztik a termelést annak ellenére, hogy az összezsugorodott belföldi keresletet sem tudják az ahhoz alkalmazkodó kínálattal kielégíteni.

Így egy olyan spirál alakul ki, amelyben az export, az import, a lakossági fogyasztás és a termelés egyaránt csökken. Az ipar regisztrált termelése 1988-ban 1987-hez képest férfiingből 20 ezer darabbal, kötött alsóruházatnál 737 ezer darabbal, gyermek alsóruházatból 2131 ezer darabbal, férfi öltönyből 44 ezer darabbal, férfi zakóból-nadrágból 537 ezer darabbal, fiú és leányka felsőruhákból több mint 5 millió darabbal csökkent. Ugyanígy nem mutatható ki közvetlen összefüggés a lábbelik belföldi vásárlásának változása és a nem rubel export és termelés változása között.

A termelésnek mintegy fele belföldi piacra értékesül, a másik felének kétharmada szocialista piacokon, egyharmada tőkés piacokon. 1988-ban a kiskereskedelmi eladások közel 900 ezer pár férficipővel, több mint 5,5 millió pár gyermek utcai cipővel, közel 900 ezer pár gumitalpú cipővel csökkentek. Az ipari termelés ugyanakkor több mint 1,9 millió pár férfi utcai cipővel, 2,6 millió pár gyermek utcai cipővel csökkent. 1988-ban tőkés export céljaira elvben kétszeresen is felszabadult az árualap: egyrészt csökkent a belföldi fogyasztás, másrészt a szocialista export is csökkent a romló jövedelmezőség miatt. Nem rubel kivitelben viszont csak a férfi utcai cipőkből tudtak 129 ezer darabbal többet exportálni. Itt is az következett be, mint a konfekcióiparban: a termelést csökkentették, leépítették a vidéki gyáregységeket, a tsz-melléküzemágakat, az anyavállalatoknál egyműszakos termelésre tértek át, gépsorok állnak.

A vegyesvállalatok alapítása esetleg nyithat újabb lehetőségeket, javíthat a termelési szerkezeten, ám ez nem a lakossági fogyasztás csökkenéséből adódik. Ez mind a konfekcióiparra, mind pedig a cipőgyárakra vonatkozik.

Bútor

1988-ban a kiskereskedelem eladási forgalma volumenben 13 százalékkal volt az 1987. évi alatt. Itt korlátozott lehetőség volt a nem rubelelszámolású export növelésére, az export hányada a korábbi 10-12 százalékról 14 százalékra emelkedett. A lakossági fogyasztás csökkenése, párosulva a szocialista export visszaesésével, azonban elsősorban kapacitáskihasználási problémákat okoz a gyáraknál. A nem rubelelszámolású többletexport ugyanis nem elsősorban a felszabadult kapacitásokon kerül legyártásra, hanem jórészt új cégek gyártmányai, melyek lízingkonstrukciókban tudták korszerűsíteni gépparkjukat és termékeiket. Az export növelését a 10 százalékos intervenciós támogatás és a kereskedelempolitikai alap által teremtett kedvezőbb feltételek is elősegítették. A gyárak számára legjövedelmezőbb a belföldi értékesítés, ezt követi a szocialista export és csak ez után következik a tőkés export. A tőkés rendelések a vevő által adott modellekre épülnek, nyomott árakon. Emiatt pl. kiszorultak az IKEA piacairól, miközben a többi

szocialista ország növelni tudta az ezekre történő szállításait. A export-érdekeltség miatt az alapanyaggyártók (fűrészáru) számára kifizetődőbb a közvetlen export, mint a hazai bútorgyárak ellátása.

Hasonló probléma mutatkozott a konfekciógyáraknál is. Előfordult, hogy az alapanyaggyárak olcsóbban exportálták az alapanyagot, mint amennyiért a konfekciógyárak ugyanazt kénytelenek voltak importból beszerezni. Ám a konfekciógyárak számára – a piactól és valóságtól teljesen elrugaszkodott árrendszer következtében – még így is olcsóbb volt az alapanyagot külföldről valutáért beszerezni, mint azt a hazai gyáraktól megvásárolni.

III. A gazdaságpolitika és a vállalati stratégiák összefüggése (Vállalati esettanulmányok)*

Textil- és ruházati ipar

Az életszínvonal csökkenése, a vásárlóerő romlása úgy változtatta meg a lakosság fogyasztási szerkezetét, hogy a ruházati cikkek vásárlására a lakosság pénzjövedelmének egyre kisebb hányadát – jelenleg már 10 százalékát sem – költi. 1980 és 1988 között a magyar textilméteráru-termelés úgy csökkent, hogy közben nőtt az export, növekedett a belföldi textilméteráru eladás is, míg visszaesett a konfekcionálás céljából történő feldolgozás és megnőtt a szövetek importja. Az elmúlt években a lakossági kereslet visszaesése mellett e területen a rubel export korlátozása is érezteti hatását az egyes vállalatoknál az értékesítés szerkezetétől függően.

A méteráru-termelés csökkenését elsősorban a konfekcionált termékek belföldi keresletének jelentős visszaesése okozta, a lakossági fogyasztás elsősorban itt mérséklődött, miközben a konfekcióipar növekvő mértékben vásárolt import szöveteket. A textilruházati ipar termelése 1988-ban 11 százalékkal volt az 1980. évi szint alatt. A csökkenő méteráru-termelésen belül nőtt az export-szállítások aránya. A szövetexporton belül a KGST-országok részesedése kb. egyharmados, 9-10 százalékos Jugoszláviáé, 38 százalékos az európai fejlett országoké, 13 százalékos az Európán kívülieké és kb. 7 százalékos a fejlődő országoké. Ezek a piaci arányok az 1985-1988-as évekre jellemzőek. A lakossági értékesítésnél a ruházati iparban igen nagy a magánkereskedelem szerepe. A ruházati magánkereskedők által vásárolt méteráru jelentős része kerül továbbfeldolgozásra, ami statisztikailag nem jelenik meg a ruházati ipar szövetfelhasználásában.

* A vállalati esettanulmányok készítésében közreműködött Lakatos Béla

9. sz. táblázat

Textilméteráruk termelése és a ruházati ipar szövetfelhasználása 1980-ban és 1987-ben

	termelés			felhasználás		
	1980	1987	különbözet	1980	1987	különbözet
	millió m^2					
Szövetek:						
pamut, pamuttípusú	332,1	311,5	-20,6	86,2	82,9	-3,3
len, lentípusú	13,1	9,7	-3,4	4,7	1,1	-3,6
kender, kender típusú	5,8	6,1	+0,3	0,2	0,2	–
gyapjú, gyapjú típusú	42,7	30,3	-12,4	18,8	14,0	-4,8
selyem, selyem típusú	57,0	57,7	+0,7	18,7	15,1	-3,6

Forrás: Honti László: "A textilipar és piacának helyzete, fejlődése 1980-1988-as években". A Magyar Gazdasági Kamara tanulmánya.

Habselyemárugyár

A lakossági vásárlások 1988. évi visszaesésének hatására a belkereskedelem 1989-ben további 15 százalékkal csökkentette rendeléseit. A gyár így felszabaduló kapacitása még minden további nélkül feltölthető volt exportrendelésekkel, ám csökkenő jövedelmezőség mellett. Az 1986 és 1988 között végrehajtott technológiai fejlesztések lehetővé tették, hogy a gyár megőrizze verseenyképességét a konvertibilis piacokon, sőt új piacokat is szerezzen. E pozíció megőrzéséhez azonban további fejlesztés szükséges, miközben a termelési költségek növekedése a nyomott piaci árszínvonal mellett az exporttámogatások növelését is igényelné, mivel a belkereskedelmi szállítások jövedelmezősége mintegy kétszerese a konvertibilis export jövedelmezőségének. A lakossági kereslet visszaesése a következő eredménnyel jár: csökken a vállalati nyereség, fejlesztési alaphiány keletkezik, romlik a vállalat piaci pozíciója, tovább csökken a külpiaci árszínvonal, a vállalati gazdálkodás

pedig egy lefelé menő spirálba kerül, és nem lesz képes a piacváltást fejlesztési oldalról, a szükséges beruházásokkal megalapozni.

KISTEX

A gyár termékeiből a belföldi fogyasztás 1988-ban nem esett vissza, sőt mintegy 6,5 százalékkal nőtt. A gyár termelésének fele belföldi értékesítésre kerül, míg a másik fele exportra, fele-fele arányban dollár, illetve rubel viszonylatokban. 1989-ben bár nőtt a méteráru értékesítése, a konfekcionáló gyárak vásárlása csökkent. A felszabaduló kapacitások elvben konvertibilis forgalomban értékesíthetők lennének, megfelelő műszaki fejlesztés mellett. A vállalat stratégiája követi a tőkés piaci keresletet. Ezt jól mutatja az új termékek aránya, ami 1986-ban 65 százalékos, 1987-ben 72 és 1988-ban 84 százalékos volt. A fejlesztés eredményei a konvertibilis export átlagáraiának növekedésében is kifejezésre jutnak. Az átlagos dollár kitermelésű mutató folyamatosan javul, 1988-ban 38 Ft/US$ volt.

Vörös Október Férfiruhagyár

A lakossági fogyasztás csökkenése nem járt a termelés csökkenésével. A gyár termelésének 80-90 százaléka eddig is konvertibilis valutájú exportra került. Értékesítési nehézségei nincsenek, mivel a piacaikon velük konkuráló délkelet-ázsiai szállítók jelentékeny mértékben emelték áraikat, így az – olcsóbb – magyar áruk iránti kereslet megnőtt. A tőkés export többsége bérmunka-konstrukcióban realizálódik. A gyár vevői azonban az alapanyag- és kellékbeszállítást csak átmenetileg vállalják a kialakult konjunktúrában. Ennek lanyhulásával a gyár versenyképessége is visszaesik, nincs megfelelő hazai alapanyag- és kellékszállító háttéripara, saját technológiája megújításához is hiányoznak az eszközei. Működő tőke bevonására jelenleg lehetőséget nem látnak, ugyanakkor az ebből a helyzetből fakadó kényszerű bérmunka-konstrukció egyben a piaci jelenlét minőségileg alacsony fokát, az önálló fellépés lehetőségének hiányát is jelenti.

A lakossági kereslet visszaesése ellenére sem tudják azt megfelelő választék-összetételben kielégíteni. A lakosság ugyanis vagy olcsó árfekvésű, tartós, vagy import alapanyagból készült, magas minőségű, drága termékeket keres. Az első kategória iránti igény kielégítését az árak, a másikét mennyiségi okok teszik lehetetlenné.

A vállalat stratégiai piacpolitikája találkozik a kialakuló trendekkel. A belkereskedelmi szállítások mellett gyorsan csökkenti a szovjet szállítások arányait is, utóbbit elsősorban az árak miatt. A konvertibilis piacokon mutatkozó növekvő minőségi igények kielégítése – részben a minőségi rekla-

mációk csökkentése – érdekében a vállalat a termelékenység növekedését áldozza fel. Lassúbb munkatempóval, nagyobb időráfordítással küszöbölik ki a termékeknél mutatkozó minőségi hibákat.

Budapesti Harisnyagyár

A támogatások megvonása és az ebből fakadó jelentős áremelések után a gyermek-bébi ruházat és férfi zokni belföldi kereslete erőteljesen visszaesett, finom női harisnyákból viszont a belföldi kereslet még mindig meghaladja a kínálatot. A gyár tőkés exportja elsősorban finom harisnyanadrágokból volt növelhető. A túlkínálati kapacitások csak részben konvertálhatók tőkés exportra. A magas árak miatt a belföldi árbevétel kisebb ütemben növekedett, kint a tőkés exporté, miközben a belföldi árak jobban emelkedtek, mint a tőkés piacok árai, azaz a lakossági vásárlások áraiban burkolt tőkés-export-támogatás van. A kapacitás-kihasználást az 1986-tól belépett bérmunka-konstrukció is elősegítette, ám ennek lényegesen alacsonyabb volt az árbevétele.

A vállalat folyamatosan volt képes exportját növelni, ez azonban csak részben volt a lakossági fogyasztás visszaesésének tulajdonítható. A többletexport forrása nagyobb részben a műszaki fejlesztés és az erre támaszkodó szerkezetváltás volt. A vállalati stratégia az új konvertibilis piacokra való betörést is szorgalmazza, ami viszont a dollárkitermelési mutató romlásával járt.

Artex: bútorok

A vállalat véleménye szerint a kormány fogyasztást megszorító politikája a bútoripar területén nem járt exportnövelő hatással. A belföldi kereslet elsősorban választéki és minőségi okokból esett vissza. A megcsappant lakossági vásárlóerő meghatározott választékú-minőségű (és ennek megfelelő árú) bútorok iránti keresletben nyilvánul meg, amit az ipar – elsősorban az elavult konstrukciójú állami nagyipar – nem tud kielégíteni. Ugyanezen nagyvállalati kör az exportpiacok igényének kielégítésére is alkalmatlan, elavult technológiája, termékszerkezete miatt. A belföldi kínálat iránti kereslet visszaesése így elsősorban a készletek felhalmozódásához vezetett.

Exportlehetőségük főleg a szövetkezeteknek van, ezek kínálata azonban jobban alkalmazkodik a megcsappant belföldi kereslethez, ahol árban jobban tudják érvényesíteni termelési költségeik növekedését.

A vállalati konzultációs megbeszélésen az az általános vélemény alakult ki, hogy a belföldi fogyasztás visszafogása alapvetően nem teremt többletalapot a konvertibilis export számára, és – miután a vállalati (termelői vagy

kínálati) alkalmazkodás nagyrészt elmaradt, inkább rontja, mint javítja a gazdaság jövedelemtermelő képességét.

IV. Összefoglaló

Bár az elemzés nem tudott egyértelmű következtetésekre jutni, arra talán alkalmas lehet, hogy a fogyasztáscsökkentő restrikciós gazdaságpolitika néhány problémájára felhívja a figyelmet. Ez a politika, mely mint jeleztük 1979-től vált – átmeneti visszaesésekkel – uralkodóvá, ez ideig, úgy tűnik, nem vezetett a várt eredményekhez. Az infláció felgyorsítása – amely a lakosság és költségvetés közötti redisztribúció egyik fő eszköze kívánt lenni – nemcsak a gazdaságot dezorganizálta, ellenőrizhetetenné és áttekinthetetlenné téve a folyamatokat, hanem egyidejüleg a költségvetésre nehezedő terheket is növeli, gerjesztve az inflációs spirált. Ugyanakkor – miközben nem javította, sőt inkább rontotta a belső egyensúlyt – külgazdasági egyensúlyunk további romlásával, adósságállományunk növekedésével járt, és a gazdaság jövedelemteremtő képessége nem javult. Az a könyvelői mérlegszemlélet, mely szerint a lakossági fogyasztás csökkentése vagy növekedésének visszaszorítása a konvertibilis külgazdasági egyensúly helyreállításához szabadít fel árualapokat – akár az export növelése, akár az import csökkenése révén – csak igen korlátozottan érvényesülő összefüggés. Ez a szemlélet abból indul ki, hogy a gazdaságban a gazdagság adott, és az arányokat a javak átcsoportosításával, azaz redisztribúcióval kell helyreállítani. Holott a kérdés úgy is felvethető, hogy miképpen növelhető a gazdagság a gazdaság dinamizálásával oly módon, hogy ez ne járjon a külső egyensúly romlásával, sőt megteremtse annak javítása feltételeit. A gazdaság dinamizálásától való félelem mögött az a korábbi tapasztalat áll, hogy a dinamizálás rohamos külgazdasági egyensúlyromláshoz vezetett. Ennek hátterében azonban elsősorban az állt, hogy a gazdaságot a meglévő rossz szerkezetben dinamizálták.

A gazdaságpolitika kialakításánál – úgy tűnik – ennél sokkal bonyolultabb összefüggésekkel kell számolni.

– A fogyasztás visszafogásával felszabaduló kapacitások az esetek jó részénél – minőségi és választéki okokból – nem konvertálhatók közvetlenül, technikai fejlesztés, modernizáció nélkül – nem rubel exportra –, a felszabaduló erőforrások jórészt nem hasznosíthatók közvetlenül a szerkezetátalakításban, így ugyan csökkenhet az anyag- és energiafelhasználás, kevesebb munkaerő foglalkoztatására van szükség, ám ennek következtében legfeljebb a termelés csökken, ami külgazdasági hatásában az import csökkenésében juthat kifejezésre.

Ugyanakkor a termelés, az import visszaesése az esetek egy részénél az export visszaesésével is jár.

- Az ily módon elért restrikció a kapacitáskihasználatlanság révén növeli a termelési költségeket, azaz rontja a nemzetgazdaság jövedelemtermelő képességét, nem eredményezi a későbbi dinamizálás előfeltételét, a gazdaságosság javulását.
- A vállalati stratégiák források hiányában az esetek jó részénél nem tudják követni a fogyasztás visszafogásából adódó követelményeket, nem tudják termelésüket átállítani.
- Az egész nemzetgazdaság jövedelmezősége szempontjából az sem közömbös, hogy mekkora infláció és ennek révén elért fogyasztáscsökkenés szükséges a dollárkitermelés egységének növeléséhez, azaz az export egy dollárnyi növeléséhez hány forinttal kell csökkenteni a lakossági fogyasztást.

A gazdaságpolitika alakítóinak ezért olyan alternatív modell kimunkálása is javasolható lenne, mely nem a redisztribúcióra, hanem a javak szaporítására helyezi a hangsúlyt, azaz növekedési dinamikát visz a gazdaságba a jelenlegi visszaesés helyett. Ez természetesen csak akkor tenné lehetővé az egyensúlyromlás elkerülését, ha igen jelentős szerkezetváltással egyidejűleg folyna. A restrikcióval egybekötött redisztribúció növeli a társadalmi feszültségeket, és amennyiben a gazdaságot egy lefelé menő, onnan vissza nem hozható spirálba zúdítja, úgy előbb utóbb a társadalom tűrőképességének határaiba ütközi. Ezzel szemben a gazdaság dinamizálása is átmeneti feszültségnövekedéssel jár ugyan, ám nem ugyanott és nem ugyanazok a feszültségek nőnek, miközben kibontakozhat egy, a csődből kivezető út. A gazdaság dinamizálásának egyik kiindulópontja a lakossági fogyasztás növelése vagy legalábbis csökkenésének leállítása lehetne.

Szakértői Munkaközösség *

Munkavállalói Résztulajdonosi Program(MRP)

A szabályozási koncepció alapelvei

1. A Munkavállalói Résztulajdonosi Program (MRP) célja, főbb általános vonásai és kapcsolódása a Kormányprogramhoz

A Kormány 3 éves nemzeti megújhodási programja (Kormányprogram) a *szociális piacgazdaság* megvalósítását tűzte ki célul. Ebben a *piacgazdaság* kialakulásának szükséges (de nem elégséges) *feltételeként* a vállalkozásfejlesztéssel összekapcsolt *tulajdonreformot* jelölte meg. A *vállalkozásfej - lesztés céljául* döntően magántulajdonban lévő kis- és középüzemek hálózatának kiépítését, a *tulajdonreform céljául* pedig azt tűzi ki, hogy az állam vállalkozói vagyonának 30-35 százaléka 3 év alatt magántulajdonba kerüljön, és az állami/intézményi tulajdon aránya együttesen ne haladja meg az 50 százalékot. A Kormányprogram alapelve, hogy az állami vagyonnak ez a viszonylag gyors magánkézbe adása ellenérték fejében történjék, és támogassa a Kormány törekvését a piac építésében, az infláció visszaszorításában. A szociális piacgazdaság megteremtése egyúttal magában foglalja a tőketulajdon és a tőkejövedelmek kiegyenlített, nem szélsőséges eloszlását, és a tulajdonosok és a munkavállalók közötti szociális partnerség kiépítését is.

Az MRP főbb általános vonásai [1]

Az MRP olyan hitelezési, adózási és szervezeti technikák – a nemzetközi gyakorlatban Employee Stock Ownership Plan (ESOP) néven ismert – együt-

* Az alábbi szabályozási koncepció kidolgozásával a Kormány részéről a Munkaügyi Minisztérium bízta meg a "Rész-Vétel" Munkavállalói Részvénytulajdonlást és Részvételt Támogató Alapítványt. A Rész-Vétel Alapítvány a munkába az alábbi szakértőket kérte fel közreműködésre: Kocsis Imre, dr. Komáromi Gábor, dr. Kotz László, Lajtai György, Lovász Károly, Lukács János, Náray László, Németh Gyula, dr. Pethő Róbert, dr. Szántai János. A szakértői munkaközösség munkáját Lukács János irányította, és a végső szövegezést is ő végezte a szakértői részanyagok felhasználásával. A munka elkészültének dátuma: 1990. november 15.

tese, amely segítségével a munkavállalóknak lehetőségük nyílik arra, hogy megvásárolják az őket foglalkoztató gazdasági társaságok tőkéjének egy részét, vagy akár egészét. Ez részvénytársaság esetében névre szóló részvények, korlátolt felelősségű társaság esetében pedig üzletrész-hányad megszerzését jelenti. Az MRP megnyitja a *kollektív vásárlás* lehetőségét azon munkavállalók számára, akik nem tudnak vagy nem mernek önálló vállalkozásba fogni, és továbbra is egy nagyobb szervezet részeként kívánnak dolgozni. A dolgozók a számukra eladott vagyonrész vételárát fokozatosan törlesztik, elsősorban a tulajdonukba került vagyonrészre eső bruttó eredményből, és ezen túlmenően adományokból. A törlesztési folyamat végeredményeként és annak befejeztével azonban a dolgozók *egyénileg* lesznek *résztulajdonosai* a vállalatnak.

Az állam – annak érdekében, hogy e vagyonrész vételárának törlesztése belátható időn belül megvalósuljon – hitel-, adó-, kamat- és egyéb kedvezményeket ad. A hitelezési, adózási és szervezeti technikák jellegéből következik, hogy az *MRP bevezetése törvényi szintű szabályozást igényel.* Az MRP-t sajátos vonásai és összetettsége folytán indokolt *a többi privatizációs programtól külön* kezelni.[2]

Az MRP – a fejlett nyugati országokban sikeresnek bizonyult, és egyre szélesebb körben terjedő – gazdasági-társadalmi technológia, amely a munkavállalóknak lehetőséget nyit arra, hogy mások jogai és saját munkajövedelmük sérelme nélkül váljanak egyénileg tőke tulajdonosává. A munkavállalók az MRP keretében nem ajándékot kapnak, hanem vásárlás útján jutnak tulajdonhoz, és csak akkor lesznek végérvényesen tulajdonosok, ha a törlesztéseket sikerrel teljesítették. A törlesztés sikeréhez a vállalkozás eredményessége a feltétel, amelyhez a munkavállaló munkájával maga is hozzájárul.

Az MRP keretében történő tulajdonszerzés azonban minden kedvezmény és látszat ellenére sem kockázatmentes. Akkor sem az, ha a munkavállalóknak nem kell – többségük esetében egyébként sem létező – megtakarításaikat befektetniük. A munkavállalók kockázata az MRP megvalósítása során abban van, hogy a messzemenően érvényesített zálogjog folytán a vállalkozás eredménytelensége esetén elveszíthetnek valamit, amit a gazdasági társaság eredményességéhez való hozzájárulás útján megszerezhettek volna: egy részvény-, illetve üzletrész-vagyont és egy olyan osztalékot, amelyet a törlesztés befejezése után személyi jövedelemként fogyasztásra vagy új befektetésre fordíthatnának.

Az MRP tehát nem általános csodaszer, hanem eszköz az állam kezében az esélyegyenlőség és a gazdasági demokrácia kiépítésében, és eszköz a gazdasági társaságok kezében is piaci eredményességük, gazdasági sikerességük fokozásában. A munkavállalói profitérdekeltség megteremtésére vagy

növelésére rövid távon a Program révén megszerezhető részvények osztaléka, közép- és hosszú távon a részvények-üzletrészek piaci árfolyama szolgál.

Az MRP célja és kapcsolata a Kormányprogrammal

a) Az MRP a szociális piacgazdaság kiépítésének egyik fontos eszköze, hiszen elősegítve a munkavállalók tulajdonossá válását vállalatukban, megteremti az alapját egy olyan együttműködésnek, ami a tulajdonosok és a munkavállalók között a szociális partnerség kiépüléséhez vezet.

b) Segíti a privatizáció gyors lebonyolítását, mert:

- a munkavállalók vásárlóképes helyzetbe hozásán keresztül évi kb. 20-40 md Ft pótlólagos vásárlóerőt teremt a tőkepiacon,
- növeli a munkavállalók tájékozottságát a privatizációs folyamatról, s mivel annak részesévé válnak, csökkenti ellenállásukat azzal szemben,
- kiegyenlítettebb tulajdonstruktúrát eredményez, ezért a tartós társadalmi béke irányába hat.

c) Az inflációra mérséklőleg hat, mert:

- leköti a vállalatok jövőbeli jövedelmének egy részét, mivel azt a résztulajdonos dolgozóknak a vagyon megvételére kell fordítaniuk, ezért növeli a vállalatok megtakarítási hajlandóságát,
- a fejlett (USA) és fejlődő (Egyiptom, Latin-Amerika) országok ezirányú tapasztalatai bizonyítják, hogy a munkavállalók profitérdekeltsége folytán növeli a vállalkozás jövedelemteremtő képességét,
- csökkenti a dolgozók egyoldalú bérérdekeltségét,
- gazdasági számítások egyértelműen igazolták, hogy az MRP a kezdeti években költségvetési többlet-bevételt eredményez, a későbbi években átmenetileg kisebb deficitet okozhat, hosszú távon azonban többlet-bevételt jelent a költségvetés számára a többi privatizációt segítő technikával összehasonlítva,
- hozzájárul az államadósság leépítéséhez.

d) Az MRP piackonform, mert:

- a vagyon ellenértékért való megszerzését teszi lehetővé,
- a piacgazdaságokban kialakított (az angolszász országokban Employee Stock Ownership Plan - rövidítve ESOP - néven ismert)és ott sikeresen működő gazdasági-társadalmi technológia, amelynek minden részeleme konform a piacgazdaságokban szokásosan alkalmazott gazdasági technikákkal,
- piaci feltételek mellett - a működő hasonló rendszerek tapasztalatai alapján - a munkavállalói tulajdont is tartalmazó vállalatok a más

magántulajdonú cégekhez hasonlóan rugalmasan válaszolnak a piaci változásokra,
- egyenletesebbé teszi a gazdaság tulajdonosi szerkezetét, miközben nem merevíti meg a foglalkozási szerkezetet sem; a tőketulajdon értékesítése folytán megkönnyíti az elbocsátott dolgozók újrakezdését.

2. Az MRP alkalmazásának általános feltételei

MRP minden olyan gazdasági társaságnál megindítható, amelyeknél
a) vannak értékesíthető állami/önkormányzati tulajdonú részvények/üzletrészek (privatizációs MRP), vagy
b) nem-állami tulajdonban lévő részvényeket/üzletrészeket tulajdonosaik hajlandók a társaság munkavállalói számára értékesíteni (nem-privatizációs MRP), és
c) a jogosult munkavállalók többsége[3] (50 % + 1 fő) szavazatával vagy aláírásával elfogadja az - alább ismertetett - MRP szervezet alapszabályát, és kifejezi a Programban való részvételi igényét, és
d) a munkavállalók a társaság alaptőkéje/törzstőkéje legalább 5 százalékának a megvételét igénylik.
e) Az MRP-vel összefüggő vásárlási és törlesztési kedvezményeket a munkavállalók csak akkora tulajdonosrész megszerzéséhez vehetnek igénybe, amely nem haladja meg éves együttes bruttó munkabérük tömegének nyolcszorosát.
f) Megvalósíthatósági tanulmány[4] készül az MRP keretében megvásárolt tulajdon vételárának maximális futamidő alatti törleszthetőségéről, és annak helytálló voltát a társaság szavatolja.

3. Az MRP-hez kapcsolódó kedvezmények

Az állam - az MRP-hez fűződő céljai sikeres megvalósításának érdekében - kedvezményeket nyújt azzal a feltétellel, hogy az ezen kedvezményekből származó többletjövedelem - az MRP beindításához és fenntartásához szükséges költségek fedezetén túl - teljes egészében a megvásárolt részvények/üzletrészek vételárának törlesztésére és a kamatok fizetésére fordíttassék.
a) *Hitel és kamatkedvezmények*
Az MRP megvalósításához részletfizetés és MRP privatizációs hitel vehető igénybe az MNB hosszúlejáratú refinanszírozási hitele kamatának 50 százalékáig terjedő kamatszinten.
b) *Adókedvezmények*
Az MRP keretében megszerzett részvények/üzletrészek után kapott osztalék, illetve a bármely forrásból származó adományok mentesülnek mind a vál-

lalkozási nyereségadó, mind a személyi jövedelemadó alól. A hitelező bankok az MRP hitelnyújtásból származó kamatjövedelmük 25 százalékáig mentesülnek az adófizetési kötelezettségek alól.

4. Az MRP lehetséges változatai

a) *Privatizációs MRP* esetében az állami/önkormányzati tulajdonú részvények/üzletrészek megvásárlása során az eladó az Állami Vagyonügynökség (továbbiakban ÁVÜ), illetve az önkormányzatok. A privatizációs MRP keretében az eladás névértéken történik akkor is, ha a kibocsátási (normál piaci) árfolyam ennél magasabb lenne. Az ÁVÜ a Vagyonpolitikai Irányelvekben megszabott keretek között alkalmazhat árkedvezményt. Ha a munkavállalók az MRP indításába általános feltételeknek megfelelő vásárlási igényt jelentenek be, az ÁVÜ külön mérlegelés nélkül köteles azt kielégíteni, ha az igény az alaptőke/törzstőke 30 százalékát nem haladja meg. Az állami tulajdonrész egésze lehet az igény felső határa, ha az állami tulajdonrész nem éri el az említett 30 százalékot. A vételár törlesztésének futamideje legfeljebb 10 év, ebből a türelmi idő 2 évnél nem lehet több.
A vételár kiegyenlítése:

- a 30 százalékos tulajdoni arányig *kedvezményes kamatozású részletfizetés* keretében történik. A kamat az MNB refinanszírozási hitele kamatának legfeljebb 50 százalékáig terjedhet[5], de nem lehet kevesebb a költségvetés által az államadósság után az MNB-nek fizetett kamat átlagánál. Az ÁVÜ a törlesztés nyilvántartása és felügyelete költségeinek fedezésére kezelési költség címén a vételár 1 százalékát számíthatja fel. Az ÁVÜ a törlesztéssel kapcsolatos feladatok elvégzésével pénzintézeteket is megbízhat, illetve célszerű egy erre a feladatra specializált MRP pénzintézet létrehozása.
- a 30 százalék feletti tulajdoni arány megszerzése *MRP privatizációs hitelből* is történhet. Ezt a hitelt az MNB hosszúlejáratú refinanszírozási kamatlába 50 százalékát kitevő kamat[6] és 2,5 százalék kereskedelmi banki kezelési költség terheli. A hitelnyújtás feltétele – az Egzisztencia Alapból történő hitelfelvétel kondícióival megegyezően – a személyenként 5 millió Ft-ig 2 százalék, 5-10 millió Ft között 15 százalék, efelett 25 százalék saját erő előzetes lefizetése.[7] Az MRP privatizációs hitel igénybevételével a munkavállalók – a részletfizetésre történő vásárlást is beszámítva – összesen a törzstőke/alaptőke 50 százalékát kitevő állami részvény/üzletrész vásárlására jogosultak névértékben akkor is, ha az eladási, kibocsátási ár azt meghaladja. Az MRP-célú privatizációs hitel – az Egzisztencia Alappal kapcsolatos szabályozásnak megfelelően – az állami költségvetésen kívül önálló

pénzügyi alapként (MRP-Alap) működik, amelyek célszerűen ugyanaz az iroda kezel, mint az Egzisztencia Alapot.[8]

A privatizációs MRP keretében az ÁVÜ-nek joga van az alaptőke/törzstőke 50 százalékát meghaladó mértékben is eladni a munkavállalók számára megállapodás szerinti áron. Erről az ÁVÜ igazgatótanácsa hoz döntést.

b) *Nem-privatizációs MRP* esetében nem az ÁVÜ közvetlen rendelkezési körébe tartozó részvények/üzletrészek eladására kerül sor, hanem vagy már meglévő, vagy alaptőke/törzstőke emelése folytán keletkező, részvények/üzletrészek értékesítésére. A vételár kiegyenlítése feltételeinek a meghatározása ilyenkor az eladó(k) joga. A vételár kiegyenlítésére bankhitel, illetve egyéb hitelforrás (külföldi, pl. az USA kongresszusa által részben a magyar ESOP-ok megvalósítása céljából létrehozott Hungarian-American Enterprise Fund pénzalapja) is szolgálhat. Az eladó(k)nak nem-privatizációs MRP keretében is joguk van részletfizetési kedvezményt adni.

A nem-privatizációs keretben megvalósuló MRP esetében a munkavállalók részére az MRP szervezet közvetítésével részvény/üzletrész vásárláshoz hitelt nyújtó pénzintézet az erre a célra nyújtott hitelből származó kamatjövedelme 25 százaléka erejéig mentesül a vállalkozási nyereségadó megfizetése alól.

5. Az MRP megvalósításában közreműködő szervezetek és működésük

Az MRP keretében működő részvény/üzletrész vásárlást, illetve befektetést a munkavállalók nem egyénileg bonyolítják, hanem a társaság szintjén megalakuló *megbízotti szervezet* (MRP szervezet) közvetítésével. Az MRP törvény az MRP szervezetek számára ezt a minősítést biztosítva, feljogosítja az MRP megvalósítását támogató adományozókat a vállalkozói nyereségadó és a személyi jövedelemadó kedvezmények igénybe vételére.[9] Az MRP szervezet létrejöhet az átalakuló vállalat, a társaság, valamely érdekképviseleti szerv vagy a munkavállalók egy csoportja kezdeményezésére. Az alapítás feltételeként a jogszabály nem ír elő minimális alapítványi vagyoni értéket.

Az *alapító okiratban* rendelkezni kell az MRP Szervezet tartós céljairól, a kedvezményezettek köréről, a gazdálkodás és a működés főbb szabályairól. A kedvezményezettek köre a társaság, illetve a hozzá kapcsolódó szervezetek minden olyan munkavállalója és tisztségviselője, aki a társaságnál induló MRP-ben részvételre jogosult. Az MRP Szervezetek létrejöttének elősegítésére célszerű minta alapító okiratot közzétenni.

A megyei (fővárosi) bíróság által alapítványként bejegyzett MRP Szervezet – a munkavállalókkal és érdekképviseleteikkel folytatott széles körű

konzultációk alapján – elkészíti részletes *alapszabályát.* A vállalat, a társaság, illetve bármely, a munkavállalók által elfogadott személy vagy intézmény döntési joggal vehet részt az MRP Szervezet legfőbb irányító testületében, a kuratóriumban, azonban alapelv, hogy a testület tagjainak legalább fele a munkavállalók által választott legyen. Az alapszabályra a Munkaügyi Minisztérium (Érdekegyeztetési Tanács) követelményeket – mintaszabályzatot – írhat elő, amelytől való eltérést vele engedélyeztetni kell.[10]

Az MRP szervezet a munkavállalók megbízottjaként az alábbi feladatokat végzi:

– megvalósíthatósági tanulmányt készít(tet) – a vállalattal/társasággal közösen;

– széles körben és részletekbe menően tájékoztatja a dolgozókat a Program alapelveiről és a megvalósítás céljáról, lebonyolítja az MRP megindításához feltételül szabott szavazást;

– az MRP törlesztés időtartamára megállapodik az átalakuló vállalattal, illetve a társasággal, valamint az érintett érdekképviseleti szervekkel a bérezés, az érdekeltségi rendszer, a foglalkoztatás, a dolgozók részére nyújtandó nem bérjellegű szolgáltatások elveiben, a kollektív szerződésnek és más megállapodásoknak az MRP végrehajthatóságát biztosító módosításában. Fontos eleme ezen megállapodásnak az átalakulás kihatásaként saját hibájukon kívül munkahelyüket elvesztő, így az MRP kedvezményezettjei közül kieső dolgozók foglalkoztatáspolitikai jellegű támogatása *foglalkoztatáspolitikai alapítványok* formájában.

– megállapodást köt a vállalattal (privatizációs MRP-nél esetleg az átalakulási terv részeként), az ÁVÜ-vel, a társasággal a munkavállalók vásárlási szándékáról;

– a megállapodások birtokában elkészíti az MRP-vel kapcsolatos üzleti terveket, a részletre történő vásárlás szerződéstervezetét, illetve egyeztet a hitelt nyújtó bankkal/pénzintézettel, és mindezek birtokában adásvételi szerződést köt az eladóval (állami tulajdon vásárlása esetén az ÁVÜ-vel), illetve üzemeltetésre történő átvétel esetén üzemeltetési szerződést a bérbeadóval, lízingbe adásnál a lízingbe adóval;

– kezeli/kezelteti a megvásárolt részvényeket/üzletrészeket;

– kezeli és – működtetési költségek fedezése mellett – kamatfizetésre és törlesztésre fordítja az osztalék és az adományok formájában befolyó összegeket, gondoskodik az adókedvezmények átutalásáról, és elszámol az ÁVÜ-vel, hitelezőkkel és bérbe (lízingbe) adókkal;[11]

– gondoskodik a már törlesztett részvényeknek/üzletrészeknek a munkavállalók egyéni számlájára történő – az alapszabályban rögzített elveknek megfelelő – elosztásáról;

- előkészíti a munkavállalóknak a társasági közgyűlésen/taggyűlésen való részvételét (a szavazáshoz szükséges - tulajdont bizonyító - iratokat), és felkészíti arra őket;
- az alapszabályban rögzített rendszerességgel beszámol/elszámol a kezelésében lévő részvényekről/üzletrészekről, az MRP Szervezet gazdálkodásáról, vagyonáról.
- Az MRP Szervezet jogosult a részvények/üzletrészek egy - alapszabályban szabályozott mértékű - részének tartalékba helyezésére abból a célból, hogy a később belépő munkavállalók részvényhez jutását elősegítse.

6. A Programban részt venni jogosult gazdasági társaságok, illetve gazdasági társasággá átalakuló vállalatok köre

a) *Gazdasági társasággá átalakuló állami vállalatok (privatizációs MRP)*

Az állami tulajdon privatizációja során tipikus esetben az állami vállalat egy vagy több gazdasági társasággá átalakítva folytatja tovább gazdasági tevékenységét úgy, hogy részvényeinek (üzletrészeinek) legalább egy része az ÁVÜ, nem állami jogi személyek, külföldiek, illetőleg belföldi természetes személyek tulajdonába kerül.

A Programban valamennyi átalakuló állami vállalat a *törvény erejénél fogva* vehet részt, függetlenül attól, hogy részvénytársasággá (továbbiakban rt.) vagy korlátolt felelősségű társasággá (továbbiakban kft.) alakul-e át. A Programnak a korlátolt felelősségű társaságoknál történő alkalmazása a társasági törvény, a szövetkezeteknél történő alkalmazás a szövetkezeti törvény némi módosítását igényli. A Program indítható holdingok és a holdingba tartozó gazdasági társaságok szintjén is.[12] Az MRP szervezet létrejöhet már az átalakulási folyamat beindításával párhuzamosan, és a részvények, üzletrészek MRP keretében történő értékesítése részét képezheti a vállalat átalakulási tervének.

A Kormány különösen indokolt esetben (pl. a gazdaság számára fontos területen a külföldi befektető csak 100 százalékos tulajdonosi részesedés mellett hajlandó befektetni) egyedi kivételt tehet a Program - a munkavállalók többségének igénye esetén egyébként kötelező - alkalmazása alól.

b) *Gazdasági társasággá alakult állami vállalatok*
-Állami tulajdonú részvények/üzletrészek értékesítése (privatizációs MRP)
A már átalakult vállalatok állami tulajdonrészének MRP keretében történő értékesítésére az átalakuló vállalatokkal kapcsolatos - korábban ismertetett - szabályok érvényesek.

- Az átalakult állami vállalat nem-állami vagy nem közvetlenül állami tulajdonú részvényeinek/üzletrészeinek értékesítésére, illetve tőkeemelést követő részvény/üzletrész értékesítés

A gazdálkodó szervezetek többségének múlhatatlanul szüksége van fejlesztési és forgóeszköz-finanszírozási források bevonására, amely történhet egy nem-privatizációs MRP keretében végrehajtott tőkeemelés formájában is. Minderre a munkavállalói tulajdonszerzés általános elveinek a nem-privatizációs MRP-re vonatkozó kitételei érvényesek. A munkavállalók megbízottjának - fedezetigazolással megalapozott - tőkeemelési javaslatát a társaság legfőbb döntéshozó szervének tárgyalnia kell. A társaság pozitív tőkeemelési döntése esetén a munkavállalókat az új részvényekre/törzstőke-emelésre elővásárlási jog illeti meg. E jog 30 napig áll fenn.

c) Nem-állami tulajdonúként alakult gazdasági társaságok

E társaságokban az MRP létrehozására a munkavállalói tulajdonszerzés általános elveinek nem-privatizációs előírásai vonatkoznak.

A Program azokra az esetekre is vonatkozik, amikor a társaság által adományozott - és az MRP-vel összefüggő általános adókedvezményt élvező - összegekből az MRP szervezet a társaság újonnan kibocsátott vagy már meglévő részvényeiből vásárol, és azokat az MRP szabályzat elosztási elveinek megfelelően osztja el a munkavállalók között.

Sajátos átmenetet képez az MRP többlépcsős megvalósítása, amelynek alkalmat kell adnia a munkavállalók számára, hogy minimális alaptőkével gazdasági társaságot, majd azon belül MRP Szervezetet hozzanak létre. Az ebbe tömörült dolgozók kezdettől nem vásárolnak, hanem bérbe vagy lízingbe vesznek az ÁVÜ-től állami résztulajdont (üzlet, műhely, gyáregység stb.). A társaság eredményét az MRP adókedvezmények igénybe vételével az MRP Szervezetben felhalmozhatják, hogy ebből az állami vagyonrészt megvásárolva egyszerű tőkeemeléssel a teljes társasági vagyon felett részvény/üzletrész tulajdonossá váljanak.

7. Az MRP-ben való részvétel jogosultsági kérdései

Mind a részletfizetési alapkonstrukció (privatizációs MRP), mind a hitelfelvételi és -törlesztési mechanizmus (nem-privatizációs MRP) előnyöket biztosít a munkavállalók számára a tulajdonszerzésben. Ezért különös figyelmet érdemel a Programban részvételre jogosultak körének a meghatározása. Az MRP törvénynek e téren csak keretjellegű szabályokat célszerű adnia, amelyet minden egyes MRP megvalósítása során a társaság munkavállalóinak közössége által elfogadott MRP alapszabály egészít ki, illetve

tölt meg tartalommal.

Az MRP-ben csak a társaságnál (átalakuló vállalatnál) *munkaviszonyban álló dolgozó* vehet részt akkor, ha legalább a törvényes munkaidő felében foglalkoztatják. További alapfeltétel, hogy a dolgozó foglalkoztatási viszonya legalább egy éve tartson, leszámítva ebből a munkaviszony szüneteléséét (GYES, GYED, sorkatonai szolgálat stb.). Az MRP-ben való részvételi jogosultságot a munkaviszony szünetelése nem érinti. A munkavállalóknak ez a köre kiegészülhet a társaság – munkaviszonyban nem álló – vezető tisztségviselőivel (ügyvezető, igazgatósági tag), illetve az átalakuló vagy már átalakult vállalatoknak azokkal a volt dolgozóival, akik a vállalat/társaság működéséhez szorosan kapcsolódó jóléti, szociális, önsegélyező és egyéb szervezetekben dolgoznak, legalább egy éves munkaviszonnyal rendelkeznek a vállalatnál/társaságnál, az említett szervezetekben, illetve mindezekben együttvéve, – feltéve, hogy az MRP alapszabálya részvételüket jogosultnak elfogadja.

Holding-rendszerű társasági szervezet esetén a jogosultak köre a holding munkavállalói, és mindazoknak a társaságoknak a munkavállalói, amelyekben a holding legalább 50 százalékban tulajdonos. A munkavállalók az MRP keretében tulajdont vásárolhatnak mind a holding, mind a holding-társaságok szintjén.

Bármely munkavállaló azonban csak egyetlen részletfizetéses (és egyetlen MRP privatizációs hitelen alapuló) *privatizációs MRP* résztvevője lehet. Ez azonban nem zárja ki, hogy az őt foglalkoztató társaság vagy esetleges holding szintjén ugyanazon MRP szervezet kedvezményezettjeként a privatizációs MRP mellett egyúttal egy (vagy több) nem-privatizációs MRP kedvezményezettje is legyen.

Az MRP-ben való részvétel a munkaviszonyhoz (vezető tisztségviselői jogviszonyhoz) kötődő alanyi jog, amely a munkaviszony megszűnésével megszűnik. A munkaviszonynak az MRP törlesztési ideje alatti megszűnése esetén a munkavállalóval minden esetben *el kell számolni.* Az elszámolás módjával, a részvények/üzletrészek belső és külső forgalmazásának kérdéseivel, az eladási és visszavásárlási kötelezettség kérdéskörével alább foglalkozunk.

8. Az MRP-ben résztvevők jogai és kötelességei

Az MRP-ben résztvevő munkavállalók a vásárlás aktusának megtörténtétől kezdve *teljes körű résztulajdonosi jogokat* (szavazati jog, osztalék-jog) gyakorolhatnak a rájuk eső részvények (üzletrész) arányában. Az osztalékhoz fűződő jog a törlesztés ideje alatt annyiban korlátozódik, hogy az MRP tulajdonrész utáni osztalék – annak a megállapodás szerint felhalmozásra

fordítandó részén túl – kizárólag a még fennálló tartozás törlesztésére fordítható.

A törlesztés futamideje alatt az MRP Szervezet a hozzá befolyó összegeket – költségei fedezése mellett – a kamatok fizetésére, illetve a tőketörlesztésre fordítja. Az adott évben törlesztett tőkének megfelelő részvény/üzletrész tömeget az MRP Szervezet az alapszabályban rögzített elosztási elveknek megfelelően a munkavállalók egyéni részvényszámlájára helyezi. Az elosztási elvek nem eredményezhetnek különbség-tételt a jogosultak között. Nem számít különbségtételnek a nettó alapkereset és a vállalati/társasági szolgálati idő figyelembe vétele.

A munkavállalók szavazati jogukkal mind a már az egyéni számlájukon lévő részvények/üzletrészek alapján, mind a még ki nem fizetett részvények/üzletrészek alapján élhetnek. Az MRP Szervezet mindkét részvény/üzletrész csomagról közgyűlési/taggyűlési szavazásra jogosító egyéni igazolást ad ki. Az utóbbi csomagról kiadott igazolás azonban nem végleges tulajdonba kerülést jelent, hanem csupán a még le nem törlesztett részvények elosztási elveknek megfelelő adott évi elméleti leosztását jelenti. Ezen elméleti leosztás alapján kiadott igazolások azonban feljogosítják a munkavállalókat, hogy ezekkel is szavazzanak a közgyűlésen/taggyűlésen. Ugyanez az elv alkalmazandó a MRP szervezet kezében lévő tartalék részvényekre/üzletrészekre. A munkavállalók, illetve egyes csoportjaik természetesen bárkit – közte az MRP szervezeteket – is megbízhatják, hogy részvényeiket/üzletrészeiket a közgyűlésen/taggyűlésen képviselje, helyettük szavazzon.

A munkavállalók részvényesi jogait – osztalék-jog (bár azt a törlesztés ideje alatt csak törlesztés formájában gyakorolhatják), és teljes szavazati jog – nem, de a részvények forgalomképességét a törlesztés teljes befejezéséig korlátozza a részvényeket/üzletrészeket eladó *ÁVÜ, illetve a hitelt nyújtó bank zálogjoga.*[13]

A törlesztés teljes befejezésekor – illetve ha az eladó/hitelező él zálogjogával és az MRP megszűnését kezdeményezi – az MRP szervezet elszámol a jogosult munkavállalókkal. Ez azt jelenti, hogy be kell fejeznie – az alapszabályban rögzített arányú tartalék kivételével – a megvásárolt és törlesztett részvények/üzletrészek egyéni számlákra helyezését. Ezek után – hacsak az MRP alapszabály erről másként nem rendelkezik – a részvények forgalmazásra felszabadulnak. Az osztalékhoz fűződő jogukat és a szavazati jogukat ekkor a munkavállalók már mindenféle korlátozás nélkül érvényesíthetik. Ha a dolgozók a részvényeket megtartják és tulajdonuk alapján osztalékban részesülnek, az SZJA szokásos szabályai szerint adóznak ezen jövedelmük után. Ha a részvényeket-üzletrészeket értékesítik, a vételár után az SZJA szabályai szerint adóznak, de ezen jövedelmüket adóalapjukban legfeljebb 5 éven keresztül elosztva vehetik figyelembe.

A munkavállalók részvényeiket/üzletrészeiket elvileg a szabad piacon (tőzsdén forgalmazott részvények esetén tőzsdén) értékesíthetik.

9. A belső és a külső forgalmazás szabályai

A munkavállalók MRP keretében megvásárolt részvényeinek/üzletrészeinek forgalmazását a törlesztés teljes befejezése után e törvény nem korlátozza. A Gt. módosításával azonban módot kell adni arra, hogy az állam, a társaság és a munkavállalók érdekében az MRP alapszabály előírásai a részvények-üzletrészek forgalmazását korlátozhassák, illetve elővásárlási jogokat és visszavásárlási kötelezettségeket iktathassanak be.

Az ESOP-ok általános nemzetközi gyakorlata azt mutatja – kivételek természetesen mindenütt vannak –, hogy az alapszabályban az MRP Szervezet (angolul ESOP-trust), illetve a társaság számára a részvények/üzletrészek visszavásárlási kötelezettségét írják elő a társaságtól valamilyen oknál fogva távozó (elbocsátás, kilépés, nyugdíj, elhalálozás) munkavállaló részvényeire/üzletrészeire. E szervezetek egyúttal elővásárlási jogot is gyakorolhatnak.

Hogy a visszavásárlási kötelezettség tömeges igény esetén ne jelentsen elviselhetetlen terhet e szervezetek számára, a szabályok előírják, hogy mód van a vételár öt éven át tartó részletekben kifizetésére, illetve a vételi opció öt egyenlő részletben való gyakorlására a kifizetéskor éppen érvényes árfolyamon.

Általános gyakorlat az, hogy a társaságtól távozó munkaválló – nyugdíjba menetelt kivéve – köteles részvényeit/üzletrészeit az MRP Szervezeteknek, illetve a társaságnak felkínálni, s csak ha azok, illetve a társaság más munkavállalói ezzel nem kívánnak élni, lehet a részvényt/üzletrészt a munkaszervezeteken kívüli vásárlónak eladni. Az MRP szabályzatok emellett bizonyos keretek között megengedik a részvények/üzletrészek társaságon belüli munkavállalók közötti adásvételét auditált áron, illetve aukció formájában.

A részvények/üzletrészek eladási ára a mindenkori piaci, illetve auditált ár.

Magyarázatok, kiegészítések

[1] Az MRP főbb célkitűzései

A Program célja kettős:

– Egyrészt meg kívánja könnyíteni a már létező vagy tervbe vett privatizációs programokat igénybe venni nem tudó munkavállalók számára a privatizációba való bekapcsolódást, hogy ezzel támogassa a tulajdonosváltási folyamat felgyorsítását.

– Másrészt hozzá kíván járulni a vállalkozás eredményességében, profitjának növelésében való munkavállalói érdekeltség megteremtéséhez, és ezzel a gazdasági hatékonyság növeléséhez.

Mivel a munkavállalói érdekeltség növelése nem csak a privatizáció alá eső vállalatok, hanem a nem-állami tulajdonú vállalkozások jelentős része számára is vonzó lehet, a munkavállalók tulajdonszerzésének bővítése céljából az MRP hatályát indokolt az utóbbiakra is kiterjeszteni.

A Program által olyan tulajdonosi intézmény jön létre, amely a világ számos piacgazdálkodást folytató országában – az Employee Stock Ownership Plan-ek (ESOP-ok) különböző vállalataiként – már bevált formának bizonyult. Az MRP-hez hasonló programok számos fejlett és fejlődő országban működnek, illetve vannak kidolgozás alatt. Elveit és módszereit nem kell valamiféle speciális magyar megoldásként kitalálni, hanem a legjobb külföldi tapasztalatokat egybegyűjtve és felhasználva adaptálni kell a hazai viszonyoknak és a céloknak legjobban megfelelő formában. Elsősorban az Egyesült Államokban és Nagy-Britanniában felhalmozódott széleskörű tapasztalatra indokolt támaszkodni, de fontosak számunkra a fejlődő országok (Costa Rica, Guatemala, Egyiptom, Argentína, Mexikó, Sri Lanka swtb.) ezirányú kezdeményezései is. Ezek az országok részben ugyancsak az állami tulajdon lebontásának eszközeként alkalmaznak az MRP-hez hasonló rendszereket.

A gazdasági társasággá átalakuló vállalatok állami/önkormányzati tulajdonú részvényeinek, illetve üzletrészeinek a megvásárlását előmozdító, illetve a már legalább részben nem-állami kézbe került társaságok tőkebővítését a munkavállalói tulajdon kiépülésével összekapcsolva segítő Program a privatizációs és a gazdaságfejlesztési politika fontos eleme mind gazdasági, mind politikai szempontból.

Gazdasági megfontolások:

– A hazai fizetőképes kereslet mérsékelt volta miatt a privatizálandó állami/önkormányzati vagyon olyan vevőit is indokolt támogatni, akik nem rendelkeznek elegendő saját forrással, mert azt a bérükből képtelenek voltak megtakarítani.

– A tőketulajdon várhatóan szélsőséges elosztását nem a vásárlás korlátozásával, hanem a kedvezmények széles körben igénybe vehetővé tételével indokolt kiegyenlíttetebbé tenni.

– A Program a kialakuló gazdasági társaságok tulajdonosai és menedzsmentje kezébe olyan eszközt ad, amellyel megteremthető a munkavállalók rövid távú (osztalékhoz kötődő) és hosszú távú (árfolyamhoz kötődő) profitérdekeltsége. A nemzetközi tapasztalatok egyértelműen igazolják, hogy ez a profitérdekeltség a munkahelyi szintű egyéni és csoportos részvételi rendszerekkel (pl. minőségi kör stb.) összekapcsolva hatásosan járulnak hozzá a termelékenység, a piaci versenyképesség és az innovativitás fokozásához.

– A vállalkozások nyereségének az előbbiek miatti többlete és az ebből származó adóbevétel-növelés – a nemzetközi tapasztalatok szerint és az összes hatást figyelembe véve – hosszú távon ellensúlyozza azt a támogatást, amelyet az állam árban, részletfizetési kedvezményben, hitelfeltételekben és adókedvezményekben a munkavállalóknak nyújt.

Politikai megfontolások:

– A privatizáció támogatását és felgyorsítását célzó már létező és a tervbe vett intézkedések és programok, az ezekhez kapcsolódó hitel- és adókedvezmények várhatóan egy viszonylag szűk kört hoznak elsősorban kedvező helyzetbe: a pénzmegtakarításokkal és a magas jövedelemmel rendelkező állampolgárokat. Az ezeket a feltételeket felmutatni nem tudó, és az önálló vállalkozást egyelőre kezdeményezni nem merő munkavállalók – s a munkavállalók többsége ilyen – így kimaradnak a privatizációs folyamatból.

– A munkavállalók többsége MRP hiányában a privatizációs folyamatból kettős értelemben marad ki: a privatizáció szereplőjeként és tudatilag is. Az utóbbi azt jelenti, hogy a munkavállalók többsége számára aktív bekapcsolódásuk nélkül érthetetlenek a munkahelyüket érintő – privatizációhoz kapcsolódó – változások, azokat úgy érzékelik, mint amelyek a fejük fölött zajlanak. Az általánosságokban mozgó tájékoztatás nem világítja meg számukra a privatizációs folyamat egészét és részleteit. A Program a minden részletre kiterjedő tájékoztatást azáltal valósítja meg, hogy a tájékoztatás az MRP-nek mintegy előfeltétele azon előírás folytán, hogy az MRP indítása egy adott társaságnál csak munkavállalók többségének támogatásával lehetséges.

– A munkavállalók kirekesztődése társadalmi és politikai bizalmatlanságot kelt és tart fenn a privatizációs folyamattal szemben. Erre a jelenségre különösen azért kell számítani, mert a privatizáció szükségképpen struktúraváltással és a racionalizációval jár együtt, és annak nehézségei mindenképpen érintik őket – azokat is, akik munkahelyüket megtarthatják, és azokat is, akik azt elveszítik. Az előbbiek számára a tulajdonossá válás lehetősége a változásban érdekeltséget teremt, az utóbbiak számára azonban az MRP kereteken kívül kell a megfelelő intézményes megoldásokat megtalálni. A bizalom megtartása és növelése különösen fontos egy olyan országban, ahol privatizációt átfogóan és viszonylag gyors ütemben kívánatos végrehajtani.

A Munkavállalók Résztulajdonosi Programja olyan megoldásokat kínál, amelyek messzemenően illeszkednek a piacgazdasági struktúrába. Kiépülőben lévő viszonyok nélkül nem lehet és nem is szabad az MRP-t megvalósítani.

Az MRP nem gátolja a monopol és oligopol helyzetek felszámolására irányuló decentralizációs politikát, hiszen MRP csak a már társasággá átalakult vállalatok esetében kezdeményezhető, és az állami vállalatok társasággá átalakulásának feltételeit és módját az Állami Vagyonügynökség határozza meg.

Az MRP olyan mechanizmust épít ki, amely nem akadályozza az esetleg szükségessé váló létszám-leépítést, hiszen a Program indítása után elbocsátott dolgozókkal az MRP keretében elszámolásra kerül sor, a már kifizetett részvények, üzletrészek ellenértékét ők – bizonyos korlátozások mellett – megkapják. Az MRP abból a szempontból sem konzerválja a régi viszonyokat, hogy megvalósítására elsősorban olyan gazdasági társaságok esetében kerülhet sor, amelyek jelenleg is sikeresek, illetve sikerkilátásaik a jövőre nézve megfelelőek.

Az MRP nem támaszt korlátokat a bérnöveléssel szemben, de mivel a mindenkor jelenlévő bérérdekeltség mellett hozzájárul a profitérdekeltség megteremtéséhez,

csökkentheti a bérek túlzott növelésére irányuló igényeket. Az MRP nem eredményezi fizetőképes kereslet fedezet nélküli kiáramlását, hiszen a munkavállalók az általuk megszerzett tőketulajdonból származó osztalékjövedelmüket a törlesztés befejezéséig csak erre a célra fordíthatják.

[2] Egy széles munkavállalói kör bekapcsolása a privatizációs folyamatba más technikákat igényel, mint a jelentős saját megtakarításokkal rendelkezők, illetve a magukban vállalkozási kedvet és tehetséget érzők számára az egyén szintjén nyújtott privatizációs hitelkonstrukció, illetve az Egzisztencia Alap. A kollektív vásárlás eredményeként ugyanis egy MRP megindításakor az ESOP általános nemzetközi gyakorlata szerint – a tulajdonszerzés kezdetben nem nevesített, és a nevesítésre csak fokozatosan, a törlesztés ütemében kerül sor. E gyakorlat mellett alapvető fontosságú praktikus érvek szólnak, tehát csak olyan hitelezési – részletfizetési – eljárások jöhetnek szóba, amelyek ezt megengedik.

[3] Az MRP azon technikailag lehetséges, bár elvi és módszertani problémákat felvető változata esetében, amely saját pénzforrások befektetését igényli, ez a feltétel nyilvánvalóan nem alkalmazható. Ekkor ugyanis csak azok a munkavállalók lehetnének az MRP résztvevői/kezdeményezettjei, akik a saját forrás befektetést ténylegesen meg is tudják valósítani.

[4] Az MRP indításához megvalósíthatósági tanulmány készítésére van szükség, melyet vagy a társaság/vállalat, vagy az MRP szervezet készít, illetve készíttet. A megvalósíthatósági tanulmány finanszírozása az MRP szervezet kezdeményezése alapján vagy a társaság (illetve átalakulás előtt a vállalat) által történik, vagy közvetlenül az MRP szervezet fizeti ki a társaság (vállalat) által nyújtott adományokból. A megvalósíthatósági tanulmány adhatja azt az eredményt, hogy a társasági vagyon és az eredményszint összevetése alapján a törlesztés a maximális futamidő alatt – még az eredményszint növelése, racionalizálás, stb. mellett – sem lehetséges. Ekkor is indokolt azonban az MRP kérdést életben tartani, mert elképzelhető, hogy az ÁVÜ értékesítési kísérletei során a vételár, illetve a részvények/üzletrészek árfolyama csökken, és egy újabb megvalósíthatósági tanulmány már pozitív eredményeket hoz.

A megvalósíthatósági tanulmányt a társaság igazgatóságának (kft. esetében a taggyűlésnek) kell jóváhagynia (hitelességét, realitását tanúsítania az ÁVÜ felé a privatizációs MRP esetében, illetve az MRP hitelt nyújtó bank(ok) felé a nemprivatizációs MRP esetében). Rt. esetében az igazgatóságnak a jóváhagyással együtt kezdeményeznie kell a részvényesek közgyűlése felé az alapszabály olyan módosítását, amelyben a társaság kötelezettséget vállal arra, hogy a törlesztés befejezéséig közgyűlési/taggyűlési határozattal nem kötelezi az MRP-szervezetet arra, hogy egy az MRP indításakor előre meghatározott osztalékarányon túlmenően az MRP részvények után járó osztalékot felhalmozási céllal a társaságba visszaforgassa. Kft. esetén a megvalósíthatósági tanulmány jóváhagyását követően a taggyűlésnek egyúttal döntenie kell a bruttó eredmény – az rt. esetében már említett részének – MRP szervezet részére történő átadásáról, és a törlesztésre való felhasználhatóság elfogadásáról.

Ha a társaság közgyűlésén az osztalék felhasználására vonatkozó határozat az osztaléknak az MRP számára előre rögzített százalékos aránynál nagyobb arányát

irányozza elő a társaság felhalmozott vagyonának növelésére, akkor a társaság dönthet úgy, hogy az aránykülönbségeknek megfelelő összeg erejéig alaptőkét/törzstőkét emel, és az MRP-n kívüli tulajdonosok számára új részvényeket bocsát ki és oszt el a tulajdoni arányoknak megfelelően, illetve az üzletrészükben foglalt törzstőke nagyságát arányosan növeli.

A társaság közgyűlésének/taggyűlésének jogában áll, hogy egy bizonyos mértéken túlmenő felhalmozási kötelezettség alól mentesítést adjon az MRP szervezet számára. Ennek, illetve az ezen túlmenően az MRP-nek esetlegesen adott fizetési garanciavállalás fejében ellentételezéseket kérhet, melyet a törlesztés időtartamára szóló középtávú kollektív szerződésbe, illetve a munkavállalói érdekképviseletekkel kötött egyéb megállapodásokba foglalnak. A kollektív szerződés, illetve a megállapodás(ok) a munkabér növelésének ütemére, az esetleges profitmegosztás (nyereségrészesedés) módszereire, a létszámleépítések mértékére, belső átcsoportosításra, át- és továbbképzésre, illetve a megállapodásokon túlmenő követelések érdekében folytatható sztrájkok tilalmára vonatkozhatnak. Ezen megállapodások ellenőrzése a Munkaügyi Minisztérium (továbbiakban MÜM), illetve az Érdekegyeztetési Tanács (továbbiakban ÉT) jogköre.

[5] A függelékben mellékelt gazdasági számítások azt mutatják, hogy ennél magasabb kamatszint mellett az MRP megvalósíthatósága a vállalatok túlnyomó többségénél csak illúzió lehet.

[6] Ennél magasabb kamatszint mellett – a függelékben mellékelt gazdasági számítások alapján – az MRP megvalósíthatósága a vállalatok túlnyomó többségénél valószínűtlennek látszik. Ezért ha az MNB a kamatszintből csak az Egzisztencia Alap 75 százalékáig hajlandó engedni, az államnak más módon kell kamatkedvezményt adnia.

[7] A saját pénzügyi források befektetésének kötelező előírása – ha az mégoly alacsony is – számos elvi és technikai problémát vet fel. Egyrészt a többségi szavazati arány elérése esetén sem biztosított az, hogy az MRP megvalósítását támogatók saját megtakarításaikat ténylegesen be is fizetik, és senkit sem lehet arra kötelezni, hogy akarata ellenére befektessen. Ily módon a programot eleve nem támogató, illetve befizetni nem tudó/hajlandó munkavállalók ki kellene hogy maradjanak a Programból, ami – a nemzetközi tapasztalatok szerint – számos szervezeti feszültség és konfliktus forrása lehet. Másrészt a részvényhez jutás mértéke a megtakarításoktól függően valószínűleg szélsőséges elosztást mutatna.

[8] A hitelek igénybe vételének és elszámolásának a mechanizmusa is érdemben megegyezik az Egzisztencia Alapéval, azzal az eltéréssel, hogy míg ez utóbbival kapcsolatban az Ipari és Kereskedelmi Minisztérium felügyelete alá tartozó iroda lát el tájékoztatási, propaganda és szaktanácsadási tevékenységet, addig az MRP-Alap esetében ez a feladat a "Rész-Vétel" Munkavállalói Részvénytulajdonlást és Részvételt Támogató Alapítványra hárul a Munkaügyi Minisztérium szakmai felügyelete és pénzügyi támogatása mellett. Az MRP-Alap működési mechanizmusát az Egzisztencia Alap működéséről szóló kormányrendelet ismeretében, annak analógiájára dolgozza ki a Rész-Vétel Alapítvány.

[9] Az MRP-szervezet tehát alanyi jogon közalapítványi státust (minősítést) kap, s ezáltal jogosult adományokat elfogadni mind jogi, mind magánszemélyektől. Az

MRP szervezet számára átadott adományok közérdekű kötelezettségvállalásnak minősülnek, így az adományozók az adományuknak megfelelő összeget adóalapjukból teljes egészében leírhatják. Az MRP szervezet az adományokat kizárólag az MRP indítványával kapcsolatos költségek fedezésére (megvalósíthatósági tanulmány, alapszabály elkészítése, stb.), MRP részvény/üzletrész-vásárlással kapcsolatos törlesztésre és kamatfizetésre, részvényeknek/üzletrészeknek a társaságtól eltávozó munkavállalóktól történő visszavásárlására és a társaság további részvényeinek/üzletrészeinek megvásárlására, illetve az MRP szervezet fenntartási költségeinek a fedezésére fordíthatja. A bérbevételhez kapcsolódó MRP esetében értelemszerűen fordítható az MRP Szervezet bevétele a bérbevett állmi/önkormányzati vagyonrész megvásárlására.

[10] A Munkaügyi Minisztérium, illetve az Érdekegyeztetési Tanács egyrészt felügyeletet gyakorol a kormányzat részéről az MRP alapszabályok és az MRP kapcsán a társaság és a munkavállalói érdekképviseletek között megkötött megállapodások, szerződések felett az Érdekegyeztetési Tanács által elfogadott alapelvek keretei között. Az említett alapszabály és a megállapodások, szerződések nem okozhatnak az adott társaság munkavállalói számára az alapelvekben meghatározottakon túlmenően hátrányokat, s megakadályozandó, hogy a társaság viszszaélhessen esetleges erőfölényével. Ezért az ÉT-nek a fent említett dokumentumok tartalmára alapelvet kell meghatároznia, s ha ezen alapelvektől az adott MRP-vel összefüggő dokumentumokban eltérni kívánnak, azt be kell nyújtani a MÜM megfelelő (esetleg az ÉT létrehozandó állandó) szervének, amely azt elbírálja.

Másrészt a MÜM felügyelete alá kell tartozniuk azoknak a foglalkoztatáspolitikai alapítványoknak, amelyeknek a létrehozása az MRP adott vállalatnál való beindulása nélkül is indokolt lenne, de különösen fontos a létesítésük az MRP-t megvalósító társaságoknál. A privatizációval, az MRP törleszthetőségének biztosításával kapcsolatban erőteljes racionalizációs törekvés várható, amely létszámleépítésben is megnyilvánul majd. A munkanélküliség kezelésének helyi forrásait indokolt azon racionalizáció eredményéhez kötni, amelynek érdekében a leépítésre sor került. A foglalkoztatáspolitikai alapítványok – a szolgáltatások pénzügyi hátterét hosszú távon biztosítani képes – vagyonát az átalakuló társaságokban létrehozandó és az állami tulajdonának terhére átadandó ún. amortizációs részvények formájában indokolt biztosítani, és egyben el kell érni, hogy a szolgáltatások terheihez a kialakuló társaságok is hozzájáruljanak adományok formájában.

[11] Az MRP szervezet tanúsítja az adóhatóság felé, hogy mennyi osztalékot használt fel az adott pénzügyi évben kamatfizetésre, törlesztésre, a társaság részvényeinek/üzletrészeinek vásárlására/visszavásárlására, illetve az MRP szervezet fenntartására, és e tanúsítvány alapján – helytállósága esetleges megvizsgálása után – az adóhatóság köteles az ezen osztaléknak megfelelő – A társaság által már befizetett – vállalkozási nyereségadót az MRP részvények eladójának (AVÜ), illetve az MRP részvényvásárláshoz hitelt nyújtó banknak legkésőbb a pénzügyi évet követő év március 31-éig átutalni.

[12] MRP a holdingok szintjén vagy a holding tulajdonában álló társaságok szintjén is megvalósítható, azonban ennek többféle módja van a tulajdon összetételétől függően:

– A – legalább részben – állami tulajdonú holding részvényei esetében az ÁVÜ az eladó. A jogosult vásárlói kör – a jogosultság általános kérdéseit egy másik pontban tárgyaljuk – a holding munkavállalói, és mindazoknak a társaságoknak a munkavállalói, amelyekben a holding legalább 50 százalékban tulajdonos.

– Ha a kizárólag állami tulajdonú holding ad el a legalább részben tulajdonában lévő társaságai részvényeiből/üzletrészeiből az adott társaság munkavállalóinak, ezt kétféleképpen tudja megtenni:

Privatizáció keretében úgy, hogy a holding átadja az ÁVÜ-nek az MRP keretében eladni kívánt részvényeket/üzletrészeket, s így végsősoron az ÁVÜ és nem a holding az eladó, tehát a vételár is az ÁVÜ-höz folyik be, s az ÁVÜ a vételárra kamatozó részletfizetési kedvezményt köteles adni.

Bankhitel vagy holding-szintű részletfizetés segítségével úgy, hogy a munkavállalók vagy bank (illetve egyéb) hitellel vásárolnak részvényt/üzletrészt, vagy a holding nyújt számukra legfeljebb piaci kamatszintű részletfizetési kedvezményt, s a vételár a holdinghoz folyik be. Ugyanez vonatkozik a csak részben állami tulajdonú holdingokra is a nem-állami tulajdonosok ilyenirányú érdekeltsége miatt.

[13] A zálogjog a törlesztés végéig a megvásárolt részvény/üzletrész tömeg egészére vonatkozik. Az MRP indításakor egy törlesztési menetrendben kell az eladónak (ÁVÜ), illetve hitelező banknak, valamint az MRP szervezetnek megállapodnia. Ha a munkavállalókat képviselő MRP Szervezet két egymást követő évben nem képes törleszteni a szerződésben szereplő, adott évre eső részösszeget, akkor az eladó ÁVÜ, illetve a hitelező pénzintézet élhet zálogjogával, kezdeményezheti az MRP félbeszakítását, és a még fennálló tartozás erejéig kielégítheti magát az MRP keretében megvásárolt részvények/üzletrészek teljes – tehát esetleg már letörlesztett részt is tartalmazó – tömegéből. A Programnak ilyen idő előtti megszűnése megakadályozható egyrészt a munkavállalók önként teljesített adományaival, másrészt a társaság vagy mások adományaival.

FÜGGELÉK

Az MRP-vel kapcsolatos gazdasági számítások

A számítások azt célozzák, hogy megmutassák, melyek a gazdasági feltételei az MRP keretében való privatizációnak, mekkora vagyontömeg privatizálására lehet számítani e technika alkalmazása során és milyen költségvetési kondíciók kialakulása valószínűsíthető.

1. A számításokban alkalmazott általános feltevések

a) MRP keretében privatizált vagyon bruttó profitjának az a része, amelyet az MRP törlesztésére használunk fel, adómentes. (Ez alól a "D" variáció kivétel, amikor is nincs adókedvezmény.)

b) A Vagyonügynökség maximum 10 évre terjedő részletfizetés mellett adja el a vagyont.

c) A Vagyonügynökség a kamat mellett még 1 százalékos kezelési költséget is felszámol, a kereskedelmi bankok pedig 2 százalékos bonyolítási járulékkal számolnak.

d) Az infláció mértéke évente 30, 20, 15, 12, 10, 8, 8, 8, 8 százalék.

e) A refinanszírozási hitel kamatlába az inflációs ráta 85 százaléka.

f) A költségvetés az államadósság után évente 3, 2,4, 2,1, 1,8, 1,7, 1,5, 1,4, 1,3, 1,2, 1,2 százalék nettó kamatot fizet.

g) A nyereségadó kulcsa 40 százalék.

h) Az osztalék adókulcsa 25 százalék.

i) A nem MRP törlesztés céljára felhasznált nyereség aránya 20 százalék.

j) A bruttó nyereség évente az infláció mértékét 5 százalékkal meghaladóan nő. Az 5 százalék reálnövekedést a privatizáció hozadékának tekintjük.

k) A tőketörlesztés az államadósságot csökkenti, a folyó költségvetési pozíciót nem érinti.

l) Az első évben nincs törlesztőrészlet, csak a kamatokat kell fizetni.

m) A vagyonarányokat az 1989-es profitabilitási viszonyok alapján becsültük, az ezt bemutató tábla 2. számú mellékletben található.

2. A megvizsgált variációk jellemzői

4 variációt vizsgáltunk meg, a fenti általános feltevések mellett.

Az "A" variációban azt feltételeztük, hogy a Vagyonügynökség részletfizetést engedélyez. A tőketartozásra a mindenkori MNB refinanszírozási hitel-kamatláb 50 százalékát számolja fel kamatként és ezt még 1 százalék kezelési költséggel megtoldja. Az állam teljes adómentességet ad a visszafizetést szolgáló osztalékra.

A "B" variációban azt feltételeztük, hogy a vagyont a munkavállalók hitelből vehetik meg azzal a feltétellel, hogy a vételár 2 százalékát készpénzben kell befizetni. A hitel kamata a mindenkori MNB refinanszírozási hitel-kamatlábnak a 75 százaléka, amihez még 2 százalék kereskedelmi banki járulék társul. E kondíciók – figyelembe véve az MRP keretében egy dolgozóra jutó vagyon nagyságát – az Egzisztencia Alap feltételeinek felelnek meg. Az állam teljes adómentességet ad a visszafizetést szolgáló osztalékra. A "C" variáció csak annyiban különbözik a "B"-től, hogy a saját erő részaránya 25 százalék. E kondíciók a privatizációs hitelkonstrukciónak felelnek meg.

A "D" variáció annyiban különbözik az "A"-tól, hogy az állam nem ad adókedvezményt.

A variánsokban alkalmazott feltételezéseket az alábbi tábla foglalja össze

	Készpénz aránya	Kamat kedvezmény mértéke	Részlet-fizetés	Adókedvezmény
A	0	50 %	van	100 %-os
B	2 %	25 %	nincs	100 %-os
C	25 %	25 %	nincs	100 %-os
D	0	50 %	nincs	nincs

A leírt általános feltételek mellett a négy variácóira nézve kiszámoltuk, hogy milyen profitabilitás szükséges az MRP megvalósíthatóságához (minden esetben feltételeztük, hogy az első évben az ÁVÜ-nek, illetve a KER-bankoknak járó kamatot fizetni kell), ennek alapján a vagyon milyen százaléka privatizálható, hány év alatt valósítható meg a privatizáció, mekkora a költségvetési teher a privatizáció első évében és a program lebonyolításának ideje alatt folyó inflációval korrigált értéken.

A költségvetési pozíció alakulását mindig ahhoz az esethez hasonlítva értjük, amikor egyáltalán nem történik privatizáció. A számítások összefoglaló eredményét az alábbi táblázat, míg a részletes számításokat az 1. számú melléklet tartalmazza.

Kondíciók	Profitabilitás mértéke	A profitabilitási követelményt kielégítő vagyon nagysága összvagyon %-ában 1989-es adatok alapján	100 Ft vagyon privatizálása esetén a költségvetés bevétele(+), kiadása (–)				Kifizetés ideje év
			első évben		az egész program lebonyolítás alatt		
			FÁ	IKÁ	FÁ	IKÁ	
A	16	16	6	5	-2	1	5
B	24	8	8	6	-3	1	5
C	19	13	5	4	9	6	6
D	28	7,5	10	8	52	29	5

FÁ=folyó áron
IKÁ=inflációval korrigált áron

Az eredményekből levonható fő következtetések

a) Adókedvezmények nélkül az MRP megvalósíthatatlan, hiszen a legkedvezőbb kondíciójú "A" variáció profitabilitási igényét az adókedvezmény megszüntetése 8 ponttal megemeli, ami 28 százalékos profitabilitási igényt jelent. Az 1989-es adatok alapján ezt a szintet az állami vagyon 7,5 százaléka tudja produkálni. Az előterjesztett koncepció alapján nem lehet arra számítani, hogy a vállalkozói résztulajdonosok aránya az 50 százalékot meg fogja haladni, sőt ennél kisebb tulajdonarányok valószínűsíthetők, ezért, ha nincs adókedvezmény, akkor arra

lehet számítani, hogy az MRP keretében az összvagyon 1-3 százaléka privatizálható. Ilyen kicsi privatizációs részarány mellett nem érdemes az MRP-t meghirdetni.

b) A hitelből való törlesztést tartalmazó B és C variációk is az MRP gyakorlati megvalósíthatatlanságát mutatják, hiszen a B variáció profitkövetelménye közel azonos az "a" pontban tárgyalt variáció által támasztottal. (A privatizálható vagyon mértékét tekintve gyakorlatilag nincs eltérés). A C variáció profitkövetelménye már elviselhetőbb mértékű, de ennek a megvalósulását – talán a profitkövetelménynél is erősebben – gátolja az, hogy a 25 százalékos készpénz előírás azt jelenti, hogy egy átlagos dolgozónak 3-4 havi fizetését kellene befizetnie.

c) A fentiek alapján a valóban megvalósíthatónak az A variációt kell tartani. A 16 százalékos profitabilitási követelmény azonban igen magas követelményt jelent, ezért ha a kormány valódi szerepet akar szánni az MRP-nek az állami tulajdon leépítésében, mindenképpen lehetővé kell tenni azt, hogy a Vagyonügynökség jelentős engedményt adhasson a vételárban. Ezt az is indokolja, hogy a vagyonértékelés során a vagyon felértékelése várható. (A Vagyonügynökségtől kapott információk alapján – nagy szóródás mellett – ez átlagosan 20 százalékra tehető.) Ha ezt a hatást is figyelembe vesszük, akkor csak az összvagyon 13 százaléka vonható be az "A" variáció kondíciói mellett a privatizációba, vagyis a munkavállalókhoz kerülő vagyon kb. az összvagyon 3-6 százaléka lesz.

d) Az egyáltalán megvalósítható A, B, C variációk költségvetési kihatása közel azonos mértékű, az eltérések olyan kicsik, hogy azok a számítási hiba határán belül vannak.

e) Az MRP a költségvetés számára az első években nettó többletbevételt eredményez, a későbbi években átmenetileg deficitet okoz. Összhatásában az MRP program megvalósítása során a költségvetési bevételek és kiadások közel egyensúlyban vannak. Hosszú távon az MRP nettó bevételt eredményez.

f) A táblázat szerint mindegyik variáció öt év alatt megvalósítható. Ez azért van, mert az induló évben a kamatok magas szintje olyan profitabilitást követel meg, hogy az adott gazdaságosság mellett viszonylag rövid időn belül visszafizethető a tőke.

Összefoglalóul megállapítható, hogy reális kondíciók mellett az MRP csak akkor valósítható meg, ha az Állami Vagyonügynökség részletfizetést engedélyez, a refinanszírozási hitelkamatnak az 50 százalékát számolja fel kamatnak, nincs készpénzfizetési kötelezettség és lehetőség van jelentős árengedmény nyújtására. A jelentős kedvezmények ellenére e variáció is közel hasonló, főképp kedvező hatást vált ki a költségvetésre, mint a többi variáció. Igen jó az, hogy a költségvetés számára az első években biztosít többletbevételt az MRP, hiszen így az első, legnehezebb évek átvészeléséhez is segítséget nyújt. (40 mdFt/év vagyon privatizálása esetén – ami elképzelhető nagyságrend – az első években az államadósság leírásán túl az MRP 1-2 mdFt/év folyó többletbevételt okozhat a költségvetésnek).

Mindezek alapján az "A" variáció megvalósítását javasoljuk.

1. sz. melléklet

MRP gazdaságossági számítás
készpénz nélkül (A variáció)

										%
infláció	30	20	15	12	10	8	8	8	8	8
profitráta	16,2	17,9	18,8	19,7	20,7	21,7	22,8	23,9	25,1	26,4
refinanszírozási kamatláb	25,2	16,8	12,6	10,08	8,4	6,72	6,72	6,72	6,72	6,72
kamatfizetési kedvezmény	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50
bonyolítási díj	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
készpénzfizetési arány	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
egyéb nyereség felhasználás	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20
profit reál növekedése	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
költségvetés által fizetett kamat	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7
MNB-nél maradó nettó kamat	3	2,3	1,9	1,7	1,5	1,4	1,3	1,2	1,1	1,0
nyereség adó kulcs	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40
osztalék adó	25	25	25	25	25	25	25	25	25	25
a tőke értéke	100,0	130,0	156,0	179,4	200,9	221,0	238,7	257,8	278,4	300,7
bruttó profit	17,0	23,2	29,3	35,3	41.5	48.0	54,4	61,7	70,0	79.3

egyéb nyereség felhasználás	3,4	4,6	5,9	7,1	8,3	9,6	10,9	12,3	14,0	15,9
törlesztésre fordítható összeg	13,6	18,6	23,4	28,3	33,2	38,4	43,5	49,4	56,0	63,5
ÁVÜ-nek fizetendő kamat	13,6	9,4	6,6	4,5	2,6	0,9	0,0	0,0	0,0	0,0
ÁVÜ-nek törlesztésre fordítható pénz	0,0	9,2	16,8	23,8	30,6	37,5	43,5	49,4	56,0	63,5
törlesztés	0,0	9,2	16,8	23,8	30,6	19,6	0,0	0,0	0,0	0,0
tőketartozás	100,0	90,8	74,0	50,3	19,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
szabad pénz	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	17,9	43,5	49,4	56,0	61,5
költségvetés kamat bevétele	13,6	9,4	6,6	4,5	2,6	0,9	0,0	0,0	0,0	0,0
adócsökkenés miatti kamatnyereség	0,0	0,2	0,5	0,8	1,2	1,4	1,3	1,2	1,1	1,0
kihelyezett hitellel kapcsolatos bev.	0,0	1,4	3,0	4,6	6,2	6,2	6,3	6,4	6,4	6,5
egyéb nyereség adója	1,4	1,9	2,3	2,8	3,3	11,0	21,8	24,7	28,0	31,7
összes költségvetési nyereség	15,0	12,9	12,4	12,7	13,3	19,4	29,3	32,2	35,5	39,3
nyereség adó kiesés	6,5	8,4	10,1	11,6	13,0	14,3	15,5	16,7	18,0	19,5
osztalék adó kiesés	2,4	3,2	3,8	4,4	4,9	5,4	5,8	6,3	6,8	7,3
öszes kieső adó	8,9	11,6	13,9	16,0	17,9	19,7	21,3	23,0	24,8	26,8
költségvetés nettó pozíciója	6,1	1,3	-1,5	-3,3	-4,6	-0,3	8,0	9,2	10,7	12,5
költségvetés reál pozíciója	4,7	0,8	-0,8	-1,6	-2,1	-0,1	3,1	3,3	3,6	3,8
kumulált poz. folyó áron	6,1	7,3	5,9	2,6	-2,0	-2,3	5,7	15,0	25,7	38,1
kumulált pozíció összehasonlító áron	4,7	5,5	4,7	3,0	1,0	0,8	4,0	7,3	10,8	14,7

MRP gazdaságossági számítás
készpénz 2 %+ hitellel (B variáció)

										%
infláció	30	20	15	12	10	8	8	8	8	8
profitráta	24,4	25,6	26,9	28,2	29,7	31,1	32,7	34,3	36,0	37,9
refinanszírozási kamatláb	25,2	16,8	12,6	10,08	8,4	6,72	6,72	6,72	6,72	6,72
kamatfizetési kedvezmény	75	75	75	75	75	75	75	75	75	75
bonyolítási díj	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
készpénzfizetési arány	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
egyéb nyereség felhasználás	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20
profit reál növekedése	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
költségvetés által fizetett kamat	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7
MNB-nél maradó kamat	3	2,3	1,9	1,7	1,5	1,4	1,3	1,2	1,1	1,0
nyereség adó kulcs	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40
osztalék adó	25	25	25	25	25	25	25	25	25	25
a tőke értéke	100,0	130,0	156,0	179,4	200,9	221,0	238,7	257,8	278,4	300,7
bruttó profit	25,6	35,0	44,1	53,2	62,6	72,3	82,6	92,9	105,4	119,5
egyéb nyereség felhasználás	5,1	7,0	8,8	10,6	12,5	14,5	16,4	18,6	21,1	23,9
törlesztésre fordítható összeg	20,5	28,0	35,3	42,6	50,1	57,8	65,6	74,3	84,3	95,6
banknak fizetendő kamat	20,5	14,3	9,7	5,6	1,8	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
banknak törlesztésre fordítható pénz	0,0	13,7	25,6	37,0	48,3	57,8	65,6	74,3	84,3	95,6

törlesztés	0,0	13,7	25,6	37,0	21,8	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
tőketartozás	98,0	84,3	58,7	21,8	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
szabad pénz	0,0	0,0	0,0	0,0	26,5	57,8	65,6	74,3	84,3	95,6
adósságcsökkenés miatti kamatnyereség	3,0	2,3	1,9	1,7	1,5	1,4	1,3	1,2	1,1	10
kihelyezett hitellel kapcsolatos bev.	16,8	13,3	11,8	11,1	8,9	6,2	6,3	6,4	6,4	6,5
egyéb nyereség adója	2,0	2,8	3,5	4,3	15,6	28,9	32,8	37,2	42,2	47,8
összes költségvetési nyereség	21,9	18,4	17,2	17,1	26,0	36,4	40,3	44,7	49,7	55,3
nyereség adó kiesés	9,8	12,7	15,2	17,5	19,6	21,6	23,3	25,2	27,2	29,3
osztalék adó kiesés	3,7	4,8	5,7	6,6	7,4	8,1	8,7	9,4	10,2	11,0
szja adó kiesés	0,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
összes kieső adó	14,0	17,4	20,9	24,1	27,0	29,7	32,0	34,6	37,4	40,4
költségvetés nettó pozíciója	7,9	0,9	-3,7	-7,0	-0,9	6,8	8,3	10,1	12,3	15,0
költségvetés reál pozíciója	6,0	0,6	-2,1	-3,5	-0,4	2,8	3,2	3,6	4,1	4,6
kalkulált pozíció folyó áron	7,9	8,8	5,1	-2,0	-2,9	3,9	12,1	22,2	34,5	49,5
kumulált pozíció összehasonlító áron	6,0	6,6	4,6	1,1	0,6	3,5	6,7	10,3	14,4	19,0

MRP gazdálkodási számítás
készpénz 25 %+ hitellel (C variáció)

										%
infláció	30	20	15	12	10	8	8	8	8	8
profitráta	18,7	19,6	20,6	21,6	22,7	23,9	25,1	26,3	27,6	29,0
refinanszírozási kamatláb	25,2	16,8	12,6	10,08	8,4	6,72	6,72	6,72	6,72	6,72
kamatfizetési kedvezmény	75	75	75	75	75	75	75	75	75	75
bonyolítási díj	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
készpénzfizetési arány	25	25	25	25	25	25	25	25	25	25
egyéb nyereség felhasználás	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20
profit reál növekedése	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
költségvetés által fizetett kamat	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7
MNB-nél maradó nettó kamat	3	2,3	1,9	1,7	1,5	1,4	1,3	1,2	1,1	1,0
nyereség adó kulcs	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40
osztalék adó	25	25	25	25	25	25	25	25	252	25
a tőke értéke	100,0	130,0	156,0	179,4	200,9	221,0	238,7	257,8	278,4	300,7
bruttó profit	19,6	26,8	33,8	40,8	48,0	55,4	62,8	71,2	80,8	91,6
egyéb nyereség felhasználás	3,9	5,4	6,8	8,2	9,6	11,1	12,6	14,2	16,2	18,3
törlesztésre fordítható összeg	15,7	21,4	27,0	32,6	38,4	44,3	50,2	57,0	64,6	73,3
banknak fizetendő kamat	15,7	10,9	7,4	4,3	1,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

banknak törlesztésre fordítható pénz	0,0	10,5	19,6	28,5	37,0	44,3	50,2	57,0	64,6	73,3
törlesztés	0,0	10,5	19,6	28,3	16,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
tőketartozás	75,0	64,5	44,8	16,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
szabad pénz	0,0	0,0	0,0	0,0	20,5	44,3	50,2	57,0	64,6	73,3
adósságcsökkenés miatti kamatnyereség	3,0	2,3	1,9	1,7	1,5	1,4	1,3	1,2	1,1	1,0
kihelyezett hitellel kapcsolatos bev.	18,3	13,7	11,7	10,7	8,6	6,2	6,3	6,4	6,4	6,5
egyéb nyereség adója	1,6	2,1	2,7	3,3	12,0	22,2	25,1	28,5	32,3	36,6
összes költségvetési nyereség	22,8	18,2	16,3	15,6	22,2	29,7	32,6	36,0	39,8	44,2
nyereség adó kiesés	7,5	9,7	11,7	13,4	15,0	16,5	17,9	19,3	20,8	22,5
osztalék adó kiesés	2,8	3,6	4,4	5,0	5,6	6,2	6,7	7,2	7,8	8,4
szja adó kiesés	7,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
összes kieső adó	17,8	13,4	16,0	18,5	20,7	22,7	24,6	26,5	28,6	30,9
költségvetés nettó pozíciója	5,1	4,8	0,3	-2,8	1,5	6,9	8,1	9,5	11,2	13,2
költségvetés reál pozíciója	3,9	3,1	0,2	-1,4	0,7	2,9	3,1	3,4	3,7	4,1
kumulált pozíció folyó áron	5,1	9,9	10,2	7,3	8,8	15,8	23,9	33,4	44,6	57,8
kumulált pozíció összehasonlító áron	3,9	7,0	7,1	5,7	6,4	9,3	12,5	15,9	19,6	23,7

MRP gazdaságossági számítás
készpénz nélkül + adókedv. nélkül + 50 % ref. hitel (D variáció)

										%
infláció	30	20	15	12	10	8	8	8	8	8
profitráta	26,9	29,7	31,1	32,7	34,3	36,0	37,9	39,7	41,7	43,8
refinanszírozási kamatláb	25,2	16,8	12,6	10,08	8,4	6,72	6,72	6,72	6,72	6,72
kamatfizetési kedvezmény	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50
bonyolítási díj	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
készpénzfizetési arány	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
egyéb nyereség felhasználás	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20
profit reál növekedése	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
költségvetés által fizetett kamat	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7
MNB-nél maradó nettó kamat	3	2,3	1,9	1,7	1,5	1,4	1,3	1,2	1,1	1,0
nyereség adó kulcs	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40
osztalék adó	25	25	25	25	25	25	25	25	25	25
a tőke értéke	100,0	130,0	156,0	179,4	200,9	221,0	238,7	257,8	178,4	300,7
bruttó profit	28,2	38,6	48,6	58,7	69,0	79,7	90,4	102,5	116,2	131,8
egyéb nyereség felhasználás	5,6	7,7	9,7	11,7	13,8	15,9	18,1	20,5	23,2	26,4
nyereség adó	9,0	12,3	15,5	18,8	22,1	25,5	28,9	32,8	37,2	42,2
törlesztésre fordítható összeg	13,6	18,5	23,3	28,2	33,1	38,2	43,4	49,2	55,8	63,2

ÁVÜ-nek fizetendő kamat	13,6	9,4	6,6	4,5	2,6	0,9	0,0	0,0	0,0	0,0
ÁVÜ-nek törlesztésre fordítható pénz	0,0	9,1	16,7	23,7	30,5	37,4	43,4	49,2	55,8	63,2
törlesztés	0,0	9,1	16,7	23,7	30,5	20,1	0,0	0,0	0,0	0,0
tőketartozás	100,0	90,9	74,3	50,6	20,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
szabad pénz	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	17,3	43,4	49,2	55,8	63,2
adóbevétel	9,0	12,3	15,5	18,8	22,1	25,5	28,9	32,8	37,2	42,2
költségvetés kamat bevétele	13,6	9,4	6,6	4,5	2,6	0,9	0,0	0,0	0,0	0,0
adósságcsökkenés miatti kamatnyereség	0,0	0,2	0,5	0,8	1,2	1,4	1,3	1,2	1,1	1,0
kihelyezett hitellel kapcsolatos bev.	0,0	1,4	3,0	4,5	6,2	6,2	6,3	6,4	6,4	6,5
egyéb nyereség adója	2,3	3,1	3,9	4,7	5,5	13,3	24,6	27,9	51,6	35,8
összes költségvetési nyereség	24,9	26,4	29,5	33,3	37,6	47,2	61,0	68,2	76,3	85,5
nyereség adó kiesés	10,8	14,0	16,8	19,3	21,6	23,8	25,7	27,7	30,0	32,4
osztalék adó kiesés	4,0	5,2	6,3	7,2	8,1	8,9	9,6	10,4	11,2	12,1
összes kieső adó	14,8	19,2	23,1	26,5	29,7	32,7	35,3	38,1	41,2	44,5
költségvetés nettó pozíciója	10,1	7,2	6,4	6,8	7,8	14,5	25,7	30,0	35,1	41,0
költségvetés reál pozíciója	7,8	4,6	3,9	3,4	3,6	6,1	10,0	10,8	11,7	12,6
kumulált pozíció folyó áron	10,1	17,3	23,7	30,5	38,3	52,8	78,5	108,5	143,7	184,7
kumulált pozíció összehasonlító áron	7,8	12,4	16,0	19,3	22,9	28,9	38,9	49,7	61,4	74,4

1989 tény (anyagi ágak)

2. sz. melléklet

nyere-/saját vagyon ség			darab	vállalat	darab	váll.+szöv.	vállalat kumulált	váll.+szöv. kumulált	vállalat arány	váll.+szöv. arány
	-	0	288	114,3	931	151,6	114,3	151,6	6,6	7,3
0	-	3	303	556	634	619	670,3	770,6	38,9	36,9
3	-	6	278	196	647	279,4	866,3	1050	50,3	50,3
6	-	9	272	194,2	577	263	1060,5	1313	61,6	62,9
9	-	12	214	221,2	441	261,3	1281,7	1574,3	74,4	75,4
12	-	15	180	105,1	350	135,5	1386,8	1709,8	80,5	81,9
15	-	18	125	48,7	250	66,7	1435,5	1776,5	83,3	65,1
18	-	21	112	55,7	184	63,5	1491,2	1840	86,6	88,0
21	-	24	80	33,3	127	37,8	1524,4	1877,8	88,5	90,0
24	-	27	77	29,3	118	33,6	1553,7	1911,4	90,2	91,6
27	-	30	60	40,6	81	43,3	1594,3	1954,7	92,6	93,6
30	-	33	34	9,9	46	10,6	1604,2	1965,3	93,1	94,2
33	-	36	37	38	51	39,6	1642,2	2004,9	95,3	96,1
36	-	39	33	8,6	46	9,5	1650,8	2014,4	95,8	98,5
39	-	42	23	9	26	9,3	1659,8	2023,7	96,4	97,0
42	-	45	14	3,3	21	3,5	1663,1	2027,2	96,5	97,1
45	-	48	11	3,7	14	3,8	1666,8	2031	96,8	97,3
48	-	51	14	24,1	16	14,1	1690,9	2055,1	98,2	91,5
51	-	54	9	1,7	12	1,8	1692,6	2056,9	98,3	91,5
54	-	57	10	15	13	15,1	1707,6	2072	99,1	99,3
57	-	60	8	1,6	8	1,6	1709,2	2073,6	99,2	99,3
60	-	63	7	0,6	11	0,8	1709,8	2074,4	99,3	99,4
63	-	66	7	0,9	7	0,9	1710,7	2075,3	99,3	99,4
66	-	69	7	0,2	8	0,2	1710,9	2075,5	99,3	99,4
69	-	72	7	1,7	8	1,8	1712.6	2077,3	99,4	95,5
72	-	75	7	0,4	7	0,4	1713,0	2077,7	99,4	99,5
75	-	-	97	9,6	105	9.6	1722,6	2087,3	100.0	100.0

Prugberger Tamás

A munkavállalói részvétel a vállalati irányításban

I. A participáció mint a kollektív munkajog része és alakulása a munkajog rendszerében

A Gazdaság és Társadalom ezévi 4. és 5. számában megjelent két tanulmányunkban német, osztrák és angol forrásokra hivatkozva kimutattuk, hogy a fejlett nyugat-európai államok munkajoga egyfelől a munkáltató és a munkavállaló kölcsönös kapcsolatát rendező *individuális munkajogból*, másfelől a munkáltató, illetve a vállalati vezetés és az általa foglalkoztatott dolgozói együttes, azaz személyzet (Belegschaft), valamint e két pólus érdekképviseleti szerveinek egymáshoz való viszonyát rendező *kollektív munkajogból áll.* Tovább pontosítva a kollektív munkajogot, az – a már említett körön kívül – magába foglalja azokat az általában megállapodásokon nyugvó kapcsolatokat is, amelyek egy vállalaton belül dolgozó munkakollektíva és érdekképviseleti szerve valamint az adott vállalat igazgatósága mint munkáltató között jönnek létre.[1] Végezetül az egyéni és a kollektív munkajog között – mintegy a munkajog "vegyes szakjoga" – helyezkedik el az egyes cégek keretein belül bizonyos autonómiával rendelkező vállalkozói egységek rendszere. A vállalkozói egységek tulajdonképpen olyan belső munkaszervezetek, amelyek nincsenek munkáltatói utasítás-adási alapon szoros alá- és fölérendelt helyzetben annak a cégnek a szervezetébe integrálva, amelyen belül működnek. E belső vállalati szervezeti egységek lehetnek vállalkozói munkakollektívák, de egyszemélyes munkavállaló is működhet ilyen szervezeti egységként. Az ilyen szervezeti egység, illetve annak képviselője relatív jogalanyisággal rendelkezik. Ez megmutatkozik abban, hogy a cég felső vezetésével kötött belső szerződés alapján, vagyis nem közvetlenül a munkáltatói utasítás alapján, végzi az egység a munkát. Ebből adódik az is, hogy az ilyen belső vállalkozó egységet képező munkavállaló vagy munkavállaló kollektíva – ha közvetlenül esetleg nem is, közvetett módon azonban mindenképpen – befolyást gyakorol a vállalat, azaz a cég vezetésére. Ily módon tehát itt egyértelműen fennáll a cég vezetésében a dolgozói részvétel. Ez tehát a dolgozói participáció egyik formája.[2]

Ez megmutatkozik abban is, hogy az ilyen egység *munkáltatói jogalanyisággal* is rendelkezik. Ha ugyanis egyszemélyi egységről, azaz belső vállalkozóról van szó (minthogy belül önállóan és saját kockázatra vállalkozik, még akkor is, ha cég alkalmazottja), ennek a vállalkozói minőségű alkalmazottnak mindenféleképpen jogában kell hogy álljon megválasztani azokat a személyeket, akikkel a legjobban dolgozni tud. Ha pedig belső vállalkozói kollektíváról van szó, akkor a kollektívát kell hogy megillesse az a jog, hogy kiválaszthassa azokat a személyeket, akiket a saját vállalkozói csoportjába bevesz. A vállalati vezetésnek nem szabad ebbe beleszólnia.

A fejlett tőkés államokban minderre megvannak szerződéses alapon a megfelelő biztosítékok, valamint az a szokásjogi alapon fennálló helyzet, mely vélelmezi azt, hogy az üzembirtokos jogilag releváns munkáltatói jogalanyisággal bír, még akkor is, ha nem önálló cégtulajdonos, hanem annak a cégnek az alkalmazottja, amelyhez az általa vezetett üzem tartozik[3] Ezzel szemben Magyarországon az állami vállalati nézőpontból eredően még mindig az a hierarchikus szemlélet érvényesül, amely szerint a vállalat felső vezetése gyakorolja a munkáltatói jogalanyiságot, amelyet azonban a belső vállalati vezetési szabályzatokba foglalva a vállalat alsóbb szintű egységei részére is le lehet adni. Ebben a szemléletben a problémát az adja, hogy ha egy egység vezetője pl. valakit felvesz és az egység vezetőjének a vállalati vezetés belső szabályzatba foglalva nem biztosít felvételre is jogosító munkáltatói jogalanyiságot, ki lehet mondani a munkaszerződés érvénytelenségét.[4] Ezzel szemben a nyugat-európai államokban az így megkötött szerződés érvényes lesz és a veszélyt sem a felvett dolgozónak kell viselnie, hanem a vállalatnak, amely felelősségre vonhatja a munkaszerződést esetleg illetéktelenül megkötő vezető állásban lévő dolgozóját, az ún. "üzembirtokost". Míg tehát a kelet-európai munkajogok centralizációs szemléletmódja a munkavállalóra hárítja a veszélyt és őt állítja bizonytalan helyzetbe, addig a nyugat-európai munkajogok decentralizációs látásmódja pont fordítva jár el és a dolgozó egzisztenciáját védi.

Az 1980-as évek elején megalkotott kisvállalkozói jogszabályokkal – ide értve azokat a kormányrendeleteket és szaktárca-előírásokat, amelyek a kereskedelmi és vendéglátóipari egységek szerződéses üzemeltetését, az ipari és szolgáltatói vállalatok, valamint szövetkezetek belső vállalkozási rendszereit, valamint az átalányelszámolásos egységüzemeltetést szabályozták, jelentős lépéseket tettek e nyugat-európaias szemléletmód irányában. E jogszabályok, valamint a mezőgazdasági termelőszövetkezeti törvény végrehajtási rendeleteinek 1987. évi kiegészítése, ugyanis kifejezetten kimondotta, hogy a belső vállalkozóként egységet üzemeltető dolgozónak vagy munkakollektívának önálló döntési joga van a tekintetben, hogy kit vesz fel alkalmazotti minőségben, vagy kit fogad be maga közé vállalkozó társnak. Ezt a

döntést pedig a cégvezetésnek akceptálnia kell, és ennek megfelelően veszi fel alkalmazotti, illetve tagi állományába az érintett személyt vagy személyeket. Az 1989-90-es évek deregulációs jogszabályai folytán némi visszalépés történt ezen a téren. Ezek közül a jogszabályok közül egyeseket – mint például a kereskedelmi- és vendéglátóipari szerződéses üzemeltetést – hatályon kívül helyeztek.[5] Ily módon megint csak a ma hatályos Munka Törvénykönyvnek (Mt.) az időközben bekövetkezett korszerűsítések ellenére is még mindig fennálló egysíkú közjogias jellegű szabályai kerültek előtérbe. Ezzel szemben az lett volna a helyes lépés, ha a jogalkotó e belső vállalkozó rendszerekről csak szaktárcaszinteken és külön-külön az egyes gazdasági ágazatokra kiterjedő hatállyal megalkotott rendeletek tartalmát egységesítette volna, és minden gazdasági ágazatra kiterjedő hatállyal beépítette volna a Mt.-be. Csak azután lett volna szabad deregulálni.

Visszatérve ezek után ismét a két szélső pólusra, az individuális és a kollektív munkajogra, az individuális munkajog intézményrendszere a kelet-európai munkajogokban, csakúgy, mint Magyarországon is, a nyugat-európaihoz hasonlított, még akkor is, ha a tartalmat illetően sok mindenben eltérés mutatkozott, és mutatkozik ma is. Minderről e tanulmányban nem kívánunk szólni, mivel az ide vonatkozó kritikai álláspontunkat már kifejtettük.[6] Ezen a helyen ezért azzal a kollektív munkajoggal kívánunk foglalkozni, amelyet a "welfare society"-n alapuló nyugat-európai államok konzisztens jogintézményrendszerré fejlesztettek ki, és amelyhez képest a kelet-európai munkásérdekvédelmi rendszer felzárkózási törekvés ellenére még mindig nagyon is gyermekcipőben jár.

Ennek érdekében nézzük meg vázlatosan a *fejlett nyugat-európai államok kollektív munkajogának tartalmát képező jogintézmények rendszerét.* A nyugat-európai államok a vállalkozók és a munkavállalók között folyt több mint évszázados harc, sztrájkok és kompromisszumok eredményeként a kollektív munkajogot a *munkaalkotmány* (Arbeitverfassungsrecht) tételesjogi rendszere szabályozza, mely két nagy területre ágazik szét. Az egyik a *hivatásalkotmányjog* (Berufsverfassungsrecht), míg a másik az ún. *üzemi alkotmányjog* (Betriebsverfassungsrecht).[7] Ez utóbbit a magyar munkajogtudomány hajlamos vállalati alkotmányjogként kezelni. Ez a korábbi magyar joghelyzettel összhangban is volt és részben összhangban van ma is, a már említett ama felfogás miatt, amely magát a vállalatot és nem annak üzembiztosként megnyilvánuló kisebb egységét tekinti elsődleges munkáltatói jogalanynak. A piacgazdaságra való áttéréssel azonban nemcsak egyéni, hanem kollektív munkajogunkat is ebbe az irányba kell áthangolni az üzemi alkotmányjog elsődleges jelentőségének elismerése mellett. Ezzel azonban nem azt akarjuk mondani, hogy a nyugat-európai államokban csak üzemi szinten jelentkezne kollektív munkajog. Ezt azonban az egyes államokban nem az

üzemi alkotmánytörvények, hanem az egyes társasági formákra vonatkozó jogszabályok, azaz az egyes kereskedelmi társasági törvények szabályozzák.[8]

A hivatásalkotmányjog normái túlnyomóan alapnormák (Grundnormen), így túlnyomó többségük alkotmányi (Verfassungsgesetz) szabályozás tárgyát képezi. Ennélfogva az ide vonatkozó tételek végső soron az adott állam alkotmányából indulnak ki, mégpedig zömmel az állampolgári-emberi alapjogokat és kötelezettségeket tartalmazó alkotmányi rendelkezésekből. A kollektív munkajog szempontjából ezek közül a legjelentősebbek: a gyülekezési és az egyesülési jog, a munkához való jog, munkanélküliség vagy a munkaképtelenség esetén a segélyezésre irányuló jog, a munkavállalói és a munkáltatói oldalon történő érdekvédelmi szervezkedések, valamint e két oldal egymással szembeni harcának, vitáinak és kompromisszumainak legális jogintézményi mederbe terelése. Ilyenformán a kollektív munkajogi szabályozás rendezi a szakszervezetek és az egyéb munkavállalói, továbbá a munkáltatói érdekvédelmi szervezetek munka- és szociális jogi vonatkozású működésének jogilag releváns játékszabályait, ide értve a sztrájkjogot és a sztrájk szervezésének jogát, a tarifa- és a kollektív szerződés intézményét. Törzsanyaga mégis a már említett üzemi alkotmánytörvény, amely az üzem vezetésébe történő munkás és alkalmazotti beleszólást, az *üzemi participációt* rendezi. Az üzem személyzetének az üzemi vezetésbe és az üzem működését érintő vezetői döntésekbe történő beleszólási joga az *üzemi tanácsok rendszerén* keresztül érvényesül[9] Összvállalati szinten pedig – minthogy a vállalatok túlnyomó része kereskedelmi társasági formában működik - a társaság felügyelőbizottságában vagy igazgatótanácsában kap a vállalat személyzete képviseleti jogot. Ennek megfelelően az 1963-ban hatályba lépett svéd participációs törvény szerint a dolgozói rétegből két személy kap tagi minőségben döntésrészvételi, vagyis szavazási joggal képviseletet a kereskedelmi társaság igazgatótanácsában.[10] A német jogrendszerben ezzel szemben az egyes üzemi tanácsok által választott küldöttekből áll a társaság felügyelőtanácsának a fele (a tagság egyik felét a menedzseri kört jelentő alkalmazotti képviselet, a másik felét pedig a munkásképviselet adja). Ebben a rendszerben az elnök csak akkor szavaz, ha szavazategyenlőség áll fenn a felügyelő tanácsban a tulajdonosi és a személyzeti képviselet között.[11]

Úgy véljük, hogy ez a megoldás demokratikusabb és hatékonyabb, mint az, ha a participációs dolgozói képviselet az igazgatóságban foglal helyet. Az igazgatóság ugyanis operatív irányító szerv, amelynek működését kontrollálni és felülbírálni a felügyelő tanács jogosult. Ily módon a felügyelő bizottság az igazgatóság felett álló szerv. Itt történik a tulajdonosi jogok gyakorlása is. Az igazgatóság az az operatív irányító szerv, amelyben a menedzseri vezetés jelenik meg. Ezt a menedzseri vezetést értékeli és bírálja felül a tulajdonosi képviseletet jelentő felügyelő tanács (Aufsichtsrat), tehát

az igazgatóság – mint a tulajdonos által a vállalat vezetésével megbízott szervezet – beszámolni köteles a felügyelőbizottságnak, mely ha nincs megelégedve az igazgatóság munkájával, a közgyűlés felé a leváltását is kezdeményezni jogosult.[12] A döntési jogkör tehát itt nem csak "taktikai", mint az igazgatóságnál, hanem "stratégiai". Ennélfogva a német vállalati, pontosabban társasági jogban a tulajdonosi és munkavállalói együttes döntési rendszer (Mitbestimmungsrecht) ezen a magasabb szinten jelenik meg.

A kereskedelmi társaságokban történő munkástulajdonosi részvételt ezen kívül a fejlett tőkés államokban – és ma már nálunk is – az *alkalmazotti részvény* biztosítja. Sőt:az alkalmazotti részvény volt az az intézményrendszer, amelyen keresztül elindult a vállalati munkásrészvétel előbb bemutatott intézményrendszere. A munkásrészvény intézményrendszerét a baloldali pártok részéről a polgári és a kommunista államokból egyaránt komoly bírálatok érték. E bírálatok szerint az alkalmazotti részvények száma oly csekély a többi részvényhez viszonyítva, hogy nem ad lehetőséget arra, hogy az alkalmazotti réteg tulajdonosként hathatósan beleszólhasson a társaság vezetésébe.[13] Azt viszont nem lehetett elvitatni, hogy az alkalmazotti részvényeken keresztül az adott részvénytársaságoknál dolgozókat a tulajdonosi tudat és érzület hatékonyabb munkára ösztönözte és ösztönzi ma is.[14] Ha az ilyen részvény tulajdonosa megválik a vállalattól, a társaságot opciós jog illeti meg, amelynek alapján a kilépő vagy elbocsájtott dolgozó köteles alkalmazotti részvényét a vállalatoknak eladni. Nem illeti meg azonban a vállalatot ilyen visszavásárlási jog az olyan részvényekre, amelyek nem ilyen jellegűek, még akkor sem, ha azok a munkaviszonyát megszüntető dolgozó tulajdonában vannak.

Visszatérve az említett szociáldemokrata orientációjú nyugati szakirodalmi bírálatokra, vagyis arra, hogy a munkásrészvények nem adnak lehetőséget a vállalat irányításában való hatékony részvételre, a nyugat-európai jogok kiegészítették ezt a rendszert a dolgozói jogon fennálló, már ismertetett participációs intézményrendszerrel. Ily módon a participációs intézményrendszer konzisztens jogrendszerré állt össze. Tulajdonosi jogon érdemileg beleszólhat a személyzet a részvénytársaság irányításába. Ez viszont – mint láttuk – nem elég. Éppen ezért ezt kiegészíti a részvénytársaság felügyelőbizottságába vagy igazgató tanácsába beépített, szavazati joggal rendelkező participációs dolgozói képviselet. Jogos azonban az a nyugati szociáldemokrata szakirodalmi bírálat, hogy a felügyelő bizottságban az ügyintézői oldal (amelybe beépül a menedzseri rész is) a tulajdonoshoz húz, és az ő javára szavaz a felügyelőbizottságban, illetve az igazgatótanácsban.

Ez a probléma kétségtelenül fennáll. Jelentősen enyhíti viszont a már szintén bemutatott üzemi tanácsi rendszer. Az üzemi alkotmánytörvények előírásai szerint az üzemi tanácsot és ugyanúgy annak függetlenített elnökét

is az üzem dolgozói titkos szavazással választják meg. Az üzemi alkotmánytörvény tételesen felkarolja azokat az ügyköröket, amelyekben az üzemi tanácsot kizárólagos döntési jogkör illeti meg. Továbbá azokat, amelyekben az üzemi-vállalati vezetésnek a döntése meghozatala előtt ki kell kérni az üzemi tanács hozzájárulását, végül azt a kört is, ahol a döntést megelőzően ki kell kérni az üzemi tanács véleményét.[15] Az üzemi tanácsot kizárólagos döntési jogkör illeti meg a munkahelyi környezet egészségvédelmi és balesetvédelmi jellegű kialakításával összefüggésben, az üzemi tanács egyetértése, illetve hozzájárulása nélkül pedig nem hozhat az üzemi vagy a vállalati vezetés olyan döntést, amely a munkahely megszüntetését, leépítését vagy a dolgozó egzisztenciáját érinti. Ebbe a körbe tartozik az üzembezárásról szóló határozat, valamint az üzemből történő munkáselbocsájtás. Ezen kívül pedig igen széles körben érvényesül az üzemi tanács előzetes véleményezési joga. Még annyit kell itt megjegyeznünk, hogy abban a körben, ahol a két fél együttes döntése, azaz, ahol az egyik fél döntéséhez a másik fél hozzájárulása szükséges, ha ezt a hozzájárulást a másik fél megtagadja, akkor az ezzel kapcsolatos vita eldöntése a munkaügyi bíróság hatáskörébe tartozik. A munkaügyi bíróság hivatásos bíró által vezetett tanácsában pedig egyenlő arányban kap képviseletet a szakszervezetek és a munkáltatói érdekképviseleti szervezetek delegációja ülnöki minőségben.[16]

Ezzel eljutottunk *az érdekképviseleti szervek által működtetett kollektív munkajogi rendszerhez,* amely a polgári államokban szintén konzisztens módon illeszkedik a kollektív munkajogba. Ennek az alkotmányra visszavezethető filozófiai, jogfilozófiai gyökerei vannak. Visszautalva arra, hogy a nyugat-európai munkaalkotmányjog hivatásalkotmányjogra és üzemi alkotmányjogra tagozódik, a munkás, illetve alkalmazotti érdekvédelmi rendszert megtestesítő szakszervezeti mozgalom nemcsak ágazati, hanem szakmai tagozódású is. Vagyis a nyugati szakszervezeti mozgalomban mindkét irányzatnak helye van. Ezért a nyugat-európai országok szakszervezeti mozgalma és az idevonatkozó érdekvédelmi szervezetek horizontálisan és vertikálisan egyaránt sokszínűen tagozódnak.[17] Ennek megfelelően egy-egy munkavállaló – legyen az munkás, vállalati ügyintéző vagy menedzser – több szakszervezetnek is tagja lehet, sőt tagja lehet szakszervezeteken kívüli szakmai érdekképviseleti szervezetnek is (orvosi, bírói). Ilyen szakmai érdekképviseleti szervezetnek ugyanakkor tagja lehet bármely vállalkozó, munkáltató is. Ez annyiban jó, hogy ezen a fórumon is találkozhat a két illetékes oldal, és ez is plattform lehet a kettőjük közötti diagnózisra, párbeszédre, ami a kompromisszumkészséget mindkét részről elősegítheti. Ez a sokszínű szervezeti tagozódási rendszer és a tagozódás teljes nyitottsága pedig az egyesületalapítás szabadságából következik.

a) Az érdekvédelmi szervezetek által működtetett kollektív munkajogintézmények körében mindenekelőtt a kollektív- azaz a *tarifaszerződést* , és a *sztrájkjogot* kell megemlítenünk. A nyugat-európai munkajog *kollektív szerződésről* akkor beszél, ha egy vállalat dolgozóinak érdekvédelmére illetékes szakszervezet köt a vele tagsági viszonyban álló dolgozók nevében szerződést az adott vállalat vezetésével.[18] Ennek különösen üzembezárási tervek esetében van jelentősége, amikor a szakszervezet az üzemi tanács segítségére siethet. Az ilyen együttes szembenállás komoly eredményekhez vezetett Franciaországban, ahol a kompromisszumos tárgyalások eredménye többnyire az üzemnek a részvénytársaság részéről a munkáskollektíva részére történt kedvező eladása és az üzem ipari szövetkezeti jellegű önigazgatásba vétele lett.[19] A munkáltatók és munkavállalók érdekvédelmi szervezetei területi vagy országos szinten állapodnak meg a hatáskörükbe tartozó munkahelyeken alkalmazandó bérmutatókban, valamint a munkavégzés egyéb olyan feltételeiben, amelyek tekintetében kogens jogi szabályozás nem érvényesül. A munkabértételeken kívül a tarifaszerződés-tárgyalásokon a munkaidő, a pihenőidő és részben a szabadság, valamint a munkahelyi környezet rendezése szokott még neuralgikus pontként megjelenni.

Itt kell szólni arról is, hogy az előbb már említett filozófia értelmében a tarifaszerződéseket is tágan értelmezi a nyugati kollektív munkajog. Ilyen szerződéses megállapodásra ugyanis nemcsak a munkáltatói és a munkavállalói érdekvédelmi szervezetek között kerülhet sor, hanem a gazdasági életben működő más érdekvédelmi szervezetek között is. Így például a termelő gyárosok és a fuvarozó magánvállalkozók között, stb.[20]

b) Ez kihatással van a *sztrájkjog* intézményére is. A sztrájk ugyanis mint a kollektív munkajog következő intézménye akkor lép be, ha a tarifaszerződéses tárgyalások holtpontra jutnak. A sztrájk kedvezőbb munka-, gazdasági-, szociális- vagy politikai feltételek elérésére irányuló nyomást jelent az ellenérdekű félre, teljes vagy részleges munkabeszüntetés vagy szolgáltatásnyújtás megtagadásával. A nyugati szakirodalom, alkotmányjog és kollektív munkajog kétféle sztrájkot különböztet meg. Politikai és gazdasági sztrájkot. A politikai sztrájkot a polgári berendezkedésű jogállamok is tiltják, a gazdasági sztrájk viszont megengedett. A gazdasági jellegű sztrájkot a polgári berendezkedésű államok körében csupán a totális, azaz a diktatórikus módszerekkel irányító kormányzatok tiltják.[21] Sztrájkra többnyire nem spontán módon kerül sor, mivel azt különböző érdekvédelmi szervezetek szervezik. A nyugat-európai gyakorlatban sztrájkszervezőkként legtöbbször a munkásokat és alkalmazottakat tömörítő ágazati és szakmai szakszervezetek, valamint az egyes kisvállalkozói rétegeket tömörítő szakmai érdekvédelmi szervezetek (pl. taxisok, fuvarozók, farmerek stb.) lépnek fel. Ennélfogva a nyugat-európai jog a sztrájk fogalmát tágan értelmezi, mert nemcsak egyes

üzemekben és gyárakban történő munkabeszüntetést foglalja magába, hanem a bojkottot és a demonstrációt is. Ennek leggyakoribb megnyilvánulási formái azok, amikor a kiskereskedők tömegesen zárva tartják üzleteiket, a farmerek traktoraikkal elzárják az utakat vagy a kamionosok a határáétkelőket stb.

A kollektív munkajog most tárgyalt intézményei csak a privát-, és a gazdasági szférában foglalkoztatott dolgozókat érintően alkalmazhatók, a közszolgálati alkalmazottak esetében azonban nem.[22] Ez is amellett szól, hogy a közszolgálati viszonyt el kell különíteni a munkajogtól. A közszolgálati viszony ugyanis már emiatt is a közigazgatási joghoz tartozik, annak speciális részterülete. Hatósági és hivatali jellegű állami intézmény esetén ugyanis igazgatóságának vagy felügyelőbizottságának összetételében participációs jellegű dolgozói képviselet nem ismeretes, úgyszintén ismeretlen az üzemi tanács bármely formája is. Ezen túlmenően közszolgálati dolgozók (hivatalnokok, egyetemi tanárok, közszolgálati tisztviselők, bírák vagy ügyészek) nem sztrájkolhatnak. Ezt a nyugat-európai államok tételesjogszabályai kifejezetten tiltják (Németország, Ausztria stb.). A vállalati jelleggel működő üzemek esetében azonban nincs tilalom. Így kell megítélni a vasutas-, a postás és a városi közforgalmú közlekedési stb. sztrájkokat (ilyenek gyakoriak a nyugat-európai országokban).

A kollektív munka- és szociális jog intézményrendszeréből azonban egy kiterjed a közszolgálati alkalmazottakra is, a munkanélküli segély intézménye. Ennek szociális és azzal összhangban álló jogelméleti háttere van. A nyugat-európai államok ugyanis nemcsak munkajogról, hanem munka- és szociális jogról beszélnek és ezt egy jogterületként (Arbeits-und Sozialrecht) kezelik.[23]

A kontinentális német jogrendszerben a munkanélkülivé válást megelőző munkaviszonyban állás idejével arányosan, meghatározott ideig jár a munkanélküli díjazás, amely a legutolsó munkahelyi fizetésnek egy meghatározott százaléka. Ez a német jogban a munkadíjnak 68 százalékát teszi ki, amely általában egy hónaptól három évig terjedő ideig tart. Ennek lejárta után, ha a munka nélkül maradt személy továbbra sem tud elhelyezkedni, szolgálati idejéhez mérten 6-12 hónapig terjedő időre munkanélküli segélyt kaphat, ami a legutolsó fizetésének 56 százalékát teszi ki. Ezt követően az illetőnek már csak szociális segély jár, ha semmilyen más jövedelemforrása nincs. A szociális segély legmagasabb összege havi 600 DM lehet.[24]

A német jogrendszerben tehát a munkanélküli díjazás és segélyezés alapfeltétele az, hogy a rászoruló meghatározott ideig tartó előzetes munkaviszonyt igazolni tudjon. Ennek alapvető problémája az, hogy azok a fiatalok, akik nem tudnak elhelyezkedni, munkanélküli segélyezés nélkül maradnak. Ezt a problémát azonban a német jogrendszerek túlnyomórészt áthidalják,

az iskolai-középiskolai képzés idejét és a tanoncidőt ugyanis munkaviszonynak ismerik el.[25]

Az angolszász jogrendszerek ezeket a megszorításokat egyáltalán nem ismerik: az angolszász sztrájkjog alapján mindenki részesülhet munkanélküli segélyben, aki nem dolgozik, attól függetlenül, hogy volt-e előzetesen munkaviszonya vagy sem. A kezdő fiatalok munkanélküli segélyezésének nincs semmiféle akadálya. A munkanélküli segély összege ebben a rendszerben fix összeg, amely azonban átlagát tekintve jóval alacsonyabb, mint a német jogrendszerekben (a német munkanélküli és a szociális segély közötti sávba esik). Ezt a rendszert azzal indokolják, hogy sokkal jobb a laza munkaerkölcsűeket távoltartani a társadalmi munkától, mintsem lerontsák a társadalmi munkamorált.[26]

II. A kollektív munkajog és a dolgozói participáció problémái a magyar jogrendszerben

Közismert, hogy a kommunista pártállamiság időszakában a vállalati jog a Szovjetunióhoz és a többi kelet-közép-európai országokhoz hasonlóan Magyarországon is a tervutasításos rendszer és a központi gazdaságirányítás alapján épült ki. Ennek egy olyan állami és szövetkezetinek mondott, azaz álszövetkezeti sematikus vállalati struktúra felelt meg, mely felülről irányított egyszemélyes vállalatvezető igazgatása alatt állott. Igaz, az 1968-as új gazdasági mechanizmus, amely a korlátozott és államilag irányított piaci renszerre akart támaszkodni, "de iure" felszámolta a tervutasításos rendszert, és jogilag elismerte a vállalatok saját kockázatra működő gazdasági autonómiáját, ténylegesen azonban nem sok változás történt, sőt a reform 1972 után bekövetkezett visszafogásával "de facto" informális eszközökkel ("állami-politikai elvárásnak" elnevezve) a direkt gazdaságirányítás ismét általánossá vált.[27] Éppen ezért továbbra is megmaradt a gazdaságirányító felügyeleti szervek által kinevezett egyszemélyi felelős igazgatás által vezetett egytípusú állami vállalat, amelyen változtatást csak 1984-ben hajtottak végre, három típusra bontva az addig egytípusú állami vállalati struktúrát. Az állami vállalatról szóló 1980. évi I. tv-nek az 1984. évi 22. tv.- vel végrehajtott módosítása vezette be ugyanis az állami vállalatok három típusát, úgymint a vállalati tanács által, a dolgozói közgyűlés által irányított vállalatot, míg a korábbi hagyományos formában megmaradottakat szoros közigazgatási felügyelet alatt álló vállalatnak nevezte el.[28]

A szövetkezeti szférában a gazdaságirányító szervek közvetlen vállalatigazgatói kinevezési jogát a gazdaságirányító szervek elnökajánlási gyakorlata, valamint a társaság által megválasztott elnök pozícióba helyezésének a megyei tanács részéről történő utólagos jóváhagyása pótolta.[29] Emellett

mindkét szektor vállalataira kihatóan igen erőteljesen érvényesült az állam szerveinek direkt gazdaságirányítása. Hogy ezt megkönnyítsék, 1972 után ismét elindult az állami vállalatok és a szövetkezetek újbóli öszevonási kampánya.[30]

Ennek megfelelően egészen az 1980-as évek végéig a magyar munkajog a többi közép- és kelet-európai államéhoz hasonlóan majdnem kizárólag individuális munkajogból állt. Ez megmutatkozik az 1985 utáni módosítások előtti magyar Munka Törvénykönyvben, ahol csak a törvény igen sovány II. része (Mt. 11-17. § és Mtr. 2-4. §) foglalkozott a szakszervezetek jogaival és kötelezettségeivel, az üzemi szakszervezeti bizalmi jogállásával és feladataival. Ennél többet azonban a reform újraindítását (1984) megelőző Mt. szövegében nem találhatunk. Az állami vállalatokról szóló 1984-ben módosított 1977. évi VI. tv. (VT.) 19-20 §-aiban esett valamennyire szó a dolgozók vállalatvezetésben való részvételéről. Eszerint a vállalati igazgató vezetői feladatainak ellátásában a vállalati dolgozók közösségére köteles támaszkodni és együtt kellett működnie a vállalati szakszervezettel, a vállalati KISZ-szervezettel és a vállalaton belül működött más társadalmi szervek alapszervezeteivel, különösen az MSZMP alapszervével. Ezek közül a rendszerváltás folytán csak a szakszervezettel való együttműködés maradt meg.

A vállalaton belül hagyományosan a hivatalos ágazati szakszervezet vállalati tanácsa (VSZT) és a szakszervezeti bizalmi testület (SZBT) működött. A kettő már az 1970-es évek végén összevonásra került és a tagértekezleteket együtt tartották meg. A hosszú időn keresztül folytatott gyakorlat szerint az üzem (vállalat) szakszervezetének tagjai választották meg a bizalmiakat és az üzemi-vállalati szakszervezeti tanácsot, a tanács az üzemi (vállalati) szakszervezeti bizottságot (ÜB), a bizottság pedig az üzemi szakszervezeti titkárt. E vállalati-üzemi szakszervezeti szervezeten keresztül a dolgozók vállalatirányítási részvétele több okból kifolyólag csak igen korlátozottan érvényesült. Először azért, mert a VT. 20 §-ának (4.) bek.-e eredeti megfogalmazásában csak arra adott lehetőséget, hogy a munkakollektíva a vállalat tervét (amit formális vagy informális úton mindig fentről kapott meg) véleményezze és végrehajtását értékelje. Másodszor azért, mert végső soron a SZOT-ban tömörült ágazati szakszervezetek rendszere beépült a gazdasági és a politikai hatalomba, és így évtizedeken keresztül, egészen a legutóbbi időkig, annak kívánságait közvetítette le (transzmissziós szerep), igen gyakran azon munkavállalók hátrányára, akiknek érdekeit képviselni lett volna hivatott. Az ún. szocialista vállalati rendszer munkásparticipációs fórumai nálunk is (a többi közép- és kelet-európai államokhoz hasonlóan) a vállalati, üzemi és a brigád, szocialista brigád-értekezletek, valamint a termelési tanácskozás és a VSZT/SZBT együttes ülések voltak. Érdemleges dolgozói vállalatirányítói közreműködés ezeken az üléseken nem volt. Ezek tanács-

kozó és beszámolót akceptáló fórumok voltak. A vállalatirányításban való valamennyire érdemleges dolgozói participáció csak a szakszervezet közbeiktatásával történhetett.[31] Ez következett a közép-kelet-európai munkajogok – így a magyar munkajog – azóta is fennálló, csak elszigetelt munkavállalót és munkáltatót látó kétpozíciós szemléletéből.[32]

1987-től a szakszervezeteken keresztül történő munkahelyi dolgozói érdekvédelem alulról jövő nyomásra kezdett átalakulni. Megjelentek a részben ágazati, részben szakmai szinten, részben vegyesen szerveződött különböző független szakszervezetek (tudományos dolgozóké, pedagógusoké, bányászoké stb.) és megjelentek a munkástanácsok is. Ez két okból is egészséges folyamatot indított el. Egyfelől elindult a szakszervezetek sokszínű tagozódása, amelyben Lengyelország már jóval előbbre járt,[33] másfelől a SZOT-ot és a hagyományos szakszervezetet a hatalomból való kivonulásra és érdekképviseleti működésének gyökeres megváltoztatására kényszerítette. Az Mt. 1988. évi módosítása – éppen úgy, mint maga a SZOT is – részben elismeri és enged e törekvéseknek, részben azonban igyekszik visszaszorítani azokat. Bevezeti és azóta az Mt. I. fejezete tartalmazza az ún. *kollektív keretszerződést,* amelyet a dolgozók érdekképviseletében az adott vállalatnál, üzemnél az a legjelentősebb szakszervezet köthet meg, amelyet a dolgozók erre felhatalmaznak. Ez az Mt. 1988. évi módosítása idején a SZOT-hoz tartozó szakszervezet volt (de még ma is annak utódszervezete). Privilégiumait a többi dolgozói érdekvédelmi szervezettel (független szakszervezetek, munkástanács) szemben a munkahely által történő tagdíjlevonás útján biztosította egészen mostanáig, mígnem az Alkotmánybíróság ki nem mondotta ennek alkotmánysértő voltát (pozitív diszkrimináció). Az is direkt, valamint indirekt módon a SZOT (illetve az MSZOSZ) által egybefogott szakszervezeti mozgalomnak kedvezett, hogy a munkahelyi vezetők túlnyomó része még ma is idegenkedik tárgyalni a független szakszervezetek képviselőivel és esetenként a független szakszervezetek tagjait hátrányos helyzetbe hozzák az ágazati szakszervezetek tagjaival szemben. Még inkább érvényesülnek ezek a megnyilvánulások a munkástanácsok és azok tagjainak hátrányára. Több helyen megtörtént, hogy az e szervezetekbe való belépést a vállalatvezetők fegyelmi eljárás megindításával, sőt elbocsájtással sújtották.[34]

Hogy még a Grósz-kormánynak idején a Mt. kiegészítéseként megalkotott magyar tételes kollektív munkajog mennyire fél egy hatékony szakszervezeti érdekvédelemtől, azt az Mt. II. részének a vállalatirányításban történő dolgozói részvételre vonatkozó szabályai mutatják. Az ide vonatkozó szabályok értelmében a dolgozó kollektíva közvetlenül *véleményezési* jogot a nyereségfelosztás, a dolgozók nagyobb csoportját érintő munkáltatói intézkedés tervezetei, valamint az átszervezés kérdésében gyakorolhat.[35] Mint láttuk, a nyugat-európai üzemi alkotmánytörvények ezekben az ügyekben a dolgozói

képviseletre jogosult üzemi tanácsok egyetértését követelik meg. A magyar Mt. ezzel szemben *egyetértési* , azaz *együttes döntési* jogkört a dolgozói kollektívák részére csak a szociális terv kialakításával és annak végrehajtását tartalmazó beszámoló elfogadásával, valamint a dolgozók vezetésben való részvételét megállapító szabályzatok elkészítésével kapcsolatosan biztosít.[36] A nyugati üzemi alkotmánytörvények az ezekhez hasonló ügyek nagyrészében – mint ezt ugyancsak kimutattuk – az üzemi tanácsnak kizárólagos döntési jogkört biztosítanak (a munkahelyet és a balesetvédelmet érintő kérdések). Minthogy az üzemi tanácsi rendszer még nem alakult ki Magyarországon, ennélfogva túlnyomóan ma is a már ismertetett, elavult dolgozói beleszólási fórumrendszer működik.

Ezért a szakszervezet az, amely - beleértve az új szakszervezeti alakzatokat is – ma a dolgozói participációt nálunk viszonylagos hatékonysággal mozgatni tudja. Jogait ma az Mt. három irányban határozza meg. *Jogszabályalkotási* szinten a dolgozókat érintő minisztertanácsi szintű jogforrások megalkotása előtt meg kell hallgatni a szakszervezeteket, míg a miniszteri szintűeknél az Mt. számukra *egyetértési* (vétó) jogot biztosít.[37] Megítélésünk szerint a kormányszintű jogforrások sajátos "megvétózási" lehetőségeként biztosítani kellene számukra az alkotmánybíróséghoz való fordulás lehetőségét az alkotmánybíróságról szóló törvény megfelelő kiegészítésével. A munkahelyi szakszervezet egyetértése szükséges a munkavédelmi szabályzat megalkotásához.[38] A gyakorlati tapasztalatok szerint ez kevéssé hatékony.[39] A nyugat-európai tapasztalatok alapján úgy látjuk, hogy hiányzik az üzemi tanács ezirányú aktivitása. A harmadik irányt a munkahelyi szakszervezetet megillető *véleményezési* jog jelenti, amelyet a dolgozók nagyobb csoportját érintő intézkedéseknél gyakorolhat.[40] Véleményünk szerint itt is biztosítani kellene a szakszervezet számára a vétójogot, különösen addig, amíg nem működik ilyen jogkörrel felruházott, üzemi tanácsrendszer.

Megítélésünk szerint igen komoly hiányossága a magyar kollektív munkajognak, hogy még ma sem alakult ki a nyugat-európai üzemi alkotmánytörvényekben szabályozott üzemi tanácsrendszer. A magyar Mt. ezt - vagy ehhez hasonló intézményt - egyáltalán nem ismeri. Ugyanakkor a gyakorlatban a mostanában megalakuló munkástanácsok nemcsak szakszervezeti jellegű ún. külső dolgozói érdekvédelmi tevékenységet látnak el, hanem szorosan a vállalat szervezetéhez kapcsolódva, dolgozói belső érdekvédelmi tevékenységet is. Ez tűnik ki a Munkástanácsok Információs Irodájának állásfoglalásából: "a munkástanács (üzemi tanács) a vállalaton belüli legfelsőbb érdekegyeztetési fórum lehet, benne képviselve lehetnek a vállalaton belül (csak bizalmi szinten) jelen levő szakszervezetek, a munkástanács viszont önálló képviseletet nyer, egy erős participációs jogosítványrendszerrel, a különböző menedzseri szervezetekben".[41] Ugyanakkor a Munkaügyi Mi-

nisztérium szerint "a munkástanácsok célkitűzését, eddigi tevékenységét figyelembe véve megállapítható, hogy elsősorban munkavállalói, dolgozói érdekvédelmi szerepet látnak el, ami szakszervezeti jellegű tevékenységet jelent.[42] E dilemma tovább bonyolítható akkor, ha még tekintetbe vesszük az előzményeket, azt, hogy a közvetlenül 1945 után szerveződött munkástanácsok a külföldre távozott cégtulajdonosok szerepét átvéve irányították a vállalatot, az 1956-ban ismét megalakult munkástanácsok pedig emellett még politikai funkciót is elláttak, sőt e tevékenységük állt előtérben.[43]

Annak érdekében, hogy megfelelőképpen helyére tudjuk tenni a magyar munkástanácsi rendszert, érdemes szemügyre venni még a lengyel munkástanácsok működését. A lengyel munkástanácsi rendszer az 1956-os lengyel forradalom terméke volt. Szintén hármas funkcióval jelent meg a színen. Dolgozói érdekvédelmi, tulajdonosi irányítási és politikai szereppel ruházták fel magukat. A Gomulka rendszer fokozatos bemerevedésével arányosan ez a tevékenység egyre inkább elvesztette politikai jellegét, a megmaradt érdekvédelmi, valamint participációs szerepe formálissá vált. Az 1980-as sztrájkhullámmal éledt fel ismét a munkástanácsi rendszer, azonban nem a politikai küzdőtéren, hanem a dolgozói érdekvédelem és a vállalatirányításban való részvétel terén. A dolgozói réteg általános társadalmi érdekvédelmével összefüggő politikai feladatokat a teljesen újonnan megalakult független szakszervezeti mozgalom, a "Szolidaritás" szervezete vette át. A lengyel munkástanácsi rendszer az üzem szervezetén belül maradva, lényegében annak belső szervezeti tagozódásához kötődve, a nyugat-európai üzemi tanácsok participációs feladatait látja el. A lengyel vállalati törvény is ilyen módon, a nyugat-európai üzemi tanácsok mintájára rendezi tevékenységüket.[44]

Megítélésünk szerint ma Magyarországon is az alulról jövő kezdeményezésekre mostanában alakuló munkástanácsokat az üzemi tanácsokhoz hasonlóan kellene kezelni. Ez azt jelenti, hogy a jelenlegi munkástanácsok jogállását a nyugat-európai üzemi alkotmánytörvények által biztosított – korábban már bemutatott – participációs és érdekvédelmi jogosítványokkal felruházva, az Mt. participációs előírásokat tartalmazó II. részének kiegészítésével volna helyes meghatározni. Jelenleg ugyanis az Mt. e fejezetében elhelyezett, dolgozói oldalon jelentkező egyetértési, vétó, stb. jogok csak absztraktan vannak megfogalmazva, megfelelő szervezeti-intézményi biztosítékok nélkül a levegőben lógnak. A munkástanácsot kell üzemi tanácsi feladatkörrel dolgozói participációs intézményként a vállalat szervezetébe beépíteni. Ez esetben pedig a szakszervezet általános munkásérdekvédelmi szerepet töltene be a vállalaton belül is. Így a vállalati-üzemi szakszervezeti bizalmi partner-szerepet játszana a vállalati-üzemi munkástanács mellett, annak funkcióját azonban nem vonhatná el. Ezzel összefüggésben kívánjuk

megjegyezni azt, hogy a Mt. 1988. évi kiegészítése a kollektív szerződés jelentőségének a kollektív keretszerződés javára történt csökkenésére hivatkozva a szakszervezeti bizalmi érdekvédelmi jogait is jelentősen szűkítette.[45]

Amiben a magyar dolgozói participációs rendszer fel akar zárkózni Nyugat-Európához, az lényegében három terület.

a) Közülük az első az ún. *alkalmazotti részvény*. Az új magyar társasági törvény (1988:I.tv.) ismeri és alkalmazza ezt az intézményt. A nem részvénytársaságként működő állami vállalatoknál csakúgy, mint a termelőszövetkezeteknél a *vagyonjegy* , illetve az *üzletrész* ismeretes (VT. és a Szövetkezeti Törvény). A vállalati vagyonjegyet a dolgozói részvényhez hasonlóan a kibocsájtó vállalattól lehet megvásárolni. Emellett a vállalat ingyenes vagyonjegyet is adhat dolgozójának. A szövetkezeti tagok között a szövetkezet vagyonának eszmei felosztása üzletrészek formájában történik. Ugyanakkor a szövetkezeti vezetés ingyenesen is adhat vagyonjegyet a szövetkezet vagyonából. E lehetőség helyessége nagyon is megkérdőjelezhető, mivel a szűkebb vezetés így igyekszik megnyerni a tagság egy kis részét és saját magának "holdudvart" kialakítani. Ez a kedvezményezett réteg ily módon a szövetkezet vagyonának túlnyomó részéhez jutva, a szövetkezetnek rt.-vé vagy kft.-vé alakítására törekszik, és a többi tagot esetleg alkalmazottként tűri meg ottan. Ennélfogva nagy a veszélye annak, hogy a mezőgazdasági tsz.-ekből rt. vagy kft. formában működő új típusú "uradalmi" gazdálkodás lesz, és egy új típusú "cselédség" jelenik majd meg.

Az alkalmazotti részvény, a szövetkezeti üzletrész, a vállalati és a szövetkezeti vagyonjegy forgalomképtelen értékpapírok. Sőt, ha megszűnik a tulajdonosának a vállalattal fennálló munkaviszonya, vagy a szövetkezettel fennálló tagsági viszonya, a vállalat (szövetkezet) a nyugat-európai jogokhoz hasonlóan visszavásárolhatja. Ez a munkanélküliség mai növekedése mellett a dolgozó kiszolgáltatott helyzetét növeli. Ezért helyesnek látszana, ha a volt munkahely e jogával csak akkor élhetne, ha elbocsájtott dolgozója már újból elhelyezkedett. Addig legalább az évvégi osztalék valamennyire kiegészítést jelentene a munkanélküli, illetve átképzési segélyhez. Mivel pedig a magyar munka- és szociális jog a munkanélküli segélynek a már ismertetett német rendszerét, nem pedig az angolszászt vette át, a munkanélküli segélyre jogosító idő letelése után az alkalmazotti részvény, illetve a vállalati vagyonjegy után járó osztalék maradna a szociális segélyen kívül az egyetlen legális kereseti forrása annak, aki a segélyezési időszak letelte után sem tud elhelyezkedni.

b) A magyar társasági jog is az 1988. évi I. tv-vel bevezette formális módon a 200 főt meghaladó dolgozói létszámmal működő gazdasági társaságoknál a dolgozók felügyelőbizottsági képviseletét. Ez azonban messze elmarad pl. a már bemutatott nyugatnémet és a vele egyező osztrák megoldástól, mivel

Magyarországon a dolgozói képviselet döntési joggal nem, hanem csak tanácskozási, azaz véleményezési és javaslattételi joggal vehet részt a 200 főt meghaladó személyzettel dolgozó egyesülés, közös vállalat, kft. vagy rt. felügyelő bizottságának ülésein. Igaz, a felügyelőbizottsági alkalmazotti képviseletnek módja van arra, hogy felülbírálást kérjen, ez azonban csak ahhoz hasonló jog, amellyel az üzemi tanács rendelkezik a német üzemi alkotmányi törvényben.[46] A felügyelőbizottsági dolgozói képviseletet tehát nálunk egy lépcsőfokkal alacsonyabb jogok illetik meg, míg azon a szinten, ahol Nyugat-Európában az üzemi tanács áll, gyakorlatilag semmilyen.

c) A magyar Mt. még nem vette át a nyugat-európai munkajogok érdekegyeztetési rendszerét. Még egy szóval sem beszél az érdekegyeztetés legfontosabb munkajogi intézményéről, a tarifaszerződésről. Még mindig a munkáltató és az adott vállalat dolgozóit képviselő vállalati szakszervezet által megkötésre kerülő kollektív szerződést helyezi előtérbe. Igaz, ezt már kiegészíti az ún. kollektív keretszerződéssel, amely már hasonlít a nyugat-európai tarifaszerződéshez. A tarifaszerződésben azonban Nyugaton a munkaviszony leglényegesebb elemét, a bért rendezik. Ezzel szemben Magyarországon a bértarifát még mindig az Mt. V. 58. §-ának (1). bekezdése szerint nem a munkáltatók és a munkavállalók érdekképviseleti szervei között megkötésre kerülő tarifaszerződések, hanem a munkaügyi miniszter állapítja meg, az illetékes ágazati miniszterrel egyetértésben. Igaz, ma már az így megállapításra kerülő feltételek sokkal rugalmasabbak, mint régen, sőt mivel csak az alsó határokra vonatkoznak, ez bizonyosfokú szociális védőhálót jelent. E szabályozási mód azonban mégis késlelteti, illetve hátráltatja a valóságos érdekegyeztetési gyakorlat beindulását. Ez látványos és széles körben tapasztalt méretekben először csak az 1990 novemberi taxis blokád és "sztrájk" esetében valósult meg. Ha az érdekegyeztetésre előbb sor került volna és kialakult volna annak technikája, megelőzhető lett volna a taxis blokád és a "sztrájk".

d) Jóllehet az említett eset nem volt a szó igazi értelmében vett sztrájk, ennek kapcsán utalni kell arra, hogy a *sztrájk* magyarországi rendezését az 1989. évi VII. tv. valósította meg. E törvény hatályba lépéséig Magyarországon sztrájkolni és sztrájkot szervezni lényegében tilos volt. Jóllehet, az eredeti törvénytervezettel szemben nemcsak a már elért jogok visszavételéért,[47] hanem gazdasági és szociális érdekeik terén jelentkező új jogok szerzése végett is lehet sztrájkot meghirdetni (1. §. 1. bek.), a sztájk jogellenessé minősítésének a kritériumai (5. §) meglehetősen megfoghatatlanok. Bár e kritériumok megfogalmazása az eredeti elképzelésekhez képest egzaktabbá vált, (3. §), mégis fennáll a bármikori jogellenessé minősíthetőség veszélye, aminek komoly büntetőjogi, kártérítési és munkajogi szankciói vannak a szervező szakszervezet és sztrájkoló dolgozók hátrányára. Sokkal méltányo-

sabbak a sztrájkot szervezők és a sztrájkban résztvevők javára az I. részben bemutatott nyugat-európai szabályozások.

Végezetül megjegyezzük, hogy a dolgozói participáció két speciális magyar formájának egyike a liberálisabb szövetkezeti szféra által kialakított, de aztán az állami vállalatokra is átterjedt *belső vállalati vállalkozások* rendszere. Ezt nem visszafejleszteni kellene, hanem gazdasági társaságokban is meghonosítani, mert ezáltal a munka hatékonysága a nagyobb érdekeltségen keresztül növelhető. Ugyanez vonatkozik a másik formára, a dolgozói közgyűlés által irányított állami (önkormányzati) vállalatra, amelynek védelmét és támogatását maga az alkotmány szavatolja. Éppen ezért alkotmányellenesnek tartjuk azt a gyakorlatot, amely e vállalatokat szoros közigazgatási irányításba visszaveszi, majd pedig részvénytársaságokká alakítja át és privatizálja őket. Ami pedig általában az állami vállalatok *privatizálását* illeti, aggályos az is, hogy a privatizációs jogszabályok egy szóval sem tesznek említést arról, hogy a dolgozók, vagy azok közösségei, érdekvédelmi szervei – ide értve a szakszervezet és az üzemi tanácsot is – részesei lehetnek a privatizálásnak.[48]. Ez alatt azt értjük, hogy legalább az esélyegyenlőség biztosítása mellett ők is épp olyan részvényesekké válhatnának, mint a belföldi és a külföldi tőke.[49]

Jegyzetek

1. R. Strasser: Kollektives Arbeitsrecht. Manzsche, Wien 1984. 1-8.

2. J. Huber: Die verlorene Unschuld der Ökologie, S. Fischer Verlag, Hamburg, 1982. 150-173.

3. T. Mayer-Maly: Individualarbeitsrecht. Springer, Wien-New York, 1988. 37-38.

4. V.ö.: Gecse-Hegedűs-Kenderes-Rábaközi: A magyar munkajog alapintézményei. Tankönyvkiadó, Bp. 1986. 99-104.o.

5. V.ö.: az 1990. évi deregulációs jogszabályokkal.

6. Rendszerváltás és a magyar munkajog átalakítása. Gazdaság és Társadalom. 90/5. sz.

7. Strasser, 5.

8. W. Kastner: Grundriss des Österreichisches Gesellschaft Manzsche, Wien, 1983. 39-43., 199-202., 301-302., 350.

9. Betriebsverfassungsgesetz der BRD. (B.G.Bl. Jahrgang 1952. 681.) II. Teil.; Reform der Betriebsverfassung. Bundesministerium für Arbeit und Sozialordnung. 1972. 37-67. – P. Rosanvallon: L' âge de l' autogestion, Politique, Paris, 1976.

10. Szamuely L.: Ipari demokrácia Nyugat-Európában: következtetések és kérdőjelek. Valóság, 1979/6. 15-16.

11. NSZK. Munkavállalói Döntésbeleszólási Törvény (DBT.) 1976. 28-29. §. In: Törvények a kereskedelmi társaságokról az NSZK-ban. Ip.Min.Tud. és Tájékoztatási Főoszt. kiadv. 24. Bp. 1987. 554.

12. NSZK. Részvénytörvény. 1965. szeptember 6. (B.G.Bl. I. 1089.) 111-112. §. In: Törvények a keresk.társaságokról az NSZK-ban. 105-106.

13. Kl. Pleyer: Zur Mitwirkung und Mitbestimmung kleinerer Gruppen im Betrieb. Recht der Arbeit 1968/11. 449.

14. Makó Cs.: A munkástulajdon; Forradalmi újítás vagy zsákutca? Figyelő, 1988. júl. 7. 5., Makó Cs.: A munkástulajdon dilemmái. Gazdaság, 1989. 1. sz. 80-89.

15. Betriebsverfassungsges. der BRD. Vierter Teil. In: Reform der Betriebsverfassung. 74-102.

16. Ugyanott, különösen 102-103. §. 93-94.

17. R. Schmidt: Öffentliches Wirtschaftsrecht. Springer, Berlin-Heidelberg 1990.

18. Strasser, 75-76. és 96-124. (kül. 122-123.)

19. Zehetner: Selbstverwaltene Betrieben in Frankreich. Mitbestimmung, 1981/1-4.

20. Strasser, 122-123.

21. Strasser, 145.

22. Strasser, 147., 151.

23. Ezt fejezi ki az is, hogy az NSZK-ban Munka és Szociális ügyek Minisztériuma ismeretes, a munkajogtudomány folyóirata pedig az "Arbeits- und Sozialrecht" címet viseli.

24. Inf. Harald Bruns szociológustól, a Schleswig-Holstein Tartomány Munka- és Szociálisügyi Minisztériumának munkatársától. NSZK tanulmányút. 1990. máj. 25-jún. 7.

25. Inf. F.-J. Peine professzortól. Universität Hannover. NSZK tanulmányút 1990. május 25-június 7.

26. Inf. B. Napier professzortól (University, London) magyarországi tanulmányútja során. Miskolc, 1989. márc. 13.

27. Sárközi T.: Az állami gazdaságirányítás szervezetének fejlesztése, különös tekintettel az állam tulajdonosi funkcióinak gyakorlására az államigazgatási szervek és a vállalatok között. Közig. Komplex Tud.Kut.Főir. Programiroda, Bp. 1983. 151. s. köv.; Prugberger T.: A szövetkezetek gazdaságirányítása és állami felügyelete. Közig. és Jogi K. Bp. 1985. 164-185.

28. 1984: 22. tvr-el mód. 1977: VI. tv. 12. §-a és a 33/1984 (X.31.) MT. rendelet 6-21. §-ai.

29. Prugberger, 27. jegyzetcím. 255-256. 30.

30. Sárközi T.: Gazdaságirányítás és vállalatok. Kossuth, Bp. 1979. 98-100. – Prugberger, 27. j.cím 272-279.

31. Prugberger: A munkavégzés és a dolgozói érdekvédelem szabályozása a vállalatoknál és a szövetkezeteknél. MTA. Államtud. Kut. Programiroda. Bp. 1987. 81-89.

32. Eörsi Gy.: Jog - gazdaság - jogrendszertagozódás. Akadémiai Kiadó. Bp. 1977. 128-130. – Hegedűs I.: A szocialista munkaszervezet vezetési és tagsági viszonyai. Doktori Ért. Miskolc, 1984.

33. Prugberger: Tervtanulmány a magyar szakszervezeti törvény megalkotásához. SZEKI kiad. Bp. 1987. 16.

34. A Munkástanácsok Országos Szövetsége 1990. szept. 22-én tartott I. kongresszusán több vidéki küldött részéről elhangzott hozzászólás. Utalás erre MOSZ tájékoztató (1). 31.

35. Mt. 10/A. § (2.) bek.

36. Mt. 10/A. §. (3.) bek.

37. Mt. 12. §.

38. Mt. 13. §. (4.) bek.

39. A szerző helyszíni kutatásai több vállalatnál 1990. jún.-júl.

40. Mt. 13. §. (3.) bek.

41. Munkástanácsok Országos Szövetsége (MOSZ) tájékoztató (1.) Munkástanács 1990. Munkástanácsok Inf. Iroda kiadv. 18.

42. MOSZ tájékoztató (1.), 4.

43. MOSZ táj. (1), 1.

44. Prugberger-Tomka: Útijelentés a lengyelországi tanulmányútról. Szövetkezeti Kutató Intézet, Dokumentáció, KJ. 233/1987.

45. Az Mtv. 2. §. d. pontban meghatározott főbizalmi jogok a fent kritizált korlátozott szakszervezeti jogokhoz igazodnak. Az 1989. é. V. tv. első tervezete még drasztikusabban akarta visszafogni a szakszervezeti bizalmi jogait. V.ö. Kenderes-Prugberger-Tatai: Jogszabálykriticizmus. Jelző, 1989/2.

46. 1988: VI. tv. 13. §. (1.), 210. §. (2.), 292-293. §.

47. Kenderes-Prugberger-Tatár: "El"-tervezett sztrájkjog. Élet- és Tudomány, 1989. 1. sz.

48. 1990. 70. tv.

49. Kotz L.: Elgondolások a dolgozók vagyonérdekeltségéről. Magyar Jog, 1984/6-7.

Pécsi Anna

Érdekegyeztetés Belgiumban

Az érdekegyeztetés igen fejlett belga modellje fokozatosan alakult ki, főleg a második világháború utáni időszakban. Születését azonban 1919-től számítják, amikor létrejöttek az első paritásos bizottságok. A paritásos bizottságok azóta a társadalmi érdekegyeztetés fő tartóoszlopaivá váltak. Munkájuk támogatására két évtizeddel ezelőtt a munkaügyi minisztérium keretében külön osztály alakult.

A rendszer azt célozza, hogy a munkáltatók és a munkavállalók viszonya a demokratikus érdekegyeztetés útján szolgálja a társadalmi béke fenntartását. Az egyéni munkaszerződést kötő dolgozó minimális bérét és munkakörülményeit így törvények, szabályok, kollektív szerződések védik.

A munkáltatók és a munkavállalók közötti tárgyalásokat és megegyezéseket minden szinten intézményesítették.

A XIX. századi iparosodást Belgiumban a szénkitermelés, a kohóipar, az üveg- és textilipar fejlődése jellemezte. A gazdasági liberalizmus szellemében teret engedtek a vállalkozások szabadságának, s kezdetben megakadályozták az állam beavatkozását a munkáltatók és a munkavállalók közötti viszonyba. A sztrájk és a szervezkedés jogának hiányában a dolgozók munkakörülményei embertelenek voltak. A század végén kitört munkáslázadások ébresztették rá a kormányt a munkát szabályozó első törvények meghozatalának szükségességére.

Ugyanebben az időszakban alakultak meg a dolgozók önsegélyező egyesületei majd szakszervezetei. Századunk elejére kialakult a jelenlegi két nagy – keresztény és szocialista – és egy kisebb – liberális - országos szakszervezeti szövetség. A szervezkedés és a sztrájk jogát 1921-ben foglalták törvénybe. A második világháború végén dolgoztak ki egy "szociális paktumtervezetet" a társadalmi szolidaritásról, amely a mai érdekegyeztetési rendszer alapja.

A munkáltatók szövetségei ugyancsak a századforduló körüli időszakban alakultak meg, elsősorban az adórendszer és a szociális törvények nyomásával szembeni összefogás céljából. A nagy ipari, kereskedelemi, szolgáltatási vállalatok ágazati szövetségeket hoztak létre, a kis- és középvállalatok pedig különféle önvédelmi szervezetekbe tömörültek.

A Szocialista Párt keretében megalakult szakszervezet 1945-ben vette fel mai nevét: Belga Általános Munkaszövetség (FGTB). Tizenkét országos szak-

mai szakszervezet és 24 szakmaközi regionális szervezet tartozik hozzá. E regionális szakmaközi szervekhez kapcsolódnak a regionális szakmai szövetségek, ezekhez pedig a helyi és üzemi alapszervezetek. Taglétszáma 1 millió körül van.

A Keresztény Szakszervezetek Konföderációja (CSC) különböző katolikus munkásszervezetek egyesüléséből hivatalosan 1912-ben alakult meg. Országos szakmai szakszervezeteinek száma 17, regionális szakmaközi szövetségeinek száma pedig 32. A helyi és üzemi alapszervezetek ugyancsak a területi szervek révén kapcsolódnak az országos központhoz. Taglétszáma 1,3 millió.

Liberális szakszervezeti csoportok a múlt század végétől alakultak. Szövetségük a második világháború után vette fel mai nevét: Belgiumi Liberális Szakszervezetek Általános Központja (C.G.S.L.B.). Szakmai szakszervezetei nem működnek, kizárólag a területi elv szerint épül fel.

E két nagy és egy kisebb szakszervezeti központon kívül kisebb hatókörű autonóm szakszervezetek is működnek, ezeket azonban nem tekintik országos szintű reprezentatív szervezeteknek, bár többnyire országos független tömörüléseiket is megalakították. Ez alól csak a felső szintű műszaki-közgazdasági-közigazgatási diplomások és vezető beosztásúak szövetsége (CNC) képez kivételt, amely a hozzá tartozó rétegek képviseletében részt vesz az üzemi tanácsok megválasztásában.

Érdekegyeztetés vállalati szinten

Az *üzemi tanácsok* intézményét az 1948-ban (a kormány kezdeményezésére) megalkotott törvény alapozta meg. E törvény célja az volt, hogy az üzemi, ágazati és országos szinten konzultatív testületek biztosítsák a gazdaság működőképességét.

Üzemi tanácsot a 100 főnél több alkalmazottat foglalkoztató vállalatoknál kell létrehozni. E körbe nem csak az ipari és kereskedelmi vállalatok, hanem a nem költségvetési (magántulajdonú) intézmények – iskolák, kórházak stb. – is beletartoznak.

Az üzemi tanács kétoldalú szerv, amely a munkáltató és a munkavállalók azonos számú képviselőiből áll. Legalább havonta egyszer ülésezik. A dolgozók képviselőit négy évenként választják titkos szavazással. A jelöltek listáit a szakszervezetek állítják össze. A munkáltató saját maga jelöli ki képviselőit. A vezető beosztású alkalmazottak képviselőit külön listán választják az e réteghez tartozók, a testületben pedig a munkavállalói képviselet tagjaiként veszik számba.

Az ily módon megválasztott üzemi tanács konzultatív jellegű, döntési joggal nem rendelkezik. Olyan fórum, ahol véleményt nyilvánítanak, javaslatokat tesznek, vagy felszólalnak a munka szervezését és feltételeit meg-

változtató intézkedések ellen. A munkavállaló köteles tájékoztatni a tanácsot a vállalat termelékenységéről, gazdálkodásának eredményeiről és általában a vállalat életéről.

Az üzemi tanács ügyel a dolgozók érdekében hozott szociális törvények betartására, s ezen a területen bizonyos fokú felügyeleti joggal rendelkezik. Kidolgozza vagy módosítja a vállalat belső működési szabályzatát, kijelöli az évi fizetett szabadság időpontját, megvizsgálja az alkalmazás és az elbocsájtás általános kritériumait. Az üzemi tanács irányítja a vállalati jóléti intézményeket.

Az üzemi tanácsi választások törvényekben megszabott rendje:
Ha egy vállalat több termelési egységből áll, minden 100 főn felüli elkülöníthető üzemrészben választható üzemi tanács. Az üzemrészek elkülöníthetőségéről a munkáltató dönt, döntését a szzakszervezetek a munkaügyi bíróságon támadhatják meg. Az elkülöníthető üzemrész kritériumai: telephelyei egy kilométernél nem nagyobb távolságra vannak egymástól, a napi ügyeket egyazon személy irányítja, az előző négy év során az egységen belül sor került munkaerő-átcsoportosításra, az üzemrész műhelyei egymással összefüggő tevékenységet folytatnak. E pontosítások célja megakadályozni, hogy a munkáltató 100 főnél kisebb egységet jelöljön ki önkényesen. Ezzel ellentétes esetben, ha az elkülöníthető egységeknél nem dolgozik 100 fő, több egység együtt választhat üzemi tanácsot. A vállalat szétválasztásának különböző eseteire olyan szabályok érvényesek, amelyek lehetővé teszik a megválasztott üzemi tanácsok további működését vagy újak választását.

A választások időpontját államfői rendelet írja ki, (kéthetes idő-intervallumot ad meg a választások lebonyolítására). A vállalatnál a munkáltató hirdeti meg a választás napját, 3 hónappal a választás előtt. A meghirdetést követő 35 napon belül kell a szakszervezeteknek beterjeszteniük jelölt-listáikat, amelyeket a regionális szakmai szervezet segítségével állítanak össze és az üzemi tanácsban megvitatnak. A vállalatvezetés tagjainak nincs választójoguk. A választói névsorok összeállítása érdekében a szabályok pontosan meghatározzák a vezetők, a vezető beosztású diplomások, az alkalmazottak és a munkások kategóriáját, hiszen a három utóbbi csoport különkülön választja meg képviselőit, külön-külön kijelölt szavazatszedő bizottságok előtt.

A jelölt-listákat a munkáltató függeszti ki. Jelölteket csak a 3 reprezentatív szakszervezet állíthat. Reprezentativitásuk feltétele, hogy országos és szakmaközi munkavállalói struktúrával rendelkezzenek, képviselve legyenek az Országos Munkaügyi Tanácsban és taglétszámuk elérje az 50.000 főt. Reprezentatívnak tekintendők az ilyen kritériumokkal rendelkező országos szakszervezeti központokhoz tartozó szakmai vagy területi szervezetek is. E

szabály alól kivételt képeznek a diplomás vezető beosztású alkalmazottak, ha megválasztásukat saját szervezetük vagy a vállalatnál alkalmazott diplomások 10 százaléka támogatja.

Az üzemi tanácsba jelölhető küldöttek száma a vállalati dolgozók számával arányosan 4-től 22-ig terjed. Ez a szám létszámuk arányában oszlik meg a munkások, alkalmazottak, diplomások között. Ha a 21 évnél fiatalabbak száma meghaladja a 25 főt, ők is külön választói csoportot alkotnak. A jelöltek általában az őket jelölő szakszervezet tagjai.

A szakszervezetek által állított listák a Munkaügyi Minisztériumban rendezett sorsolás útján országosan azonos számjelöléssel indulnak.

A munkáltatónak kell meghívnia minden egyes dolgozót a szavazáson való részvételre, felhívva a figyelmüket a részvétellel kapcsolatos kötelességükre. A választási helyiségeket a munkáltató bocsájtja rendelkezésre és rendezi be. A választásra kitűzött napnak munkanapnak kell lennie, a választási helyiségek nyitvatartását úgy kell megszervezni, hogy minden dolgozó munkaidőben szavazhasson. Minden választó csak saját kategóriájának (munkás-alkalmazott-diplomás) listáit kapja kézhez. A különböző szakszervezetek által összeállított listák közül csak az egyiket választhatja. A listákra leadott szavazatok arányában kapnak mandátumot az egyes listákon szereplő jelöltek, felsorolásuk sorrendjében.

A jelöltek és a választottak védettek az elbocsájtással szemben, kivéve, ha elérik a nyugdíj-korhatárt, ha bűntettet követnek el, vagy ha az illetékes paritásos bizottság elismeri az elbocsájtás gazdasági vagy technikai indokoltságát.

Munkavédelmi, higiéniai és a munkahelyet szépítő bizottságot hoznak létre egy 1952-es törvény alapján az 50 főnél több dolgozót foglalkoztató vállalatoknál. Tagjait a dolgozók az üzemi tanáccsal azonos módon választják, a munkáltató pedig ugyancsak saját maga jelöli ki képviselőit.

E bizottságok fő feladata a munkáltató olyan döntéseinek előzetes véleményezése, amelyek a munkavédelmet, a munkakörnyezetet érintik. A munkáltató évente a bizottság elé terjeszti ezzel kapcsolatos terveit.

A vállalati szakszervezeti képviselet csak a munkavállalók képviselőiből áll. Feladata a dolgozók követeléseinek megfogalmazása és a munkáltatóval való megtárgyalása. Jogi státusát egy 1971-ben elfogadott országos szintű kollektív keretszerződés szabályozza. Eszerint ilyen képviselet akkor alakítható egy vállalatnál, ha ezt a szakszervezetek vagy egy részük kérik.

A szakszervezeti képviselet hatásköre kiterjed általában a munkaviszonyt érintő kérdésekre, a vállalati kollektív szerződések megtárgyalására és megkötésére, a szociális törvények, kollektív és egyéni munkaszerződések betartatására.

A munkáltató köteles fogadni a szakszervezeti képviseletet bármilyen kollektív nézeteltérés felmerülése esetén. A viták elkerülése érdekében a munkáltatónak tájékoztatnia kell a szakszervezeti képviseletet a munkakörülmények megváltoztatását eredményező terveiről.

Üzemi tanács hiányában a szakszervezeti képviselet töltheti be annak szerepét.

Munkájának végzéséhez a szakszervezeti képviseletnek joga van a dolgozók tájékoztatására, gyűlések vagy hirdetmények útján.

Mindhárom vállalati szerv választott tagjai védettek az elbocsájtással szemben.

Ágazati szintű érdekegyeztetés

Paritásos bizottságok az első világháborút követő időszakban alakultak először, a vasiparban és a bányászatban elterjedt szociális konfliktusok kezelésére. A szociális partnerek megszerveződésével párhuzamosan a bizottságok száma egyre nőtt, így ma már kb. száz paritásos bizottság működik, a tevékenységük gyakorlatilag minden ágazatra kiterjed. Egyes bizottságok alágazatok és területek szerint külön munkacsoportokat hoztak létre saját keretükben.

Saját ágazatuk területén ezek a bizottságok vitatják meg a munkakörülményekkel kapcsolatos kérdéseket, s így a törvényhozástól független ágazati munkajogot alkotnak.

A paritásos bizottságok és az ágazati kollektív szerződések jogi státusát egy 1986-ban elfogadott törvény rendezte. E törvény értelmében a költségvetési szektoron kívül bármely ágazatban alakulhat paritásos bizottság, a törvényben meghatározott szabályok és hatáskörök szerint.

A paritásos bizottságok feladata a kollektív szerződések kidolgozásának elősegítése, a munkáltatók és a munkavállalók közötti konfliktusok megelőzése vagy békéltetés útján való megoldása. Feladatuk továbbá véleményt nyilvánítani a hatáskörükhöz tartozó tárgykörökben a kormány, az Országos Munkaügyi Tanács és az Országos Gazdasági Tanács eléjük terjesztett tervezeteiről.

Bizonyos kérdésekben – ilyen például a fizetett szabadság időpontjának meghatározása – a paritásos bizottságok döntési joggal rendelkeznek.

Egyes ágazatok paritásos bizottságai létbiztonsági alapokat hoztak létre, amelyek önálló jogi személyekként szociális segélyeket nyújtanak bizonyos dolgozói csoportoknak bérük vagy társadalombiztosítási juttatásaik kiegészítése céljából. Elsősorban azokban az ágazatokban létesültek ilyen alapok, ahol nagyobb a bérkiesés vagy a munkahiány kockázata (pl. az építőiparban, a kikötői tevékenységekben).

Az ágazati kollektív szerződések megkötése a paritásos bizottságok legfontosabb feladata. Ezek a szerződések szabják meg az adott szektorban a bérrendszerek és a munkaszervezés főbb vonásait: a szakképzettségnek, az életkornak megfelelő bérkategóriákat, a bérindexet, a műszakpótlékokat, a prémiumokat, a munkaidő hosszát, stb. A szerződést egyrészről egy vagy több szakszervezet, másrészről egy vagy több munkáltató, munkáltatói szövetség köti meg, kölcsönösen szabályozva egymás jogait és kötelességeit.

Természetesen az üzemi tanácsok is köthetnek vállalati kollektív szerződést. Az ágazati paritásos bizottságok által kötött ágazati kollektív szerződéseknek az előbbiekkel szemben az az előnyük, hogy az ágazaton belül egyenlő bérezési feltételeket írnak elő, lojálisabbá teszik így a konkurenciát és biztonságosabbá a társadalmi békét.

Az érvényesíthető kollektív szerződéseket meghatározott formai előírásoknak megfelelően kell megfogalmazni és egy példányát el kell helyezni a Munkaügyi Minisztériumnál. Az ily módon szabályosan megkötött kollektív szerződés bizonyos pontjai kiterjeszthetők olyan munkáltatókra is, akik nem szerepeltek a szerződés aláírói között (ilyen például az ágazatra vonatkozó minimális bér meghatározása.)

A szerződést aláíró bármely fél kérésére a szabályosan megkötött szerződés kötelező törvényerejű rendeletté nyilvánítható.

A Munkaügyi Minisztérium keretében 1969-ben külön osztályt hoztak létre a munkaügyi kapcsolatok ügyeinek intézésére. Az osztály biztosítja a megfelelő infrastruktúrát a 103 ágazati paritásos bizottság és albizottságaik működéséhez. Az osztály egyik munkatársa tölti be az elnök tisztjét a munkáltatók szervezetei és a szakszervezetek azonos számú képviselőiből álló ágazati paritásos bizottságok ülésein. Ugyancsak a minisztérium munkatársai fogalmazzák meg a kollektív szerződések szabályszerű szövegét, a paritásos bizottságok üléseinek jegyzőkönyveit. Ők tartják nyilván az üzemi és ágazati kollektív szerződéseket, s törvénnyé emelésük céljából a miniszter elé terjesztik azokat jóváhagyásra. Közreműködnek a szociális konfliktusok békítés útján való megoldásában.

A legtöbb sztrájk, gyárfoglalás és egyéb konfliktus ilyenformán tárgyalásos úton rendeződik, akár a vállalatok, akár a paritásos bizottságok szintjén. Ez utóbbiak évente átlagosan – összességükben – félezer békéltető tárgyalást folytatnak le. A paritásos bizottságok saját keretükben külön békéltető – jószolgálati – csoportokat alakítanak egy-egy konfliktus megelőzésére vagy rendezésére. Gyakran a paritásos bizottság elnökét – a Munkaügyi Minisztérium megbízottját – ruházzák fel a békéltető feladatkörével, tekintettel arra, hogy tevékenysége során általában az ágazat munkáltatóinak és szakszervezeteinek bizalmát egyaránt elnyeri.

Országos és szakmaközi szintű érdekegyeztetés

Országos szintű paritásos egyeztető-békéltető bizottságok különböző formákban már a múlt századtól kezdve működtek.

Az Országos Munkaügyi Tanács mai formájában egy 1952-ben hozott törvény értelmében alakult meg. A Tanács paritásos összetételű, országos és szakmaközi hatáskörű közintézmény. Konzultatív szervként véleményezi a kormány által hozzá utalt előterjesztéseket. Megtárgyalja és jóváhagyja azokat a kollektív szerződéseket, amelyek a költségvetési szektoron kívül minden ágazatra és az egész országra kiterjeszthetők. Eddig 44 ilyen általános érvényű szerződés megkötésére került sor, s így a tanács valóságos szociális parlamentnek tekinthető.

A Tanács hatásköre a szociális és munkajogi kérdések széles körére terjed ki, ilyenek: a szakszervezeti képviselet jogi státusa, a garantált minimális bér, az új technológiák bevezetése, az egyenlő munkáért egyenlő bér elve, stb.

A Tanács 24 tagja közül 12-en a munkáltatói szövetségeket (8-an a nagyvállalatokat, hárman a kisiparosokat, kiskereskedőket, egy pedig a mezőgazdasági munkáltatókat) képviselik, 12-en pedig a három országosan elismert szakszervezetet (taglétszámuk szerint 6-5-1 képviselővel). A munkáltatói szövetségek, illetve a szakszervezetek javaslata alapján az állam nevezi ki őket 4 évre. A Tanács elnökét ugyancsak az államfő nevezi ki a szociális kérdésekben jártas független szakértők közül. A 4 alelnököt a Tanács saját soraiból választja paritásos alapon.

A Tanácsnak törvény-kezdeményezési joga is van, amelynek értelmében javaslatokat tehet a parlamentnek vagy a kormánynak. A már elfogadott törvények végrehajtási utasításainak kiadása előtt véleményt kell kérni a Tanácstól az illetékességi körébe tartozó kérdésekben (például a kollektív szerződések és a paritásos bizottságok működése, a munkaidő hossza, munkajogi kérdések, a megszűnő vállalatoktól elbocsájtott dolgozók kártalanítása, társadalombiztosítás és nyugdíj, stb.).

A Tanács általában havonta tart ülést. Egyes törvények véleményezését két hónapon belül kell elkészítenie. Konszenzus hiánya esetén feljegyzik az eltérő véleményeket. A Tanács bizottságok és szakértők segítségét is igénybe veszi.

Az Országos Gazdasági Tanács ugyancsak konzultatív jogkörű közintézmény, összetétele ugyancsak paritásos: a munkáltatók és a szakszervezetek képviselőiből áll.

Az Országos Munkavédelmi Tanács szintén paritásos szerv, amely a Munkaügyi Minisztérium mellett működik.

A társadalombiztosítási szervek vezető szerveiben is részt vesznek a munkáltatói szervezetek és a szakszervezetek képviselői. Emellett azonban olyan közérdekű intézmények vezető testületeiben is jelen vannak, mint a Nemzeti Bank, az állami vasút, a hitelintézet, az ár- és árindex-bizottság.

Országos Munkaügyi Konferenciákat hívnak össze különösen jelentős konfliktusok rendezésére, a munkáltatók, a szakszervezetek és a kormány képviselőinek részvételével. Ezek informális, döntési hatáskörrel nem rendelkező találkozók, jogi státusuk nincs szabályozva. Legutóbb az 1973-ban kezdődött gazdasági válság időszakában került sor ilyen konferenciákra.

Szakmaközi egyezményeket 1960 óta kötnek a szociális partnerek az évi fizetett szabadság időtartamáról, a munkaidőcsökkentésről, a szakképzésről, a minimális jövedelemről, stb. 1960 és 1975 között hét ilyen keretszerződés megkötésére került sor. Az egyezmény keret-jellegű, tartalommal az ágazati kollektív szerződések töltik meg.

A válság évtizede

Az 1970-es évek közepétől az 1980-as évek közepéig pusztító gazdasági válság alaposan megrázta a virágzó belga gazdaságot és benne az érdekegyeztetés rendszerét is. 1975 és 1987 között egyetlen szakmaközi egyezményt sem sikerült megkötni.

A szerkezetátalakítás, a veszteséges tevékenységek felszámolása, a multinacionális vállalatok tőke-áttelepítése tömeges elbocsájtásokhoz vezetett. Különösen fájdalmasan érintette ez a folyamat a Belgiumban hagyományosan erős textil- és kohóipart; ez utóbbinak a termelése 1975-ben 35 százalékkal csökkent. Nehezen indult be a felszámolt iparágak újakkal helyettesítése. 1974 és 1981 között négyszeresére növekedett a munkanélküliek száma, s arányuk még ma is meghaladja a 10 százalékot. A költségvetési deficit és az adósság miatt a kormány a szociális kiadások csökkentésére és a béremelések befagyasztására kényszerült.

A szakszervezetek sztrájkokkal, tüntetésekkel fejezték ki a dolgozók elégedetlenségét, s elsősorban a tárgyalások szokásos rendjének helyreállítását követelték. Mivel nem tudták elérni, hogy tárgyalások kezdődjenek munkahelyteremtő programokról, a munkaidő csökkentéséről, a társadalombiztosítási vívmányok védelméről, ezért léptek akcióba.

A tárgyalásokon alapuló modell a válság éveiben csődöt mondott. Sem a kormánnyal, sem a munkáltatókkal, sem a két- és háromoldalú érdekegyeztetési fórumokkal nem tudtak a szakszervezetek szót érteni. Országos szakmaközi egyezmények hiányában a tárgyalások ágazati és üzemi szintre húzódtak vissza, elszigetelt harcokra, a szolidaritás erejének nélkülözésére kényszerítve a dolgozókat.

A tárgyalások rendje csak a válság elmúltával állt helyre. 1988 novemberében sikerült megkötni a válság utáni első szakmaközi egyezményt az 1989-1990-es évekre.

Források:

La concertation sociale en Belgique – 1989 szeptember
Conseil National du Travail – 1989 december
Cent ans de syndicalisme chrétien
Guide pratique élections sociales – 1987
Congres extraordinaire F.G.T.B. – 1990 november

Előkészületben

Borbély Szilvia:

Kollektív szerződések a nyugat-európai országokban

Az SZGTI kiadása

Megrendelhető:

SzGTI
1021 Budapest, Tárogató út 2-4.

Borbély Szilvia

Üzemi (munkás)tanácsok* Nyugat-Európában *

Ahhoz, hogy az üzemi tanácsok szerepe és jelentősége világossá váljon, el kell helyezni azokat a vállalati dolgozói részvételi-beleszólási-érdekvédelmi struktúrában, amely a szakszervezetekhez való viszonyuk meghatározását is jelenti. Ez ugyanis jelentős eltéréseket mutat az egyes országokban.

A munkavállalói képviselet három – nemritkán együtt létező (pl. Svédország, Dánia, Spanyolország, Hollandia, Franciaország) – formájaként ma már megkülönböztethetjük a 1) kollektív szerződést, 2) az ún. participációt vagy Mitbestimmungot, vagy "együtt-döntést", és 3) a tulajdonlásban való dolgozói részvétel különböző fajtáit. (Ez utóbbi módozata elsősorban az ún. népi kapitalizmus, amely a részvények bizonyos százalékának a dolgozók általi kedvezményes felvásárlási lehetőségét jelenti, illetve a profitmegosztás egyéb formái, amelyekben a szakszervezet szervezetileg is részt vehet, és különböző szakszervezeti alapokat hozhat létre, amelyekért újabb részvényeket vásárol vagy amit befektet.)

A vállalaton belül a dolgozói participáció elsősorban az üzemi tanácson keresztül valósul meg, valamint részvénytársaság esetében a felügyelő bizottságban is megtalálható a dolgozói képviselet (igaz, ez utóbbiban a paritásos – tulajdonosi és munkavállalói – részvétel csak ritka kivételként fordul elő (például az NSZK montániparában). Azt mondhatjuk tehát, hogy a *"participációs" részvételi forma legfontosabb fóruma az üzemi tanács.*

Amíg a kollektív szerződés hagyományos formájában a vállalati stratégiai döntések hatásainak utólagos kivédésére szolgál a bérezést, a munkafeltételeket, a szociális kérdéseket illetően, addig a "participáció" a döntés folyamatába való belszólást, a döntés alakításának a lehetőségét jelenti jóléti, szociális, munkavédelmi, sőt az NSZK-ban és egyes skandináv országokban gazdasági és termelési kérdésekben is.

A tulajdonlásban való dolgozói részvétel svéd típusánál a végső cél a tulajdonosként való beleszólás a döntésekbe, míg a "népi kapitalista" formánál – egynéhány, főleg USA-beli eset kivételével – eddig még legfeljebb a tőkemozgást elősegítő formát vagy alternatív takarékossági lehetőséget biztosított a dolgozóknak.

* A dolgozói részvétel e formáját azért helyesebb "üzemi" és nem munkástanácsnak nevezni, mert benne a fizikai dolgozókon túlmenően a nem fizikaiak is képviseltetik magukat, sőt nem ritka az, hogy a vállalati vezetőség tagjait is beválasztják.

Sajátos a szakszervezetek szerepe e három részvételt illetően.

A kollektív szerződés esetében ez világos és egyértelmű: a kollektív szerződést a szakszervezet és a munkáltató köti, e két fél alkuja során alakulnak ki a kollektív szerződés feltételei. Ekkor közvetlenül a szakszervezet alkupozíciója a döntő. Ha főként vagy egyedül a kollektív szerződésen keresztül valósul meg a dolgozói érdekképviselet, akkor a már meghozott vállalati stratégiai döntések módosításának útja a vállalatvezetés és a dolgozók közötti konfrontáció (pl. sztrájk).

Nem ilyen világos a szakszervezetek helye, szerepe és esetleges súlya a döntésekben való dolgozói "participáció" esetében. Az "osztályharcos" szakszervezetek (olasz, belga, francia baloldali szakszervezetek) ezt a részvételi formát az "osztálybéke eszközének" tartják, és ugyanúgy elítélik, mint a tulajdonlásban való dolgozói részvételt.

Meg kell azonban jegyezni, hogy ez az "osztálybéke" nem egyértelmű. Való igaz, hogy a döntésekben való participáció bizalmat kelt, például a transznacionális tőke részéről (nemhiába megy a transznacionális tőke inkább az NSZK-ba, mint Itáliába). Viszont a participáció útján történő – a munkaadó és a munkavállalói között – kooperáció erősödése inkább csak a konjunktúra ideje alatt figyelhető meg, akkor, amikor az elosztandó "torta" nő, a vállalat lehetőségei javulnak. Dekonjunktúra idején a helyzet már megváltozik, s ez a felállás sem mindig tudja kivédeni a szükségszerű konfrontációkat.

Az üzemi tanácsban a résztvevők lehetnek csak munkavállalók (NSZK, Ausztria, Hollandia); de léteznek olyan üzemi tanácsok is, ahol munkavállalók és a vállalati vezetés képviselői (Belgium, Luxemburg, Norvégia, Svédország, Dánia) együtt szerepelnek; az üzemi tanács az együttdöntés eszköze.

Franciaországban az üzemi tanácsban a szakszervezeti bizalmiak tanácskozási joggal vehetnek részt. Belgiumban a szakszervezeti funkcionáriusok teljes jogú tagként megválaszthatók az üzemi tanácsba. Svédországban, Norvégiában és Dániában viszont a szakszervezeti bizalmiak hivatalból tagjai az üzemi tanácsoknak.

Franciaországban – bár az üzemi tanácsnak nem tagja a szakszervezeti bizalmi – közvetett beleszólási lehetőséget jelent, hogy a jelöltek listáját a szakszervezet állítja össze. Ez a helyzet Hollandiában és Belgiumban is.

Az NSZK-ban és Ausztriában a szakszervezeti bizalmiak semmiféleképpen nem tagjai az üzemi tanácsnak, és a jelölteket sem ők állítják, hanem valamennyi dolgozó. Ezekben az országokban az üzemi tanács hangsúlyozottan nem a szakszervezeti tagok, hanem valamennyi munkavállaló participációs szervezetének deklarálja magát.

Az üzemi tanács és a szakszervezetek közötti összefüggés azonban – a fentiek ellenére – meglehetősen bonyolult. Ugyanis ha szakszervezeti funk-

cionáriusok ezekben az országokban nem is vehetnek részt az üzemi tanácsban, és még csak nem is a szakszervezetek állítják a jelölteket, azt nem tiltják meg, hogy a választott üzemi tanácstagok szakszervezeti tagok legyenek. Márpedig a tapasztalat azt mutatja, hogy a vállalati életben, a dolgozói részvételben aktívan szereplők általában egyúttal szakszervezeti tagok is. Így Ausztriában és az NSZK-ban is, bár az üzemi tanács jogilag a szakszervezettől független, tagjainak 80-90 százaléka szakszervezeti tag.

Bár Franciaországban laza jogi kapcsolat van a szakszervezetek és az üzemi tanács között, a tapasztalat azt mutatja, hogy *Franciaországban az üzemi bizottságok minden olyan vállalatnál gyenge alkupozícióval rendelkeznek, ahol a szakszervezetek sem erősek.* Ahol egy vagy több erős szakszervezet működik, ott az üzemi tanács is hatásosan képes tevékenykedni. Helytelen következtetés lenne tehát, hogy a döntéshozásban való munkavállalói participáció különböző formáinak megléte immár feleslegessé teszi a vállalatnál a szakszervezet jelenlétét. A gyakorlat egészen mást mutat, mégpedig azt, hogy erős szakszervezeti jelenlét nélkül a participáció mit sem ér. Az optimális eset az, amikor valamennyi dolgozói érdekképviseleti, részvételi (döntéshozói és tulajdonosi is) forma kialakult egy vállalatnál, és ezek együttműködnek, erősítik egymást (pl. a svéd esetben).

Számos országban az üzemi tanács kötelessége, hogy figyelemmel kísérje a szakszervezetek és a munkaadók között létrejött kollektív szerződések betartását. Az üzemi tanács mintegy információs visszacsatolásként is szolgál a dolgozók és a vállalatvezetés között; így például összegzi és továbbítja a vállalatvezetés felé a dolgozók javaslatait, s javaslatokat tesz a vállalatvezetésnek a dolgozók érdekeit szolgáló akciókra.

Az üzemi tanács együttdöntési, konzultációs és tájékozódási joggal rendelkezik. Az együttdöntési jog (az üzemi tanács és a vállalatvezetés részéről) Nyugat-Európában általában a vállalati jóléti, szociális, munkavédelmi kérdésekre vonatkozik. A legszélesebb jogkörrel kétségkívül az NSZK-ban működő üzemi tanácsok rendelkeznek; ez kiterjed a munkaidő szabályozására, a szabadságolások beosztására, a norma mérésével kapcsolatos döntésekre, a vállalati szociális intézmények működtetésére; a vállalati lakáselosztásra; a bér- és prémiumrendszerek meghatározására; a munkaerő felvételével, elbocsátásával, áthelyezésével, továbbképzésével, besorolásával, személyi nyilvántartásával kapcsolatos kérdésekre; a vállalat stratégiai döntéseire, leépítésére, megszüntetésére, fúziójára, a termelési szerkezet átalakításra, új termelési eljárások bevezetésére.

Konzultációs jog illeti meg általában az üzemi tanácsokat a munkaerőgazdálkodással és a munkafeltételekkel kapcsolatos döntésekben (Belgium, Franciaország), illetve a legtöbb olyan kérdésben, amely az NSZK-ban az üzemi tanácsok döntési jogköre alá tartozik. Az NSZK-ban a konzultációs

jog a baleset-elhárítási intézkedésekre, a beruházási, termelési tervekre terjed ki.

A tájékoztatáshoz való jog nélkül az előbbi jogokat nehezen lehetne gyakorolni. Az információhoz jutás e jogok gyakorlásának alapvető feltétele; az üzemi tanácsok általában igényt tarthatnak azokra az információkra, amelyeket a részvényesek is megkapnak. Ezen kívül – Franciaországban, Hollandiában – az éves írásbeli jelentés mellett negyed- és féléves szóbeli tájékoztatást is kaphatnak. Az NSZK-ban az üzemi tanács folyamatos tájékoztatásra tarthat igényt; továbbá a dolgozók személyi nyilvántartási lapjaiba is beletekinthet.

A legtöbb országban az üzemi tanácsnak joga van ahhoz, hogy a vállalati jelentéseket független könyvszakértővel megvizsgáltassa, ugyanakkor az üzemi tanácsra bizonyos "titoktartási" kötelezettség is vonatkozik.

A részvénytársaságok esetében a felügyelő bizottságokban történő dolgozói részvétel végülis azért nem bír nagyobb jelentőséggel, mert egyrészt nemegyszer maga a felügyelő bizottság sem rendelkezik valóságos hatalommal a vezérigazgatóval és/vagy a többségi részvénypakettel rendelkezőkkel szemben, másrészt – az NSZK montánipart kivéve – a részvétel nem paritásos alapon történik. A montániparban viszont, ha például a felügyelő bizottság 11 fős, akkor ebből ötöt a részvényesek delegálnak, két főt az üzemi tanács, és három főt a szakszervezet, mégpedig úgy, hogy egy főnek a vállalat dolgozójának kell lennie, egy fő vállalaton kívüli (ágazati) szakszervezeti funkcionárius, és egy fő se a vállalatnak, se a szakszervezetnek nem tagja. A 11. fő az elnök, semleges személys, sem a vállalathoz, sem a szakszervezethez, sem a részvényesekhez nem tartozhat. Valójában azonban, ha az igazgató tanács megszerzi a részvényközgyűlés 75 százalékának a támogatását, joga van a felügyelő bizottság határozatát hatálytalanítani.

A tulajdonlásban való dolgozói részvétel, a "népi részvényesség" esetében a szakszervezeteknek nincs szerepük. Ha a szabályozás olyan, hogy a dolgozók nem szerezhetik meg az ellenőrző részvénypakettet, akkor "részvénytulajdonossá" válásuknak a döntésekbe való beleszólást illetően nincs jelentősége. Angliában például az 1979 óta tartó privatizációs hullám alatt – annak ellenére, hogy a privatizálásra kerülő vállalatok dolgozóinak 90 százaléka egyúttal részvénytulajdonos is lett – csak egyetlen esetben szerezték meg a dolgozók a részvények jelentős részét. Franciaországban szintén jelentős "népi részvényesség" mozgalom zajlott le, itt pl. a Paribas céget immár négy millió kisrészvényes "tudhatja magáénak". Más a helyzet viszont azokban az esetekben, amelyekben – pl. az USA-ban – a csődbe ment vagy csőd előtt álló vállalatokat a dolgozók "átveszik", "megveszik".

A tulajdonlásban való dolgozói részvétel másik formája, amikor a vállalat profitjának vagy a béralapnak egy bizonyos meghatározott, kialakult százalékát a bérből élők alapjaiba vagy a szakszervezetek által kezelt alapokba helyezik. Ez utóbbi esetben a szakszervezet vállalkozóként forgatja a tőkét, ezt befekteti és ezzel tulajdonosi jogokat nyer az érintett vállalkozásban (erre vonatkozott a svéd Meidner-terv, illetve ezt valósították meg sikerrel Spanyolországban, ahol az ún. Mondragon csoport egy bankból, csaknem hatvan vállalatból, 1 szakiskolából áll, 11 ezer főt foglalkoztatva). Hollandiában és Dániában is történtek hasonló kísérletek.

A közeljövőben jelenik meg

az SZGTI új kiadványa

Teherbírásunk határai?!

(Életszínvonal, fogyasztási szerkezetváltás

hatezer háztartásra kiterjedő kérdőíves adatfelvétel

eredményei alapján)

Megrendelhető:

SzGTI
1021 Budapest, Tárogató út 2-4.

Szántó Borisz

A tudományos-műszaki tevékenység előrejelzése a termelés strukturális átalakulásának fényében

A társadalmi-technikai tevékenység, azaz a műszaki kreativitás és a gyümölcseiből táplálkozó vállalkozás válsága Kelet-Európa országait hosszan tartó regresszióba taszította. Pedig éppen a társadalmi-technikai tevékenység, az "ember és tevékenységének eszközei" típusú komplex önfejlesztő rendszerek funkcionálása képezi a társadalmi evolúció mozgatóerejét.

A regresszió nem csak gyenge válasz a külpiac erősödő hatására, nem csak műszaki és gazdasági elégtelenség, de az önfejlesztés lefékeződése, a célirányos rendszerek széthullása, összességében pedig a társadalmi-technikai funkcionálás válsága is. A tudományos-műszaki tevékenység előrejelzésének feladatához az aktív válságelhárítás pozíciójából kell közelednünk. A józanul gondolkodó független kutató bizonyára hajlamos a regresszió állapotában annak folytatódását, elmélyülését, esetleg a degradáció és a szétesés lefékeződését jósolni, a társadalmi-technikai tevékenységben közvetlenül résztvevő innovációs vállalkozó és menedzser viszont az előrejelzés feladatát célkitűzésének részeként fogalmazza meg, tudva, hogy ésszel és akarattal, célarányos stratégiával az elmélyülő regresszióból is ki lehet szabadulni. A saját képességeikben bízó innovációs vállalkozók előrejelzése abban különbözik a fejlődés alternatív útjait mérlegelő "semleges" szakértők ítéleteitől, hogy a menedzser-vállalkozó kreatív erejével és képességeivel, azok fejlesztésének valószínűségével veti egybe a világban mutatkozó trendeket, önmaga fejlődésének lehetőségét firtatja az ugyancsak önmaga által megfogalmazott stratégiai célokhoz igazodva. Kétségtelen, hogy önmaga innovációs tevékenységének előrelátása, fejlődési trendjének előrejelzése készteti igazán az innovációs vállalkozókat, de a nekik segíteni kész kormányszerveket is, hogy különösen válság és regresszió idején helyesen tűzzék ki a prioritást élvező tevékenységi szférát, csökkentsék a kockázat mértékét, ösztönözzék az együttműködést, azaz mindenféleképpen dinamizálják az innovációs tevékenységet. A világ vezető államainak társadalmi-technikai fejlődése a XX. század utolsó negyedében olyan tempót vett fel, a strukturális változások oly jelentősek, hogy lényegében változott meg a funkcionálás paradigmája,

a társadalmi-technikai tevékenység évszázadok során kialakult modellje, és ennek folytán e tevékenység szerves részét képező előrejelzés lényegi tartalma és célja is.

A szerkezeti és funkcionális váltás

A termelés korszakos strukturális átalakulását jelzik a nyolcvanas években szélesen alkalmazásba vett robotok, új anyagok, szenzorok és más technikai vívmányok, a szimulációban, tervezésben és ellenőrzésben a komputerek és a mesterséges intelligencia.

A nyolcvanas évek első felére jellemző tőkeigényes és nehézkes gépeket, az embert szolgasorsra ítélő futószalagokat, a drága és kevéssé megbízható, vaskos automatikát, az adatok merev központi számítógépes feldolgozását, a primitív és nehezen mozduló anyagszállítást felváltották a könnyen vezérelhető mobil készülékek, robotok, CAD/CAM rendszerű adatkezelés, önvezérlő villamos targoncák. A termelési folyamat ennek eredményeképpen jóval hajlékonyabbá, könnyen vezérelhetővé és átalakíthatóvá vált. Mindez megfosztotta a tömegtermelést legtöbb előnyétől, és versenyképessé, sőt hatékonyabbá tette a kis és közepes vállalati formát. Az 5000 fős gyár termelési feladatát és ezen felül sok mást is gyorsabban, gazdaságosan és nem kevésbé jól elvégezhet 500 jól felszerelt, hozzáértő, korszerű munkaszervezéssel együttműködő ember is.

A szervezeti átalakulás jelentős funkcionális változással jár együtt. Az ötlettől, annak áruban vagy szolgáltatásban történő tárgyiasulásától kezdve az áru termeléséig, sokszorozásáig, értékesítéséig, a vevőszolgálat és a vevők viszajelzéseire történő továbbfejlesztésig tartó tevékenység, egyszóval *az egész innovációs folyamat* forgatókönyve szakaszos és központilag vezérelt láncolata helyett ma már inkább *valós komplex rendszerjelleget ölt.* Ilyen rendszerben a döntéseket autonóm módon hozzák, és ott, ahol kell; a döntésekhez szükséges teljes információt a rendszer egészére terítik és az együttműködés fokozása érdekében minden résztvevő számára hozzáférhetővé teszik; a tevékenység végeredménye az autonóm vállalkozási csoportok (target-groups) működésének szerves részét képezi, s nem esik automatikusan a centralizált irányítás rendelkezése alá; a központi vezérlést egyébként is felváltja a belső vállalkozó csoportok autonóm tevékenységének koordinálása. A funkcionálás részfolyamatai szorosan összefüggenek, a specifikus tevékenységi szférák jellege, paradigmája változik a hosszú távú célirányos és összehangolt stratégia érvényre jutásával. Nem csak az előrejelzés, de a marketing sem egyszerűen piacvizsgálat, reklám és az érintkezés elősegítése, hanem szerves kooperáció a hasznosítóval, akinek "méretére, alakjára szabott" árura van szüksége. A termelés sem egyszerűen a termék sorozatgyár-

tása, sokszorozása, hanem az igencsak változó termék előállítása ott és akkor, ahol és amikor ez a hasznosító célját leginkább szolgálja. A kutatás sem csupán az új megoldások keresése, hanem a technológiai előny megőrzésének stratégiája és gazdasági hasznosításának elősegítése.

Tanúi vagyunk annak, hogy *a termelés centralista hierarchiája átstrukturálódik kooperatív rendszer-hierarchiába*, a rendszer szervezettségi szintje emelkedik, ami minőségileg új tulajdonságban – önmaga tudományos-technikai fejlődése stratégiai változtatásának képességében – nyilvánul meg. Menedzseri váltásról van szó, a nehézkes gépekhez láncolt emberekekkel operáló személytelen tömegtermelésről a mobil, könnyen programozható eszközökkel operáló, alkotó autonóm vállalkozói kollektivitásból összetevődő, holonisztikus * felépítésű céltermelésre.

A menedzseri váltás

Az átállás a funkcionálás magasabb szervezettségi szintjére fájdalmas társadalmi folyamatokkal terhes: tömegesen mennek tönkre a kevésbé előrelátó, nehezebben mozduló, tevékenységük paradigmájának feladására nem hajlandó vállalatok; az átálló vállalatok munkatársai pedig életmódváltozásnak, értékrendjük feladásának és ezáltal konfliktusoknak néznek elébe. Az értékrendben előre sorolódnak az olyan értékek, mint a tartalmas és önálló munka, a munkahely periodikus változtatása, az információ és a továbbképzés, a vállalat jövőjére gyakorolt befolyás, a személyes siker igénylése. A munkatársak továbbképzése a vállalat feladatává válik, rangtól, képzettségtől függetlenül.

A vállalat és a hasznosító ügyfél közötti kölcsönhatásban a hangsúly az egyszeri adás-vételről a hosszú távú megbízható együttműködésre tolódik át, az igények figyelmes teljesítésére és annak kizárására, hogy a világpiacon jelentkező versenytársakhoz képest a szállító műszakilag lemarad, terméke erkölcsileg elavul. Mind saját munkatársaival, mind a vevővel a vállalat "láthatatlan szerződésre", szoros partneri viszonyra, hosszan tartó, megbízható együttműködésre törekszik.

A funkcionális váltás minőségileg új menedzseri szemléletet jelent a célt, az eszközöket és általában a tevékenység egész folyamatát illetően. A célirányos tudományos-műszzaki tevékenység és annak eredménye nemlineáris egységes komplex rendszert képez, ahol a termelést például csupán feltételesen nevezhetjük a láncolat elemének, valójában a teljes rendszer funkco-

* Kooperatív alrendszerekből felépülő rendszer ("holos"-egész, "on"-rész)

nálásának egyik helyszíne, ahol a rutin-sokszorosítás tűnik szembe, de a munkatársak képzése és alkotó kezdeményezéseik nem kevésbé fontos résztevékenységek.

Az eredményérdekeltség, a partneri együttműködésre és haszonrészesedésre épülő kollektív vállalkozás – íme a tehetség aktivizálásának bevált módszerei. *A vállalaton belüli és vállalatközi partneri együttműködés, a kollektív vállalkozás* különféle formái bizonyára tömegessé válnak az évezred végére. A termelés strukturális átalakulása és főképpen a mikroelektronika hatása minőségi fordulatot idéz elő a társadalmi-technikai funkcionálás és kooperáció modelljében. Autoriter jellegű szervezetek helyett a vállalkozás mindinkább összetett, több központú, osztott intelligenciájú formációt ölt. A vezető országok kormányzati szervei egyre nagyobb mértékben partnerként segítik az ilyen innovációs vállalkozást, viszonyuk alapvetően megváltozik.

Az innovációs rendszerszemlélet ilyenformán az innovációs vállalkozás előrejelzésének és stratégiai tervezésének sajátja. Az innováció nem más, mint az ötlet hasznosítása, hogy valami újat vagy jobbat, jobban, gyorsabban és olcsóbban állítsunk elő. Az innováció ugyanakkor nem csupán egy mégoly jelentős esemény, egyedi jelenség a vállalat életében, hanem az önfejlesztés, a rendszer evolúciójának módja is.

A *tevékenység rendszerjellege* megmutatkozik a komponensek vagy alrendszerek állandó kölcsönhatásában és az információ többszöri visszacsatolásában, a komponensek önálló döntéshozatalában és tevékenységük célirányos integrációjában, önszerveződésükben és önálló célkijelölésben, közös erőfeszítéseik szinergikus hatásában, de a bizonytalanságban, az ellentmondásokban, az emocionális töltődésben és érzékenységben, a környezet feszült pásztázásában, az információ-éhségben és megoldás-keresésben is.

A korszerű technika módot ad, hogy az anyagmegmunkálás és alkatrészösszeszerelés lineáris logikája helyett az emberek a leginkább megfelelő termelési és kapcsolati strukturát alakítsák ki. Nem a technológia parancsol nekik, hanem ők a technológiának. 3-10, maximum 25 emberből álló csoport felelős a problémája megoldásáért, az előrejelzését, a karbantartásért, a minőségi ellenőrzését, a ráfordításokért. Korszerűsíteni itt nem annyira a technikát, mint az embereket kellene, aktív innovációs vállalkozó szellemet és ambiciózus menedzsment-filozófiát kellene beléjük oltani. Ez a technológiai előny megszerzésének, megőrzésének és hasznosításának a filozófiája.

Az evolúciós szemlélet azzal kapcsolatos, hogy a technológiai előnyt nem elég megszerezni, de az éles világpiaci verseny és a gyors tudományos-technikai fejlődés mellett meg is kell őrizni. *A folyamatosan ismétlődő innováció a rendszer funkcionálásának feltétele, evolúciójának módja.* Az ember individualista kreativitásának elősegítése és az ambiciózus vállalkozási stra-

tégia, az innovációs dinamizmus töretlensége előfeltétele és biztosítéka a rendszer társadalmi-technikai evolúciójának. Az olyan menedzsment, amely csak a minőségjavítást tekinti stratégiai céljának, a rendszert, majd az egész vállalatot és a vele együttműködő partnereket műszaki, majd egyhamar gazdasági vegetálásra kárhoztatja. Nem kevésbé veszélyes az innovációs vállalkozás számára a menedzser könyvelői felfogása, amikor a téglát meg a lim-lomot tőkének, míg a tudás és tapasztalat szerzését, a marketing, a munkaszervezés és a menedzsment újabb módszereinek elsajátítását kiadásnak tekinti. Az innovációs menedzsment viszont, még ha mások eredményeinek követésével, imitációjával és adaptációjával kezdi is, de az ambíciózus offenzív stratégiához, az elsőbbség meghódításához és megőrzéséhez gyűjt erőt. A rövid távú ügyletek szükségesek és elkerülhetetlenek, de azzal a feltétellel, hogy a hangsúly *az önfejlesztés hosszú távú stratégiájára* kerül, különben a rövid távú szemlélet előbb vagy utóbb elkerülhetetlenül a funkcionális rendszer regresszióját, hanyatlását és felbomlását eredményezi.

A fejlődést terelő mechanizmusok hatásának előrelátása

Az önfejlesztés stratégiáját tervezve az innovációs menedzser persze csak álmodhat az eredményekről, de nem láthatja azokat előre. Láthatja viszont és előre is jelezheti az út során várható nehézségeket. Saját múltja vagy mások példája alapján kiválaszthatja és megszervezheti a bevált "rásegítő" szervezeti megoldásokat, társadalmi-gazdasági mechanizmusokat (mint pl. kockázati tőke, célprogram, inkubátorszervezet, problémamegoldó vagy minőségi körök), fejlesztheti az infrastruktúrát. Jóval nehezebb legyőzni a kollektíva konzervativizmusát, konszenzushoz jutni, pszichikailag úgy hangolni az embereket, hogy akarják a stratégia megvalósítását, jóllehet annak végrehajtása életmódjukban, szokásaikban komoly megrázkódtatásokat, változásokat hoz.

Az innovációs menedzsment feladata éppen azért nehéz, mert offenzív és globális tudományos-technikai stratégiája végrehajtásához munkatársait kezdeményezésre és felelősségre, önbizalomra és merész vállalkozásra kell hangolnia. Ilyen vállalatnál a menedzser dolga nem annyira az irányítás és ellenőrzés, mint a bátorítás és az orientálás, a szabadságfokok számának növelése, a kezdeményezések támogatása. Az irányítás piramisa lapos, sőt amorf formát vesz fel; a menedzser nem osztogat parancsokat, hanem alkotásra hangolja embereit és ötleteik megvalósítását segíti elő. Ez az ú.n. *"participatív menedzsment."* A kritikus kérdéseket, mint a bérezés és az alkalmazásbavétel, maguknak a munkatársaknak kell eldönteniük. A menedzsernek az a dolga, hogy a minőségi köröket, a problémamegoldó csoportokat, az alkotást és vállalkozást segítő mechanizmusokat, a vállalaton belüli

partneri viszonyt szervezze. A részvételi vagy partneri menedzsment jóval nehezebb feladat, mint a centralista hierarchiával felépített vállalat irányítása, de jóval hatékonyabb is, feltételezve a kreativitást fokozó stratégia érvényesülését.

Az ember kreativitása természeténél fogva egyéni és nem szervezhető. Az egymást követő innovációk sora viszont, mivel a kreativitás folyamatos funkcionálását tételezi fel, stratégiai és így prognosztikai jelentőséget kap.

Az innováció nyitott rendszernek fogható fel, hiszen a működéshez szükséges energiát, anyagot és információt kívülről kapja.

A nyitott társadalmi-technikai komplex rendszer nemlineáris tevékenységének eredménye pedig, mint már említettem, nem jelezhető előre, és nincs egyenes arányban a ráfordításokkal. Másrészt viszont az "ember és eszköze" típusú komplex rendszer a civilizáció eléggé merev szervezeti keretébe szorítva rutinszerűen működhet, még akkor is funkcionálásra készen, ha a funkcionálás már célját elvesztette. Az ilyen rutin-tevékenység már a zárt rendszerek működésének jele, az innováció bizonyos folytonosságának és éppen ezért az eredmények bizonyos fokú előrejelezhetőségének alapja. Előrejelezhető például, hogy a belső égésű motorok üzemanyag-fogyasztása csökkenni, a vonatok, repülőgépek és más márművek sebessége növekedni fog, mert ezeket az eredményeket produkáló innovációs rendszerek rutinszerűen működnek, a szervezet keretei által vezetve megőrzik evolúciós lendületüket.

A szervezet a társadalmi mechanizmus szerepét játssza, amely a kiszámíthatatlan viselkedésű nyitott rendszerekből bizonyos fokig kiszámítható zárt rendszert csinál.

Stratégiai előrejelzés természete

A rutinszerű innovációs tevékenység eredménye előrejelezhető az extrapoláció, az egymást kiegészítő technológiák kombinálása és más rutin-módszerek segítésével, azért is, mert az ilyen "lendületből" végzett innovációs tevékenység törvényszerűségei ezt lehetővé teszik: a találmány gyártásba vételét követően például újítások, a termék paramétereinek további javítása valószínűsíthetők, de csökkenő tendenciával, míg az elsajátítás (tanulás) időszükséglete miatt a gyártási eljárásra vonatkozó újítások görbéje időben eltolódik, maximumát később éri el, de ezt követően szintén csökkenő tendenciát mutat. Természeténél fogva azonban alapjaiban az innovációs tevékenység tradícionális módon nem prognosztizálható. Nem mondható meg, milyen ismeretekre teszünk szert holnap, és hogyan fogjuk hasznosítani azt, amit ma még nem ismerünk.

Az előrejelzés ugyanakkor a funcionálás szerves része, minden élő szervezet természetes tulajdonsága. Az olyan stratégiai játékoknál, mint az innováció, amelyeknél a problémamegoldás modelljeinek száma nem határolható be, *a prognózis a következő lépés egyszerű előrelátásából a hosszú távú stratégia programszelekciójának módszerévé válik*, ahol a szelekció kritériumai is nemlineáris úton, az információ visszacsatolásának hatására változhatnak a stratégia célszerűségének és sikerének függvényében. Az önfejlesztés stratégiájában a prognózis ilyenformán akarati felhangot kap, és nem tekinthető semlegesnek. Előtérbe kerül a prognózis mozgósító hatása: a komplex társadalmi-technikai rendszer komponenseit a menedzser ambíciózus ideáljához mozgósítja; az előrejelzést már a partnerek kollektív célja, akarata, problémaészlelő és megoldó képessége függvényében végzik el. A mindennapi életben persze nem zárható ki, hogy az előrejelzést, de már a szükséges információgyűjtést is eltorzítja (vagy javítja?) a konfliktus elkerülésének óhaja, a többség véleményének dominálása, a rutin, a tradíciók vagy a főnökség által előre meghatározott megoldási mód legitimizálásának vágya. Egyszóval a stratégiai paradigma nem szünteti meg a már meggyökeresedett viselkedési mintákat, hanem minőségileg új modellt teremt felettük. Az előrejelzésben az önálló hipotézisek kimunkálása a legértékesebb, s nem a mások ítéleteinek megismerése, mert a probléma látását, a mozgósítást és az önálló megoldást, az önfejlesztés stratégiai forgatókönyvének önálló felvázolását az önálló előrejelzés indítja el. Méltán nevezhetjük tehát ezt stratégiai előrejelzésnek.

Világtrendek

Az elmondottak fényében jobban kitűnnek a világtrendek:
- a technológia globalizálódása még csak kezdetét vette, de számítani lehet a folyamat felgyorsulására;
- szaporodnak az osztott intelligenciájú vállalkozások, amelyek számára az egymást nem ismerő, a földgolyó túloldalán lévő emberek szellemének és akaratának egyesítése partneri kollektívába olyan magától értetődő, mint betérni a szomszédhoz egy csésze teára;
- az egyének, kollektívák és országok közötti akadályok sorra ledőlnek, az őket összekötő hírközlés és közlekedés egyre gyorsabb és megbízhatóbb;
- az egyének, kollektívák akarata és a közérdeknek megfelelő akaratlagos kormányzati támogatásuk és orientálásuk egyre határozottabban jut kifejezésre.

A vezető országok innovációs tevékenységének tendenciáját figyelembe véve valószínűsíthetjük, hogy a közeli években a világban
- a termelés növekedésének tempója fokozódik (1988-ban 4 százalék volt),

– az áruforgalom soha nem látott mértékben bővül (az ötvenes években 2,5 százalékkal, a hatvanas években 0-10 százalékkal, a hetvenes években 15-18, míg a nyolcvanas években 22-25 százalékkal nőtt),
– a pénzügyi tranzakciók, a vállalkozáshoz szükséges tőkereallokáció volumene magas szinten marad (a 80-as években 40-szeresét tette ki az áruforgalomnak),
– az áruválaszték bővül (az utóbbi 20-25 év alatt 10-szresére nőtt),
– a termék átlag-élettartama csökken (a vezető országokban az utóbbi 20-25 év alatt a felére esett),
– a szabadalmi információ erkölcsi avulása folytatódik (a szabadalmi információ hasznosításának átlagideje ma 14 év, de a mikroelektronikai termékek esetében például csak 4-5 év),
– az innovációs periódus 3-5 évre rövidül,
– az innováció diffúziójának időszükséglete csökken (20 évenként feleződött és ma 4-6 évet tesz ki).

A vezető országok dinamizálódó innovációs tevékenységéből arra lehet következtetni, hogy a vezérelt önfejlesztést, azaz a szervezettség legmagasabb szintjét egyre több vállalat éri el. Előre látható, hogy a termelés strukturális és funkcionális átalakulása a jövőben is a potenciális fokok számának növekedésével, önállóságuk fokozódásával, de egyidejüleg célirányos kooperáló rendszerré való integrációjuk gyorsaságának és hatékonyságának fokozódásával jár.

Irodalom

Gill, Susan P.: The Paradox of Prediction" (Deadalus), Cambridge, Mass., 1986, Vol. 115, No.3., pp. 17-47.

Gyllenhammar, Pehr: "Fifteen Years of Major Structural Changes in Manufacturing", in: Globalization of Technology", eds. Muroyama J.H. and Stever H.G., National Academy Press, Washington D.C., 1988.

Rouban, A.: "Role of Forecasting in the Formulation of Science and Technology Policies", UN Economic Commission for Europe, Geneve, Sc. Tech/R. 193/Add. 1., 26 May 1986.

Szántó Borisz: "Innováció a gazdaság fejlesztésének eszköze" Budapest, Műszaki Könyvkiadó, 1985.

Szántó Borisz: "A fejlesztők ambíciói" (Közgazdasági Szemle) Budapest, 1987/3. 249-261. old.

Szántó Borisz: "Teremtő technológia. A társadalmi-technológiai evolúció elmélete", Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, várható 1990. IV. n.évben.

Whitehead, A.N.: "Adventures of Ideas", MacMillan Publishing Co., New York, 1987.

Munkástanácsok és szakszervezetek

Adalékok az '56-os munkástanácsok történetéhez

A spontán, alulról induló önkormányzati mozgalom 1956 októberétől vált országos méretűvé. 1956 novemberére az októberben sorra alakuló munkástanácsok nemcsak a termelő üzemek irányítóivá váltak, hanem meghatározói lettek a forradalmi átalakulásnak. Majd Rácz Sándor szavaival élve „ a Nagy-Budapesti Központi Munkástanács mint egy pecsét hitelesítette az egész forradalmat."

Felmerülhet a kérdés, hogy a munkástanácsok mennyire előzmény nélküli üstökösként lobbantak fel a társadalom életében. Bizonyos jelek arra engednek következtetni, hogy a SZOT elnöksége 1954 végétől változtatni kívánt az elbürokratizálódott szakszervezeti stíluson. Új alapokra akarták helyezni az állam és a szakszervezetek viszonyát. Elképzelések születtek az üzemi szakszervezeti szervek önállósága növeléséről, a munkásellenőrzés gyakorlati bevezetéséről. Úgy tűnt, talpára akarták fordítani a mozgalmat az üzemi szakszervezeti szervek és a bizalmi tekintélyének visszaállításával.

1954. október 26-án a SZOT elnöksége beszámoló tervezetet készített az október 29-re kitűzött teljes ülésre a szakszervezetek feladatairól a Magyar Dolgozók Pártja politikája változásai nyomán. Az előterjesztés leszögezte, hogy „az MDP KV ülése átfogó választ adott a szakszervezeteket foglalkoztató fő kérdésekre is, illetve megadta az alapot ezek megbízható elemzéséhez és a szükséges tanulságok levonásához..." Az anyag, mielőtt a változtatásokat javasolta volna, pozitívan értékelte a szakszervezetek megnövekedett lehetőségeit. Idézzük:

"Széles jogokat kaptak az ország vezetésében, a dolgozók jólétének emelésében: népi demokráciánkban a szakszervezetek tartják a kezükben a dolgozók társadalombiztosítását, az egészségvédelem, a munkavédelem ellenőrzését, a dolgozók szociális és kulturális üdülésének ellátását – tehát valóban tág működési területet kaptak, hogy jobban szolgálhassák a dolgozók érdekeit."

Ezután következett a kritikai rész, melyből részleteket közlünk az 1. számú mellékletben. A próbálkozás a szakszervezet demokratizálódásának irányába nem sikerült. Az előkészített plénumot a kitűzött időpont előtt két nappal az MDP Központi Vezetősége két titkárának közvetlen utasítására leállították.

1954 novemberében a *Munka* című folyóiratban Láncos János írt cikket *Plénum elé* címmel. (2. sz. melléklet) A cikkért Láncos Jánost elmozdították főszerkesztői funkciójából, fegyelmit indítottak ellene.

Az 1954. november 6-i elnökségi ülésen bejelentették a plénum elhalasztását! "Néhány szót az elhalasztott plénumról: a párt kívánsága volt, hogy ne tartsuk meg most a plénumot, mert a beszámolót a Politikai Bizottság meg akarja tárgyalni. Kérem, hogy az elnökség vegye tudomásul." (Szakszervezetek Központi Levéltára (SzKL 1-3/264)). Az elnökség természetesen tudomásul vette. A *Munka* 1954. decemberében közölte a SZOT vezetésének a Láncos cikkel kapcsolatos helytelenítő állásfoglalását.

A plénum elhalasztásának módja jól mutatja a szakszervezet és a MDP közötti teljesen deformálódott viszonyt, és a Rákosi-féle irányvonal felülkerekedését, s így az 1953. júniusi határozat lesöprését. A szakszervezeti munka ismételt kritikai értékelésére 1956 júliusától került sor,Horn Dezső SZOT-tagnak a *Munká*ban megjelent cikkét követő vita után. (3. sz. melléklet.) A széles körű vita után a SZOT elnöksége elfogadott egy olyan tervezetet, amely fölvetette az üzemi szakszervezeti szervek önállóságát és a munkásellenőrzés gyakorlati megvalósítását. A tervezetben munkásellenőrzés a dolgozók bevonását jelentette volna a termelési, szervezési, irányítási feladatok megoldásába.

A munkásellenőrzés szervezeti formáival való foglalkozás az egész politikai intézményrendszer változtatásának igényét is jelentette.

1956 nyarán a szakszervezeti fórumokon sok esetben felmerült a munkástanácsok és a munkásönigazgatás kérdése. Ez összefüggött azzal, hogy a jugoszláv szakszervezetekkel helyreállt a kapcsolat. A kölcsönös látogatások hívták fel a figyelmet a jugoszláviai munkástanácsok működésére. Hatottak a hazai szakszervezetekre a lengyelországi hírek is, ahol előtérbe került, mint vállalatirányítási forma, a munkástanács.

A munkástanácsokra vonatkozó elképzeléseket gátolta az a tény, hogy továbbra is fennmaradt a termelés tervutasításos, centralizált irányítási rendszere. Ez a tény, valamint az a körülmény, hogy az MDP KV júliusi határozata kimondta az egyszemélyi vezetés elvének sérthetetlenségét, ismét leállította a munkásellenőrzés bevezetésére való próbálkozást. A SZOT elnöksége tehát elvetette a munkásönigazgatás, a munkástanácsok intézményének bevezetését.

A SZOT elnöksége 1956. szeptember 1-jei ülésén megtárgyalta a "Javaslatok a szakszervezeti központi vezetőségek önállóságának, valamint az üzemi bizottságok jogkörének növelésére" témát. A munkásellenőrzéssel kapcsolatban megállapította, hogy azt a szakszervezetek révén kell érvényre juttatni, s ezért új szervezeti formára nincs szükség, „működjön jól a szakszervezet, akkor nem kell még egy szerv az üzemben."

1956 októberétől azonban valóban alulról jövő szerveződésként, üzemi kezdeményezésre létrejöttek a munkástanácsok. A Szabad Nép október 27-i rendkívüli számában a SZOT elnöksége az alig másfél hónappal megelőző döntését követően a munkástanácsok választását javasolja. (4. sz. melléklet) Az alakuló munkástanácsok lelkes tevékenységének példája a csepeli papírgyár ideiglenes munkástanácsának felhívása. (5.sz. melléklet) Példázza a felhívás azt is, hogy rendezetlen volt a munkástanácsok funkciója. Ők-e a vállalatigazgatás demokratikus szerve, vagy pedig a munkavállalói érdekvédelmet látják el? A funkciózavar bizonyítéka annak is, hogy a munkástanások megalakításának igénye egyfelől a szakszervezet, másfelől a centralizált gazdaságirányítás kritikája volt.

A Szaktanács (a SZOT jogutódja) 1956. november 15-i javaslatára (7. sz. melléklet) a kormány szabályozta a munkástanácsok intézményét. Működésüket a 2/1956/XI.16. sz. rendeletében szabályozta (Magyar Közlöny, Budapest, 1956. november 20. 94. sz. 572. oldal), majd a Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1956. évi 25. számú törvényerejű rendelete részletesen szabályozta a munkástanácsok tagjainak megválasztását és a működés rendjét. A Népakarat (a Népszava utódja) 1956. november 23-i száma szerkesztőségi cikkében bírálta a Szaktanács vezetőit, mert nem vitték a nyilvánosságra az eredeti javaslatot. A vállalatigazgatók kinevezése, felmentése ugyanis nem került be a kormányrendeletbe. (8. sz. melléklet).

A szakszervezetek tehát támogatták a munkástanácsokat, de a működésüket a vállalat irányításában kívánták megvalósítani, a gazdaság területén ismerték el őket. A szakszervezet és a munkástanács feladatait pontosítja a Szaktanácsnak egy novemberi felhívása is, melyben a munkástanácsok támogatására szólít fel. (9. sz. melléklet)

1956. november 16-án irányelvet adtak ki a munkástanácsok és az üzemi bizottságok viszonyáról. Kinyilvánítja a Szaktanács, hogy "az üzemi bizottságok a dolgozók érdekképviseleti szervei, amelyek az igazgató tanács előtt képviselik a dolgozók minden irányú érdekeit. Az üzemi munkástanács és az üzemi bizottság egymásnak nem alárendelt szervek."

A Szaktanács ugyanakkor kinyilvánította, hogy pártoktól és kormánytól függetlenül védi a dolgozók érdekeit. Az ágazati szakszervezetek ezidőben (1956 november-december) megjelent programjai szintén leszögezték, hogy független szakszervezetként kívánnak működni. A programok a társadalom demokratizálódásának igényét tükrözik. Világosan látszik az az igény is, hogy a szakszervezetek közvetlenül bele kívánnak szólni a tagság élet- és munkakörülményeinek alakításába, a munkástanácsokon keresztül a vállalati irányításba (lásd 7. sz. melléklet).

Az idő is kevés volt arra, hogy a munkástanácsok funkciója letisztuljon. A programban kirajzolódó munkamegosztás a szakszervezetek és a munkástanácsok között a gyakorlatban nem valósult meg.

November 14-én az üzemi munkástanácsok központi szerveként megalakult Nagybudapesti Központi Munkástanács. Megjegyezzük, hogy a Központi Munkástanács képviselői kötelezték magukat a törvényes rend helyreállításának segítésére. Elhatárolták magukat a kapitalista restaurációtól, állást foglaltak a kizsákmányolási tilalom, a bankok, bányák, nehézipari üzemek államosításának megőrzése mellett, kiálltak a földreform védelméért, a kommunisták üldözése ellen.

A Magyar Szabad Szakszervezetek Országos Szövetsége december 11-én határozatot hozott arról, hogy összehívja azoknak a szakszervezeteknek a vezetőit, ahol munkástanácsok működtek, és felhívja a figyelmüket arra, hogy a munkástanácsokból a nem odavaló elemeket távolítsák el. December 17-i titkársági ülésen már óvtak a jugoszláv példa mechanikus másolásától.

Megjegyezzük, hogy a munkásönkormányzat ügye ekkor még nem került le teljesen a napirendről. A feloszlatott Központi Munkástanács, a szakszervezetek, a kormány néhány tagjából önkormányzati előkészítő bizottság alakult, és nagyon rövid ideig működött. Miután a munkástanácsok részéről behívottakat is letartóztatták, másfelől az a tény, hogy a kormány a gazdasági nehézségeket központi irányítással kívánta megoldani, nem tette lehetővé az önkormányzatot előkészítő bizottság működtetését. Így feledésbe merült a Nagybudapesti Központi Munkástanács 1956. december 7-én kelt javaslata az ország gazdasági életének kibontakoztatására.

Az üzemi munkástanácsok a központ lefejezése után egyre inkább "elcsendesültek". Már nem az alulról jövő szerveződés pozitív példáinak, hanem az ellenforradalmi szervek képviselőinek tekintették őket.

Még foglalkozik a szakszervezeti vezetés 1956 végén 1957 elején a munkástanácsokkal a szakszervezeti törvényjavaslat kapcsán. A tervezet a munkástanácsok választását a szakszervezetek hatáskörébe utalta. Nem választották külön az üzemi munkástanács és az üzemi szakszervezeti vezetés feladatait.

A tervezetet többször átdolgozták, de még a Szaktanács 1957. augusztus 7-i ülésén is csak odáig jutottak, hogy állást foglaltak a szakszervezeti törvény szükségessége mellett.

Az elnökség kiállt a gazdaság központi irányítása mellett, és kimondta, hogy a munkástanácsok jogköre nem egyeztethető azzal össze. Ez azt is jelentette, hogy a munkástanácsok jogkörét nem fogják az üzemi szakszervezeti szervek sem megkapni.

A SZOT 1957 augusztus 16-i XI. teljes plénumán már erősödött az a vélemény, hogy a munkástanácsokat fel kell váltani a termelési tanácsko-

zásokkal, illetve jogkörüket át kell ruházni az üzemi szakszervezeti szervekre. Végül a Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottsága 1957. augusztus 27-i határozata kimondta a munkástanácsok megszüntetését és az üzemi tanácsok létesítését. A szakszervezeti törvény (és részeként a munkásellenőrzés rendezése) a szakszervezetek vezető testületi ülésein többé nem szerepelt.

L. Vincze Judit

---

1. sz. melléklet

A Szakszervezetek Országos Tanácsa Elnökségének beszámoló-tervezete az október 29-re kitűzött teljes ülésre. (1954. október 26.)

(Részlet)

Az utóbbi évek során – a szovjet szakszervezetek tapasztalatai alapján – meghonosodott a szakszervezetekben a demokratikus centralizmus, kialakultak az iparági szakszervezetek, létrejöttek az üzemi bizottságok, a szakszervezeti csoportok.

A szakszervezetek jelentős mértékben hozzájárultak a dolgozók kezdeményezésének, társadalmi tevékenységének fejlesztéséhez. Ennek ellenére a gyakorlati munkában nem tudták kellő mértékben összekapcsolni a dolgozók aktivizálását, mozgósítását, az életkörülmények állandó javításával.

Mi ennek a magyarázata?

Elsősorban az, hogy a szakszervezetek a dolgozók önálló kezdeményezésének fokozása helyett bürokratikus módszereket alkalmaztak. Sok szakszervezeti funkcionárius megfeledkezett arról, hogy a dolgozókkal való kapcsolat minden egészséges szakszervezeti tevékenység legfontosabb, legalapvetőbb feltétele. A szakszervezeti funkcionáriusok, ahelyett, hogy napról-napra jobban foglalkoztak volna a dolgozók élet- és munkakörülményeivel, apró gondjaival, nehézségeivel, idejük nagy részét gyakran formális papírmunkára, jelentések gyártására fecsérelték.

Másodsorban az a magyarázata tömegkapcsolataink elégtelenségének, hogy nem szálltunk elég erélyesen és következetesen szembe egyes állami és gazdasági vezetőszervek bürokratikus módszereivel és a szervezetlenséggel. Ezért is gyengül a szakszervezetek tekintélye a dolgozó tömegek előtt. A szakszervezetek annak következtében, hogy nem álltak ki harcosan – valósággal megerősítették a gazdasági vezetés helytelen magatartását a szakszervezeti szervekkel szemben. Ezt a magatartást úgy nevezhetjük, hogy a szakszervezetek lebecsülése.

Még mindíg nem megfelelő a szakszervezeti és az állami, gazdasági szervek egymáshoz való viszonya. Igaz, hogy felső és alsófokon kialakult nálunk az együttműködés, de ez az együttműködés gyakran elvtelen. Így történhetik meg, hogy egyes állami szervek a szakszervezetet saját kisegítő szerveiknek tekintik és a szakszervezeti szervek minden jogos, harcos kiállását a dolgozók érdekében – illetéktelen beavatkozásnak, sokszor demagógiának bélyegeznek.

A szakszervezeti munka gyengeségének harmadik forrása: a tömegekkel szemben érzett felelősség hiánya, a szakszervezeti munka jelentőségének lebecsülése sok szakszervezeti funkcionárius részéről. Ilyen nézetek kialakulásában szerepe van a szakszervezetek elégtelen pártirányításának, a szakszervezeti munka megnemértésének, azoknak az okoknak, amelyekről Rákosi elvtárs a II. plénum ülésén beszélt.

SZKL 1-2/69.

2. sz. melléklet

PLÉNUM ELÉ

(Részletek)

1. A szakszervezetekben politizálni is kell!

Nem foglalkozunk most itt azokkal a szánalmas, a munkásosztályt lefegyverző elméletekkel, amelyek szerint a szakszervezetekben meg kell tiltani a politizálást, mert a politika eltéríti a szakszervezeteket hivatásuk betöltésétől, az egyedül üdvözítő gazdasági harctól. Az ilyen érvelés csak arra szolgál, hogy a munkásosztályt meggyőzze: nem érdemes saját politikát folytatnia, a burzsoázia majd politizál helyette.

A munkásosztály érdekét senki más nem képviselheti, csak ő saját maga, mégpedig a kapitalizmusban és a szocializmusban egyaránt. Ennek az osztálypolitikának az eszköze a munkásosztály szervezkedésének minden formája, elsősorban a párt, de természetesen a szakszervezet is.

A Központi Vezetőség azt veti a felelős gazdasági vezetők egy részének szemére, hogy a gazdaságpolitikát elébe helyezték a párt általános politikájának – és innen eredt minden tévedésük, minden hibájuk.

2. Új alapokra kell helyezni a szakszervezetek és az állami–gazdasági –vállalati szervek kapcsolatát

1948-49-50-ben jogos bírálat érte szakszervezeteinket azért, mert sok volt magatartásukban a régi ellenzéki vonás. Ugyanilyen jogos ma az a megállapítás, hogy a szakszervezetek állami módon kezdtek dolgozni, nem egyszer az állami szervek helyett vállaltak feladatokat, a legutóbbi hónapokban pedig már szinte

utasításokat fogadtak el a gazdasági vezető szervektől, ahelyett, hogy a munkások és alkalmazottak véleményét képviselték volna.

Ha magát az egész átállást a szakszervezeti munka lehetőségei és sajátos módszerei alapján vizsgáljuk, szinte érthetetlennek találjuk azt a passzivitást, amellyel a szakszervezeti vezető szervek (a SZOT titkársága és elnöksége, a szakszervezetek elnökségei) belenyugodtak az időhúzásba, a gazdasági vezetés tehetetlenségébe, nem egyszer ellenállásába. Sokan informálatlanságukra hivatkoznak most. A felső vezetés jogtalanul bújnék azonban ilyen kifogások mögé. A SZOT és a szakszervezetek vezetői egyfelől hozzájutottak a tervekhez és a statisztikákhoz, részt vettek minisztertanácsi és kollégiumi üléseken – másfelől eljutott hozzájuk az üzemek, az egyszerű dolgozók és az aktivisták hangja. Idő is volt, lehetőség is volt figyelmeztetések és javaslatok hangoztatásához, a párt szépítetlen informálásához. Bőségesen nyílott volna tehát számunkra alkalom az átállás meggyorsítására! Kétségtelenül voltak, mégpedig nem kis számban szakszervezeti jelzések és figyelmeztetések, de ezek ereje nem bizonyult kielégítőnek.

3. A szakszervezetek legsajátabb funkciója: az érdekvédelem

Kiderül, hogy sok egyéb vonatkozásban nem tisztázódott, vagy legalábbis nem rendezett nálunk az állami és a szakszervezeti szervek viszonya. A társadalombiztosítás fejlődését gúzsbaköti az aprólékos minisztériumi beavatkozás. Az ellátás problémáinak megoldásában még csak szórványos az érintkezés a tanácsok és a szakszervezeti szervek között. Az igazságügyi szervek a legtöbb esetben liberálisan járnak el azokkal a gazdasági vezetőkkel szemben, akiket a szakszervezetek feljelentenek a túlórarendelet vagy más munkavédelmi, egészségügyi rendelkezés megszegése miatt. Nincs tudomásunk arról, hogy valakit is felsőbb fokon felelősségre vontak és megbüntettek volna a kollektív szerződésben vállalt kötelezettségek be nem tartása miatt. A bérpolitika kialakításában a szakszervezetek mind nagyobb szerephez jutottak, javaslatokat, perspektívikus terveket is dolgoztak ki, de túl sokszor helyettesítik még az állami-vállalati szerveket, ahelyett, hogy ellenőriznék őket.

Munka, 1954. november. IV. évf. 11. szám

3. sz. melléklet

Haladjunk bátrabban az SZKP XX. kongresszusa által mutatott úton

(Részletek)

Anélkül, hogy a szakszervezeti mozgalom egész fejlődését megközelítően is értékelnénk, most csak azokkal a jelenségekkel foglalkozzunk, amelyek napjainkban legnagyobb akadályai a szocialista demokrácia, az új munkastílus kialakításának a szakszervezeti életben.

A szakszervezetek harcossága, kezdeményezőkészsége az eleven szakszervezeti élet élesztője

A szakszervezet erejét a tömegek aktivitása, tíz- és százezrek önkéntes munkája jelenti. Csak, ha ez megvan, akkor képesek a szakszervezetek betölteni feladatukat a szocializmus építésében.

Évekig tisztázatlan volt a szakszervezetek és az állami szervek együttműködésének formája, a szakszervezetek jogai és hatásköre. A módosított Munka Törvénykönyve ezt csak 1953-ban rendezte. 1950 után szinte "divattá vált" a szakszervezeti funkcionáriusokat szindikalistáknak bélyegezni és nemegyszer, ok nélkül a termelés akadályozóinak kikiáltani azokat, akik a szorosan vett érdekvédelmi feladatokat is fontosnak tartották . Ilyen légkörben nem nőtt, hanem egyre kopott a szakszervezetek harcossága, kezdeményezőkészsége.

Ezt még súlyosbították azok a jelenségek, amelyek a szakszervezeti demokrácia visszafejlesztését, a lehetőségek kihasználásának elmulasztását jelentették a szakszervezeti vezetők részéről. Így például elhanyagoltuk az üzemi szakszervezeti munkát, a bizalmiak tevékenységét, s helyette túlzottan centralizáltuk a mozgalmat, sok függetlenített emberrel dolgozó apparátust építettünk ki. Nem éltünk eléggé a termelés ellenőrzésének olyan lehetőségével, amit a termelési értekezletek nyújthatnak. Lehetne sorolni még a példákat, amelyek ezt mutatják, hogyan uralkodtak el a bürokratikus munkamódszerek a szakszervezeti mozgalomban, hogyan szakadtunk el a dolgoktól. A lenini munkastílus eltemetése a pártéletben, a mi munkánkban is súlyos károkat okozott. A szakszervezeti élet az üzemekben ellaposodott, s a dolgozók egyre többször kérdezgették: minek nekünk a szakszervezet?

Bátorítani kell most az aktivistákat. Érezzék végre, hogy szükség van a véleményükre, hogy joguk van számonkérni a szakszervezeti vezetők és a vezető szervek munkáját. A kollektív vezetés, a szakszervezeti demokrácia gyakorlati megvalósítása elevenebbé, pezsgőbbé teszi a szakszervezeti életet. Elősegíti, hogy dolgozóink beleszóljanak a gazdasági vezetés munkájába, törődjenek a munkaszervezéssel, az új és új javaslatokkal, munkamódszerekkel, alkotó módon vigyék előre jólétük, biztonságuk alapjának, a szocialista gazdaságnak fejlesztését. Ezért kell eloszlatni azt a fojtó légkört, amelyben csak félénkség, megalkuvás, tétlen szemlélődés és közömbösség terem. Ezt persze nemcsak példamutató, bátor kritikával és önkritikával lehet elősegíteni, hanem a szakszervezeti demokrácia gyakorlati megvalósításával is.

Erre példa lehetne az igazgatói alap, vagy a kultúr- és sportalap felhasználása. A törvény is előírja, hogy a dolgozók véleményét ki kell kérni és döntően figyelembe kell venni a felosztásnál. Ezt szó szerint kell alkalmazni és nem elég csak az üzemi bizottságok vagy sok szakmánál csak az elnökségek, illetve területi bizottságok döntése, jóváhagyása az elosztáshoz. Minden dolgozónak – aki munkájával hozzájárul ezeknek az alapoknak a megteremtéséhez – joga van beleszólni, mire fordítsák ezt a pénzt, joga van ellenőrizni, hogy az elosztásnál a termelésben elért eredményeket, a kultúr- és sportélet fejlettségét stb. számításba veszik-e. A

szakszervezetek, az üzemi bizottságok ma szentül meg vannak győződve arról, hogy az ő részükről helyes az elosztás. De biztosan így van-e? Ezt a dolgozóknak kell eldönteniük.

Számoljuk fel a szakszervezetek bürokratikus kinövéseit

Minden sikeres szakszervezeti munka alapja a szoros kapcsolat a tömegekkel. A szakszervezeti munkát az üzemekben, hivatalokban, a dolgozók között kell végezni. Ezt az igazságot nem lehet eleget hangsúlyozni, mert az eddig tárgyalt kérdések megoldásában egy lépést sem mehetünk előre, ha nem javítjuk meg a vezetők és a tömegek kapcsolatát.

A szakszervezeti vezetés is bürokratikus, túlságosan centralizált és elszakadt a tömegektől. Az utóbbi néhány esztendőben komoly mértékben leépítették ugyan a közép- és felsőszervek apparátusait, ez azonban nem hozta meg a kívánt eredményt, mert nem járt együtt a bürokratikus munkastílus felszámolásával. Egyes szerveknél emiatt a vezetők és a politikai munkatársak még inkább "rabjai" lettek az íróasztalnak.

Miért rossz, bürokratikus még ma is a szakszervezeti vezetőszervek munkája? Mert nem segíti operatívan az alsóbb szervekben a végrehajtást. Van egy "bűvös kör", amelyből csak igen nehezen tudunk kitörni. Ez a következő: vizsgálat, értékelés és határozat. Ez jellemzi a mi munkánkat. Már pedig ez nem egyéb, mint a jó és rossz munka regisztrálása, s utána az "irányelvek" ismétlődő kiadása.

Az ilyen tevékenység a vezetőszervek idejének és energiájának zömét lefoglalja, így nem marad idő a legfontosabbra, a határozatok végrehajtásának segítségére, az alsóbb szervek, a dolgozók életének tanulmányozására, a beszámolásra. Csoda-e azután, ha a szakszervezeti munka gyakran nem a dolgozók legégetőbb problémáinak megoldását segíti, hanem ezektől elszakadva folyik a "felsőbb szervek által adott szempontok, határozatok szerint".

Szót kell emelni még a tömegkapcsolatok erősítésének olyan magyarázása és gyakorlata ellen, amely a vezetők és a tömegek kapcsolatát leszűkíti a vezetők és a tagság közvetlen kapcsolatára. A SZOT titkársága igen helyesen felismerte, hogy a bizalmiak munkájának megjavítása a szakszervezeti munka megjavításának kulcskérdése.

Munka , VI. évfolyam, 1956.május

Horn Dezső
a SZOT tagja

4. sz. melléklet

A Szakszervezetek Országos Tanácsa elnökségének javaslata a munkástanácsok működésére

A SZOT Elnöksége javasolja a munkásoknak, hogy gyárakban, üzemekben, bányákban, minden munkahelyen vegye kezdetét a munkásönigazgatás: Válasszák meg a Munkástanácsokat!

Javaslat a Munkástanácsok működésére:

I.

A Munkástanácsok tagjait az üzem, gyár, bánya stb. összes dolgozói válasszák. A választás módjáról a választás céljából összehívott gyűlés dönt.

A Munkástanács tagjaira általában az üzemi bizottság vagy valamelyik tekintélyes dolgozó terjesszen elő javaslatot. A Munkástanácsnak a munkahely nagyságától függően általában 21-27 tagja legyen, és benne a dolgozók minden csoportja – arányának megfelelően – kapjon képviseletet. Száznál kevesebb dolgozót foglalkoztató üzemben az összes dolgozók is alkothatják a Munkástanácsot.

II.

A Munkástanács dönt a munkahely termelésével, igazgatásával, gazdálkodásával kapcsolatos minden kérdésről.

1./ A gyár termelésének, gazdálkodásának irányítására saját soraiból válasszon a gyár, bánya stb. igazgatója mellé egy 5-15 tagú igazgatói tanácsot, amely a munkástanács közvetlen utasításainak megfelelően dönt a gyár vezetésével kapcsolatos kérdésekben. Felveszi, illetve elbocsátja a gyár dolgozóit, gazdasági és műszaki vezetőit.

2./ Kidolgozza a gyár termelési tervét, megszabja a műszaki fejlesztéssel kapcsolatos feladatokat.

3./ A munkástanács dönt az üzem sajátosságának megfelelő bérrendszer kialakításában, bevezetésében, valamint az üzem szociális és kulturális ellátásának fejlesztéséről.

4./ Dönt a beruházások és a nyereség felosztásáról.

5./ Megszabja a gyár, bánya, munkahely munkarendjét.

6./ Az összes dolgozók és az állam felé felelős a helyes gazdálkodásért.

A Munkástanács jelenlegi feladata, hogy a munkahelyeken megindítsa a termelést, biztosítsa a rendet és a fegyelmet. Az összes dolgozók, a választóik segítségével megvédje kenyerünket, a gyárat!

Szabad Nép, 1956. október 27.

5. sz. melléklet

FELHÍVÁS!
A CSEPELI PAPÍRGYÁR DOLGOZÓIHOZ!

A Csepeli Papírgyár dolgozói 30 főből álló ideiglenes munkás tanácsot választottak. Az ideiglenes munkás tanács a választás után azonnal összeült és figyelemebevéve a dolgozók követeléseit az alábbi határozatokat hozta:

1./ Addig a termelő munkát nem indítjuk meg, míg az orosz csapatok nagy-Budapest területét el nem hagyják és követeljük, hogy azonnal vonuljanak ki az országból.

2./ A gyár tulajdonában lévő légó kötszereket és gyógyszereket azonnal átadjuk a csepeli és erzsébeti kórházaknak, és kérjük, hogy a többi vállalatok is hasonlóképpen cselekedjenek.

3./ A gyár összes dolgozója a szabadságharcban elesett dolgozókat saját halottainak tekinti. Temetésükről a gyár gondoskodik. A szabadságharcban elesettek emlékére emléktáblát állít a gyár területén és az elesettek hozzátartozóinak anyagi segítséget nyújt.

4./ A vállalat régi munkás igazgatójának Tháli Sándornak a munkástanács bizalmat szavazott és megbízza a gazdasági ügyek vezetésével.

5./ Az ideiglenes munkástanács megszervezte a folyamatos gyárőrséget.

6./ A Csepeli Papírgyár összes dolgozója csatlakozik a XXI. kerületi Nemzeti Bizottság felhívásához.

Budapest, 1956. október 30.

CSEPELI PAPÍRGYÁR
IDEIGLENES MUNKÁS BIZOTTSÁG

Nyomdász Szakszervezet Archívuma
(rendezetlen)

6. sz. melléklet

A budapesti nyomda- és papíripari munkásság küldöttei által hozott
h a t á r o z a t o k:

1. Az oroszok azonnali hatállyal vonuljanak ki az ország egész területéről. Amíg az országot teljes egészében el nem hagyták, addig a szakszervezet kötelékébe tartozó dolgozók sztrájkoljanak s a közérdekű, múlhatatlanul szükséges nyomtatványokon kívül semmiféle termelő munkát nem végeznek.
2. Követeljük, hogy a kormány adjon ki rendeletet, hogy a sztrájk egész idejére teljes átlagfizetését megkapja minden dolgozó, nemcsak 1956. október 29-ig, hanem mindaddig, míg a sztrájk tart.
3. A varsói egyezményből azonnal kilépünk, a többi állam megkérdezése nélkül, mivel azt nem velünk, nem a magyarokkal, hanem a szovjet szuronyok hatalmával a magyar nemzet nyakára ültetett szovjet állampolgárokkal kötötték, azokkal, akik már ki is menekültek Magyarországból, mert nem bírják elviselni a szabad levegőt.
4. Magyarország teljesen semleges állam legyen, Svájc és Ausztria mintájára.
5. A sztrájkjogot iktassák törvénybe.

6. A nyugati államoktól kapott segélyt az eddiginél nagyobb körültekintéssel osszák szét. Csak azok kapják meg, akik részére küldték nyugati barátaink, nem pedig azok közt, akik segélyt kérnek.
7. Az ÁVO-sokat ne engedjék be semmiféle fegyveres alakulatba, a gazdasági életben pedig semmiféle irányító, vezető szerepet ne tölthessenek be, emberek felett ne rendelkezhessenek.
8. Az igazoló bizottságokat életre kell kelteni és az üzemi tanácsok választásánál ezentúl a szakszervezeti és közigazgatási élet minden területén szigorúan le kell ellenőrizni a tisztségre megválasztottaknak nemcsak a jelenlegi, de az ezt megelőző állásaikban tanúsított magatartását is, 1947-ig visszamenőleg.
9. A normát és selejtrendeletet azonnali hatállyal el kell törölni. Helyébe az 1947-ben érvényben volt nyomdaipari kollektív szerződést teljes egészében érvénybe léptetjük, a számszerű bértételek korszerűsítésével.
10. A szakszervezet szervezeti újjáépítése.
11. A nyereségrészesedés megállapítása.
12. Az Ideiglenes Munkástanács követeli: a/ a Nyomda- és Faipari Igazgatóság azonnali felszámolását; b/ Földi László KIP min.h. leváltását; c/ Kossa István eltávolítását a kormányból.
13. Az iparban visszaállítani a szakszervezeti munkaközvetítést.
14. A nyugdíjkérdés rendezése (új nyugdíjkorhatár és új nyugdíjminimum megállapítása). Követeljük a régebbi időben nyugdíjba ment nyomdaipari dolgozók nyugdíjának felemelését.
15. A nyomdászok többévtizedes jogainak teljes visszaállítását.
Budapest, 1956. november 1.

Nyomdász Szakszervezet Archívuma
(rendezetlen)

7. sz. melléklet

A Magyar Szabad Szakszervezetek Országos Szövetségének javaslata a munkástanácsok megválasztására, hatáskörére és ügyrendjére

1./ A Magyar Szabad Szakszervezetek Országos Szövetsége – a munkástanácsok vezetőivel és az ideiglenes Központi Munkástanáccsal megtárgyalva – javasolja, hogy a forradalmi munkás-paraszt kormány az egész nép tulajdonát képező gyárak, bányák, üzemek vezetését – a Magyar Népköztársaság törvényeinek és rendeleteinek betartása mellett – a vállalat dolgozói által választott munkástanácsokra bízza.

A munkástanácsok révén valósul meg a dolgozók valóságos részvétele a gyárak, bányák, vállalatok igazgatásában, amely a múlt évek túlközpontosított, bürokratikus vezetési módszerei mellett nem volt lehetséges.

A Magyar Szabad Szakszervezetek Országos Szövetsége a múlt súlyos hibáinak felszámolása és az üzemi demokrácia egyik alapvető feltétele megvalósulása érdekében szükségesnek tartja, hogy a kormány az állami és a helyi ipari vállalatok munkástanácsainak jogait és működési szabályait a legszélesebbkörű önállóság alapján határozza meg, az alábbiak szerint.

2./ Az ipari üzemekben, vállalatoknál, bányákban, az állami mezőgazdasági üzemekben, az állami kereskedelmi vállalatoknál, valamint a helyi ipari üzemekben és vállalatoknál a dolgozók válasszanak végleges munkástanácsokat.

Az egyéb szervek, (MÁV, posta, kórházak, egészségügyi intézmények, hivatalok és egyéb intézmények) termelő üzemei és vállalatai az előbbiekhez hasonlóan válasszák meg munkástanácsaikat. A termelő tevékenységet nem végző hivatali, intézményi szerveknél létrejött különböző bizottságok feladatait, hatáskörét későbbi időben kell véglegesen szabályozni.

A MUNKÁSTANÁCSOK MEGVÁLASZTÁSÁNAK ELJÁRÁSI SZABÁLYAI

A végleges munkástanácsot akkor lehet megválasztani, ha az összes dolgozóknak legalább kétharmada megjelenik munkahelyén.

A munkástanácsok létszáma a vállalat dolgozóinak létszámától függően 11-71 tagból áll.

A munkástanács létszámának megfelelően póttagokat is választanak a dolgozók.

A munkástanácsban az üzem dolgozóinak minden rétege kapjon képviseletet. A munkástanács kétharmadát a termelésben közvetlenül résztvevő dolgozók közül válasszák (fizikai dolgozók, művezetők, technikusok, mérnökök).

HOGYAN TÖRTÉNIK A VÁLASZTÁS

A munkástanácsot az üzem dolgozóinak üzemi gyűlésén közvetlenül és titkosan választják meg.

A választást az üzemi szakszervezeti bizottság a dolgozók széleskörű bevonásával készíti elő. Ennek megfelelően a jelölő bizottság listát terjeszt az üzemi gyűlés elé.

A vállalat minden dolgozója szavazati joggal rendelkezik és minden dolgozó megválasztható, aki a vállalatnál legalább egy éve alkalmazásban áll.

A választás nagyobb üzemekben üzemrészenként, műhelyenként egybehívott gyűlésen történjen. A gyűlést az üzemi bizottság valamelyik tagja, illetve a műhelybizottság elnöke vezesse be.

A dolgozók nem listára, hanem egyes személyekre szavaznak. A dolgozóknak joguk van az előterjesztett listát megváltoztatni, illetve az általuk javasolt személyekkel a listát kiegészíteni. A titkos szavazás alkalmával a választóknak joguk van a listáról bármely jelöltet kihúzni és helyette mást beírni.

A vállalat igazgatója, főmérnöke és főkönyvelője nem választható be a munkástanácsba. Az üzemi szakszervezeti bizottság képviselője és a vállalat igazgatója a munkástanács ülésein tanácskozási joggal vesz részt.

Tanácskozási joggal vesznek részt munkástanács ülésén az illetékes állami felügyeleti szervek, illetve a szakszervezet küldöttei.

A megválasztott munkástanács névsorát lehetőleg még a választás napján, legkésőbb a választást követő 24 órán belül ismertetni kell a dolgozókkal. A választott munkástanács a választást követően legkésőbb 24 órán belül összeül és tagjai sorából megválasztja a munkástanács elnökét, elnökhelyettesét és titkárát.

AZ IGAZGATÓ TANÁCS

A munkástanács tagjai közül 5-15 főből álló igazgató tanácsot választ. Az igazgató tanács tagjaira a munkástanács elnöke a dolgozók véleményének meghallgatásával tesz javaslatot, A munkástanács elnöke egyben az igazgató tanács elnöke is. Az igazgató tanács a munkástanácsnak van alárendelve. Tagjai sorából titkárt választ.

Az igazgató tanács ülésein az üzemi, szakszervezeti bizottság képviselője (a dolgozók érdekvédelmi szerve nevében) és a vállalat igazgatója (beosztásánál fogva) részt vesz.

A munkástanács az üzem, munkahely legfontosabb kérdéseiben dönt. Az igazgató tanács a munkástanács határozatainak megfelelően tevékenykedik megszabva az igazgató feladatait.

Törvényes rendeletekkel (határozatokkal) ellentétes határozatokat az igazgató nem hajthat végre. Abban az esetben, ha az igazgató tanács törvénysértő határozatot hoz, úgy az igazgató a törvényesség betartása érdekében a munkástanácsot, valamint a vállalat közvetlen felügyeleti szervét köteles tájékoztatni.

A munkástanács és az igazgató tanács, mint társadalmi szerv tevékenykedik, tagjai nem függetlenítettek.

A munkástanács tagjait első alkalommal egy évi időtartamra választják. Az új választáskor a munkástanács egyharmadát kell újjáválasztani, kétharmadrészét új tagokkal kell kicserélni. A munkástanács elnökét egymásután legfeljebb két esetben lehet megválasztani.

A munkástanács azon tagjait, akik a funkció betöltésére méltatlannak bizonyulnak, az őket megválasztó dolgozók kétharmadának kezdeményezésére a következő választásig is vissza lehet hívni.

A MUNKÁSTANÁCS HATÁSKÖRE, JOGAI ÉS KÖTELEZETTSÉGEI

A munkástanács az üzem valamennyi dolgozójának választott vezető testületeként működik.

A munkástanács az üzem összes dolgozóinak megbízásából irányítja a vállalat egész tevékenységét a termelés és önálló gazdálkodás minden területén,

figyelembevéve a vállalat kollektívájának egyéni és az összdolgozók társadalmi érdekeit, ezek lehetőség szerinti összehangolását.

A munkástanács határozatainak végrehajtását illetően – a munkástanács felé való rendszeres és kötelező beszámolás mellett az operatív vezetés az igazgató tanács, illetve az intézkedés és az utasítások kiadása az igazgató feladata.

A munkástanács hatáskörébe tartozik a vállalat gazdaságos irányítása, továbbá annak biztosítása, hogy a vállalat bevételeiből fedezze kiadásait.

A MUNKÁSTANÁCS HATÁSKÖRÉBE TARTOZIK

1./ Önállóan rendelkezik a vállalat álló és forgóeszközeivel azt gyarapítani és a leggazdaságosabban hasznosítani tartozik.
2./ Köteles biztosítani a termelőmunka folyamatosságának a vállalat leggazdaságosabb működésének feltételeit, a dolgozóknak járó munkabérek és egyéb juttatások kifizetését. Ezen túlmenőleg tartozik biztosítani az állammal szemben fennálló kötelezettségek teljesítését, valamint a vállalat által elfogadott szerződésszerű kötelezettségek teljesítését, amelyeket a későbbiek folyamán a szakszervezetek és az üzemi munkástanások bevonásával kell meghatározni.
3./ Jóváhagyja a vállalat valamennyi tervét, beleértve – minden eddigi létszámmegkötöttség azonnali megszüntetésével – a vállalatnál ezenbelül az egyes munkahelyeken foglalkoztatható dolgozók létszámát is.
4./ meghatározza a vállalat szervezeti felépítését és az egyes vállalati, üzemi igazgatási szervek működését.
5./ A törvényes rendelkezések keretén belül:
a./ meghatározza a munkások és alkalmazottak minimális és maximális bérét, jóváhagyja a dolgozók, a munkások és alkalmazottak besorolását;
b./ meghatározza az üzemen belüli bérezési formákat, azok alkalmazási területeit.
6./ Az igazgatói állás betöltésére pályázatot hirdet. A pályázat alapján az igazgatót a munkástanács alkalmazza, szerződés alapján. A szerződést minimálisan egyévi időtartamra kell megkötni, s ezen időn belül mindkét fél részéről csak felmondási idővel és csak rendkívüli esetekben lehet ezt felbontani.
7./ Az elért nyereségből – a kormány által később megállapítandó hányad szerint – az államnak befizetendő részen felül a vállalatoknál maradó nyereség felhasználásáról dönt, a törvényes szabályok betartásával.
Fentiek szerint meghatározza a vállalati nyereségnek termelési, szociális és kulturális beruházásra és felújításra, valamint az üzem dolgozóinak nyereség visszatérítésére, és egyéb célokra fordítandó arányát és mértékét. A rendelkezésre álló összegből tartalékot képezhet.
8./ Dönt az export és importügyek közvetlen lebonyolításáról. Az iparvállalat közvetlen külkereskedelmi tevékenységére vonatkozó engedélyt a kormány adja meg a vállalat indokolt javaslata alapján, ha a vállalat az export és importügyletek lebonyolítására alkalmas.

9./ Irányítja a vállalat gazdálkodását. Indokolt esetben hitelt vehet fel, megfelelő visszafizetési és kamatfeltételek mellett.
A munkástanács hatáskörén belül, a számára biztosított jogok bármelyikét az igazgató tanácsra, vagy az igazgatóra beszámolási kötelezettség mellett átruházhatja.
A munkástanács, illetve az igazgató tanács határozatainak végrehajtására vonatkozó utasításokat kizárólag a vállalat igazgatója jogosult kiadni. Az intézkedést az igazgató akkor is köteles kiadni, ha azzal nem ért egyet.
Nem köteles végrehajtani – illetve köteles megtagadni – az igazgató minden olyan intézkedést, határozatot, amely törvénysértő.
10./ Az igazgató tanács a dolgozók élet- és munkakörülményeit közvetlenül érintő kérdésekben (pl.: bérezési, szociális és kulturális kérdések) határozata meghozatalánál köteles az üzemi, szakszervezeti bizottság véleményét figyelembe venni. Ha az igazgató tanács az üzemi, szakszervezeti bizottság véleményét nem vette figyelembe, úgy az ügyet – még az intézkedés kiadása előtt – döntés céljából a munkástanács elé kell terjeszteni.

A MUNKÁSTANÁCS ÜGYRENDJE

1./ A munkástanács általában havonta – lehetőleg munkaidőn kívül – tartja ülését, amelyen a tanács tagjainak részvétele kötelező. Indokolt esetben a munkástanács elnöke engedélyezheti a távolmaradást. A munkástanács érvényes határozatot csak akkor hozhat, ha tagjainak legalább kétharmada jelen van.
a./ A munkástanácsok értekezleteit az elnök hívja össze. Az elnöknek kötelessége a munkástanácsot összehívni akkor is, ha azt valami rendkívüli ügy megtárgyalása végett a vállalat igazgatója, a szakszervezeti bizottság vagy a munkástanács egyharmada kéri.
b./ A munkástanács értekezleteinek összehívásáról és napirendjéről az üzem dolgozóit értesíteni kell ugyanabban az időben, mint a tanács tagjait. A tanács valamennyi tagja a napirendre vonatkozóan kérje ki a dolgozók véleményét.
2./ A munkástanács általában előre meghatározott napirendi pontokat tárgyal. A napirendi pontokat a tanács titkára készíti elő, amelyet három nappal a tanácskozás előtt a tanács tagjainak rendelkezésére kell bocsátani.
Adott esetben a tanács bármely tagjának a javaslatára a tanács döntése alapján előre meg nem határozott kérdést is felvehetnek napirendre.
3./ A munkástanács határozatát szavazással, szótöbbséggel hozza.
a./ A tanács ülésein jegyzőkönyvet kell vezetni. A hozott határozatokat az ülést követő 4 napon belül írásban kell kiküldeni a tanács tagjainak, akik erről a dolgozókat tájékoztatják.
b./ A tanács ülésein első napirendi pontként mindig az igazgató tanács elnökének, vagy az igazgatónak a jelentése szerepeljen az utolsó ülés óta végzett munkáról.
4./ Ha szükséges az elnök az ülésre szakembereket (munkásokat, tisztviselőket) is meghívhat tanácskozási joggal.
Az ülések vezetését, zavartalan menetét az elnöknek kell biztosítani.

5./ A munkástanács az egész üzemet érintő nagyjelentőségű ügyeket döntés céljából vigye az üzem dolgozóinak ülése elé. Esetenként titkos szavazással hozzanak döntést az ügyben.
6./ Az igazgató tanács a munkástanács ülései közötti időben dönt az olyan ügyekben, amelyek megvitatása nem kell, hogy a munkástanács ülése elé kerüljön.
b./ Az igazgató tanács elnöke negyedévenként adjon jelentést a bizottság munkájáról a munkástanácsnak.
A Magyar Szabad Szakszervezetek Országos Szövetsége javasolja a munkástanácsoknak, hogy a kormány rendeletéig, e javaslat alapján tevékenykedjenek. A kormánynak javasoljuk, hogy meghozandó rendeletét ugyancsak ideiglenes jelleggel adja ki. Az észrevételek alapján átdolgozott törvénytervezetet féléven belül terjessze az országgyűlés elé.

Budapest, 1956. november 15.

Magyar Szabad Szakszervezetek
Országos Szövetsége

8. sz. melléklet

1956. évi 25. számú törvényerejű rendelet a munkástanácsokról.[36]

A szocialista demokrácia gyakorlati megvalósulása csak úgy biztosítható, ha az egész nép tulajdonát képező gyárak, bányák, üzemek (a továbbiakban ipari vállalatok) vezetését az ipari vállalat dolgozói által választott munkástanács végzi.

A munkástanácsok megválasztásával, hatáskörével és ügyrendjével kapcsolatban a Népköztársaság Elnöki Tanácsa az alábbi törvényerejű rendeletet alkotja.

1. §.

(1) Munkástanácsot kell választani minden ipari üzemben, ipari vállalatnál, bányában, állami mezőgazdasági üzemben, beleértve az egyes állami intézmények (MÁV, Posta stb.) ipari termelő üzemeit is.

(2) A termelő tevékenységet nem végző hivatalok, intézmények, szervezetek, továbbá a vasúti és postaforgalom, a közhasználatú autóközlekedés, villamos- és légi közlekedés, valamint a hajózás dolgozói munkástanácsot nem választanak.

(3) A jelen § rendelkezései nem vonatkoznak a kisipari, háziipari, földművesés egyéb szövetkezetekre, amelyeknek ügyeit választott szervek (közgyűlés, vezetőség stb.) intézik.

36 Kihirdetés napja: 1956. november 24. – Lásd a 2/1956. (XI.16.) Korm. számú rendeletet.

A munkástanácsok megválasztása

2. §.

(1) A végleges munkástanácsot akkor lehet megválasztani, ha az összes dolgozóknak legalább kétharmada megjelenik munkahelyén. Azoknál a vállalatoknál, amelyeknél az 1. § értelmében munkástanácsot kell választani, a végleges munkástanács a 6/1956. (XI.12.) számú kormányhatározat alapján folytatja működését.

(2) A munkástanács létszáma a vállalat dolgozóinak létszámától függően 11-71 tagból és 3-15 póttagból áll. E kereten belül a munkástanács tagjainak és póttagjainak számát a dolgozók választói gyűlése határozza meg.

3. §.

(1) A munkástanács tagjait a vállalat dolgozói üzemi gyűlésen, közvetlenül és titkosan választják meg. A választást az üzemi szakszervezeti bizottság a dolgozók széleskörű bevonásával készíti elő.

(2) A választó üzemi gyűlésen a vállalat minden dolgozója szavazati joggal rendelkezik és minden dolgozó megválasztható, aki a vállalatnál legalább egy éve alkalmazásban áll.

Nem választható be a munkástanácsba a vállalat igazgatója, főmérnöke és főkönyvelője; a vállalat igazgatója azonban a munkástanács ülésein tanácskozási joggal részt vesz.

4. §.

(1) A választás lehetőleg az üzem összes dolgozóinak egy közös gyűlésén történjék. Azokban az üzemekben, ahol a dolgozók nagy száma, vagy a munkahelyek (telephelyek) elszórtsága miatt ez nem lehetséges, a munkástanács tagjait üzemrészenként, műhelyenként, telephelyenként tartott gyűlésen kell megválasztani. Ilyen esetben egy-egy üzemrész, műhely, telep az ott dolgozók számarányának megfelelően választ munkástanács-tagokat.

(2) A munkástanácsban az üzem dolgozói minden rétegének képviseletet kell biztosítani. A munkástanács kétharmadát a termelésben közvetlenül résztvevő dolgozók közül (fizikai dolgozók, művezetők, technikusok, mérnökök) kell választani.

(3) A választás során a dolgozók nem listára, hanem egyes személyekre szavaznak. A dolgozóknak joguk van az előterjesztett listát megváltoztatni, illetve az általuk javasolt személyekkel a listát kiegészíteni. A titkos szavazás alkalmával a választóknak joguk van a listáról bármely nevet kihúzni és helyette más nevet beírni.

(4) A megválasztott munkástanács névsorát lehetőleg még a választás napján, legkésőbb azonban a választást követő 24 órán belül ismertetni kell a dolgozókkal.

5. §.

(1) A megválasztott munkástanács a választást követően legkésőbb 24 órán belül összeül és tagjai sorából megválasztja 5-15 tagú elnökségét, elnökét és elnökhelyettesét, valamint titkárát.

(2) A munkástanács ülésein tanácskozási joggal részt vehet a vállalat igazgatóján kívül az üzemi szakszervezeti bizottság képviselője, az illetékes állami felügyeleti szervek képviselője, valamint a szakszervezet központjának kiküldöttje.

6. §.

(1) A munkástanács tagjait első alkalommal egy évi időtartamra választják. A munkástanács elnökét egymásután legfeljebb két esetben lehet megválasztani.

(2) A munkástanács tagja az egy év időtartam lejárta előtt is visszahívható. A visszahíváshoz az őt megválasztó dolgozók kétharmad szavazat többsége szükséges.

A munkástanács Elnöksége.

7. §.

(1) Az Elnökség a munkástanácsnak alárendelt végrehajtó szerv. Az Elnökség tagjaira a munkástanács elnöke a dolgozók véleményének meghallgatásával tesz javaslatot.

(2) Az Elnökség ülésein az üzemi szakszervezeti bizottság képviselője és a vállalat igazgatója részt vesz, de arra a munkástanács elnöke a vállalat főmérnökét és főkönyvelőjét is meghívhatja tanácskozási joggal.

A munkástanács jogköre.

8. §.

(1) A munkástanács a vállalat legfontosabb kérdéseiben dönt, irányítja a vállalat egész tevékenységét. Ennek keretében:

1. biztosítja a termelőmunka folyamatosságát, a vállalat leggazdaságosabb működését;

2. gondoskodik a dolgozóknak járó munkabérek és egyéb juttatások kifizetéséről;

3. biztosítja az állammal szemben fennálló kötelezettségek teljesítését;

4. gondoskodik a szakszervezetek bevonásával készült és a dolgozók által elfogadott kollektív szerződésben előírt és a vállalatot terhelő kötelezettségek teljesítéséről, támogatja az igazgatót a munkafegyelem biztosításában;

5. megállapítja a vállalat terveit és a dolgozók létszámát;

6. meghatározza a vállalat szervezeti felépítését és az egyes vállalati, üzemi igazgatási szervek működését;

7. a törvényes rendelkezések keretén belül meghatározza a munkások és alkalmazottak minimális és maximális bérét, jóváhagyja a dolgozók (a munkások

és alkalmazottak) besorolását és meghatározza az üzemen belüli bérezési formákat, azok alkalmazási területeit;

8. az elért nyereségből – a jogszabályok által később megállapítandó hányad szerint az államnak befizetendő részén felül – a vállalatnál maradó nyereség felhasználásáról dönt. Ennek megfelelően meghatározza a vállalati nyereségnek szociális és kulturális beruházásra és felújításra, valamint az üzem dolgozói részére nyereségvisszatérítés címén és egyéb célokra fordítandó összegek arányát és mértékét. A rendelkezésre álló összegből tartalékot képez;

9. javaslatot tesz a kormánynak az export-, importügyletek vállalat által történő közvetlen lebonyolításának engedélyezésére;

10. irányítja a vállalat gazdálkodását;

a) a fennálló törvényes rendelkezések keretén belül rendelkezik a vállalat álló- és forgóeszközeivel;

b) engedélyezi hitel felvételét;

c) jóváhagyja a vállalat mérlegbeszámolóit.

(2) A munkástanács jogosult a számára biztosított jogok bármelyikét beszámolási kötelezettség mellett az elnökségre, vagy az igazgatóra átruházni.

A munkástanács Elnökségének jogköre.

9. §.

(1) Az Elnökség a munkástanács határozatainak megfelelően működik és megszabja az üzem igazgatójának feladatait.

(2) A munkástanács két ülésének időpontja között dönt a vállalat olyan ügyeiben, amelyek a munkástanács kizárólagos hatáskörébe utalva nincsenek.

(3) A vállalat vezetőbeosztású dologozóinak alkalmazásához vagy elbocsátásához az Elnökség jóváhagyása szükséges.[36a] *

(4) A munkástanács engedélye alapján hitelt vehet fel.

(5) Az Elnökség a dolgozók élet- és munkakörülményeit közvetlenül érintő kérdésekben (pl. bérezési, szociális, kulturális kérdések stb.) határozatot hoz, de határozata meghozatalánál köteles az üzemi szakszervezeti bizottság véleményét figyelembe venni. Ha ezt elmulasztotta, úgy az ügyet döntés céljából a munkástanács elé kell terjeszteni.

(6) A munkástanács által meghozott határozatok végrehajtását ellenőrzi.

(7) A vállalat igazgatóját, főmérnökét és főkönyvelőjét rendszeresen beszámoltatja.

* Lásd a 7/1957. (I.23.) Korm. számú rendelet.

A munkástanács, az Elnökség és az igazgató kapcsolata.

10. §.

(1) A munkástanács és az Elnökség határozatait az igazgató hajtja végre. Abban az esetben, ha a munkástanácsnak vagy az Elnökségnek határozata törvénybe, törvényerejű rendeletbe, vagy kormányrendeletbe ütközik, annak végrehajtását az igazgató megtagadni és a határozatról a felettes szervnek jelentést tenni köteles.

(2) Az üzem igazgatója egyszemélyileg szervezi a termelési folyamatokat és a jogszabályok előírásai a munkástanács és az Elnökség határozatai, valamint a felsőbb szervek utasításai alapján irányítja az üzem tervének végrehajtását.

(3) Az üzem azon dolgozóit, akik beosztásuknak megfelelő munkát nem, vagy hanyagul végzik el, az igazgató vonja felelősségre.

(4) Amennyiben az Elnökség az üzem folyamatos munkájával és a terv végrehajtásának biztosításával kapcsolatban intézkedést tenni elmulasztott, úgy azt az igazgató saját hatáskörben pótolja. Erről az Elnökség legközelebbi ülésén beszámolni köteles.

(5) Amennyiben nincs egyetértés az igazgató és a munkástanács között, úgy a vitás kérdéseket a felettes szervhez – szükség esetén közvetlenül a minisztériumhoz – kell felterjeszteni.

11. §.

Az üzem igazgatóját a jogszabályban meghatározott állami szerv nevezi ki és menti fel. Igazgató felmentéséhez vagy kinevezéséhez a munkástanács előzetes hozzájárulása szükséges. Igazgató felmentését vagy kinevezését az illetékes felettes állami szerv felé a munkástanács is kezdeményezheti.

Ügyrendi kérdések.

12. §.

(1) A munkástanács általában havonta – lehetőleg munkaidőn kívül – tartja üléseit, amelyen a tanács tagjainak részvétele kötelező. Indokolt esetben a munkástanács elnöke engedélyezheti a távolmaradást.

(2) Az ülés összehívásáról és annak napirendjeiről az elnök gondoskodik és arról az üzem dolgozóját is értesíteni kell. A tanács tagjai a napirendi pontok tekintetében ülés előtt kikérik a dolgozók véleményét.

(3) A munkástanács előre meghatározott napirendi pontokat tárgyal, azonban a tanács bármely tagjainak javaslatára – a tanács döntése alapján – előre meg nem határozott kérdés is felvehető az ülés napirendjére.

13. §.

(1) A munkástanács érvényes határozatot akkor hozhat, ha tagjainak legalább kétharmada jelen van.

(2) A munkástanács határozatát szótöbbséggel hozza.

14. §.

(1) A munkástanács elnöke az ülésre – szükség esetén – szakembereket (munkásokat, tisztviselőket) meghívhat.

(2) A munkástanács elnöke minden ülésen köteles beszámolni az üzemnek az utolsó ülés óta végzett munkájáról. Ezt a beszámolót az elnök helyett a vállalat igazgatója is megteheti.

(3) Az egész üzemet érintő nagyjelentőségű ügyeket a munkástanács döntés céljából az üzem dolgozóinak ülése elé terjesztheti.

15. §.

(1) Az Elnökség üléseire a 12-14. §. rendelkezéseit értelemszerűen kell alkalmazni.

(2) Az Elnökség üléseit általában hetenként tartja.

(3) Az Elnökség negyedévenként jelentést ad munkájáról a munkástanácsnak.

Vegyes és zárórendelkezések.

16. §.

(1) A munkástanács tagjai feladatukat társadalmi munkában látják el, nem függetlenítettek.

(2) A munkástanács megválasztott tagja – mindaddig, amíg a tisztet betölti – nem bocsátható el.

17. §.

(1) A munkástanács és az Elnökség ülését a tanács elnöke minden esetben köteles összehívni, ha azt tagjainak egyharmadrésze, az igazgató, vagy az üzemi szakszervezeti bizottság kívánja.

(2) A munkástanács és az Elnökség ülésein a tagok egyharmadának kívánságára, az üzem dolgozóinak teljes ülésén pedig minden esetben titkosan történik a szavazás.

18. §.

Jelen törvényerejű rendelet kihirdetésének napján lép hatályba.

Törvények és Rendeletek Hivatalos Gyűjteménye

9. sz. melléklet

Szervezett dolgozók!

Szaktársak!

A Magyar Szabad Szakszervezetek felszólítanak minden szakszervezeti vezető szervet, minden szervezett dolgozót: segítsék, támogassák a munkástanácsok létrehozását és tevékenységét.

Magyarországon a szabad szakszervezetek kezdeményezték a munkástanácsok megalakítását.
A szabad szakszervezetek dolgozták ki a munkástanások jogait, hatáskörét és működési szabályzatát, amelyet a Népköztársaság Elnöki Tanácsa törvényerőre emelt.
A szabad szakszervezetek harcoltak és harcolnak a munkástanácsok jogainak elismeréséért, tekintélyük növeléséért.
A szabad szakszervezetek a munkástanácsok mellett vannak.
Kik vannak a munkástanácsok ellen?
Akik a munka dezorganizálásával, felelőtlen izgatásukkal akadályozzák a munkástanácsok tevékenységét, hogy ezáltal aláássák a tekintélyüket;
akik a munkástanácsok figyelmét elvonják a gazdaságos termelés megszervezésétől azért, hogy kevesebb legyen a munkások haszonrészesedése és így járassák le a munkástanácsokat;
akik saját egyéni érvényesülésükre, önző céljaik elérésére, a maguk részére jogtalan előnyök biztosítására akarják kihasználni a dolgozók bizalmát; akik megkísérlik a munkástanácsokat szembeállítani a szabad szakszervezetekkel, a szervezett dolgozókkal, hogy gyengítsék a munkástanácsok erejét, bomlasszák a munkásosztály egységét;
akik a szocializmus építése, a munkáshatalom ellen, az ellenforradalom céljaira akarják felhasználni a munkástanásokat, hogy újra a tőkéseket ültessék a dolgozók nyakára.
Munkások! Szervezett dolgozók! A munkástanácsok a munkásosztály szervei. Ezért becsületes, a néphez, a szocializmus ügyéhez hű dolgozókat válasszatok a munkástanácsokba! Váltsátok le, hívjátok vissza a demagógokat, a munkásosztályhoz idegen, karrierista elemeket a munkástanácsokból! Ne tűrjétek a munkahalogatókat, a népi hatalom ellen izgatókat, a munkásosztály igazi érdekeivel szembehelyezkedő lázítókat a munkástanácsokban! Védjétek a gyárat! Védjétek a munkát! Védjétek a munkáshatalmat!

Magyar Szabad Szakszervezetek
Országos Szövetsége

(Nyomdász Szakszervezet Archívuma, rendezetlen)

Rácz Sándor és társai perének vádirata(1957)

(Befejező rész) *

V.

ABOD LÁSZLÓ terhelt munkás szülők gyermeke. Elvégezte a református teológiát és a Tudomány Egyetem bölcsészeti karán a szociológia tanszakot. Ezt követően 1945-től 1947-ig a Független Kisgazdapárt Ifjúsági Szervezetének központjában dolgozott mint párt alkalmazott, majd a József Attila kollégium igazgatója lett. 1950-től a szentendrei Cementáruipari Vállalatnál dolgozott mint üzemgazdasági vezető. Innen 1953-ban a 2-es számú Épületelem gyárba helyezték és itt dolgozott egészen 1957. április 26-án bekövetkezett őrizetbevételéig mint tervosztály vezető.

Terhelt 1956. október 29-én tagja lett a 2-es sz. Épület elemgyár ideiglenes munkástanácsának, melyben elnök helyettesi tisztséget töltött be. 1956. november 27-én a végleges munkástanácsba is beválasztották. A végleges munkástanács javaslatára az Építőipari Minisztérium 1956. dec. 1-én a 2-es sz. Épület elemgyár igazgatójává nevezte ki. Ezt a munkakört egészen 1957. március 1-én bekövetkezett leváltásáig töltötte be. Ettől kezdve régi beosztásában dolgozott mint tervosztály vezető.

Terhelt mint a 2-es sz. Épület elemgyár ideiglenes munkástanácsának elnök helyettese 1956. nov. hó első felében részt vett a III. kerületi ideiglenes Munkás Tanács megalakításában, ahol egészen november hó végéig képviselte üzemét.

Terhelt a Nagybudapesti K.M.T. megalakulása után többször bent járt annak Akácfa u. 15. sz. alatti helyiségében. Itt megismerkedett Sebestyén Miklóssal, az ellenforradalmi irányvonal legszélsőségesebb képviselőjével és a K.M.T. több hasonló beállítottságú tagjával. Mivel a K.M.T. politikai platformjával egyet értett, nyomban tevékenyen bekapcsolódott annak munkájába és kezdettől fogva a Sebestyén Miklós és Rácz Sándor által képviselt

* Az előzményeket folyóiratunk 1990. 4. és 5. számában közöltük. A vádirat szövege 1987-ben jelent meg a Magyar Szabadságharcos Világszövetség Los Angeles-i Szervezete kiadásában, Chicagóban. Rácz Sándor egyetértésével közöljük a dokumentumot(szöveghû utánnyomat, a nyelvtani hibák és elírások az eredetivel egyeznek.).

szélsőséges irányzat követője és kiszolgálója lett. Befolyásolta ezen magatartásában az a tény is, hogy már 1956. őszén több alkalommal részt vett a Petőfi köri vitákon, ahol megismerte az ellenforradalom szellemi előkészítésében jelentős szerepet játszó revizionista nézeteket és azokat az üzemen belül terjesztette. (III. kötet 215. oldal. Classen Wynand tanúvallomása VI. kötet 157. oldal.)

Abod László magatartása miután bekerült az ideiglenes munkástanácsba, gyökeresen megváltozott és rövidesen kimutatta a fogafehérét azzal, hogy az ellenforradalom mellé állt. (Eigner Endre tanúvallomása VI. kötet 147. oldal.) A Nagy Imre Kormányt tartotta törvényes kormánynak, nem értett egyet a szovjet csapatok baráti segítségével, a sztrájkot – amely a népi demokratikus rendszerrel, élesen szemben áll a munkásosztály érdekeivel – helyes eszköznek tartotta a követelések kierőszakolására. (X. kötet 139.o).

Politikai állásfoglalását tettekkel is kifejezte. 1956. nov. 21-én részt vett a Nagybudapesti K.M.T. illegális országos ülésén és egyet értett az 1956. november 22-23 napjára megszervezett általános sztrájkkal. A sztrájkhatározatot üzemébe a 2-es sz. Épületelemgyárba is kivitte és annak felolvasása után a 48 órás sztrájkot az ideiglenes munkástanáccsal megszavaztatta. Az általa megszervezett két napos sztrájk az akkor súlyos gazdasági helyzetben további komoly károkat okozott népgazdaságunknak. (VII. kötet 196, 231. Fenyves Hedvig tanúvallomása VI. kötet 137, 138.)

Terhelt a 48 órás sztrájk után látszólag a munka felvétele mellett állt ki. Ellenséges beállítottságát azonban ez alkalommal is igazolta. Kijelentése szerint:

> "nagy butaság tovább sztrájkolni, mert ha nem dolgozunk kényszeríteni fognak bennünket munkára, majd tesznek arról, hogy kénytelenek legyünk dolgozni." (VI. kötet 149. oldal.)

Ugyancsak 1956. november hó folyamán a sztrájkkal mint a követelések kierőszakolásának egyik főeszközével szemben tette az alábbi kijelentést:

> "akkor lesz nagy baj, ha a bányák teljesen leállnak és elönti őket a víz, akkor majd a Kormány másképp beszél vagy megadásra kényszerül." (VI. kötet 148. oldal.)

Terhelt 1956. november hó 22-én részt vett a K.M.T. ülésen, amelyen a nyíltan ellenforradalmi követeléseket tartalamzó indiai miniszterelnökhöz megküldeni szándékozott levéltervezetet vitatták meg. (VII. kötet 55-57. oldal.) Ugyanezen ülésen választották meg terheltet a Sebestyén Miklós vezetése alatt álló sajtócsoport tagjává három társával együtt.

A sajtócsoport feladata lett volna a K.M.T.-ot állandóan felkereső – többnyire nyugati – újságírók és rádió riporterek tájékoztatására. A tájékoztatás a hozott határozat alapján csak írásban a K.M.T. plenuma által jóváhagyott szöveggel lett volna eszközölhető. (VII. kötet 31/a oldal.) Ezt a

határozatot azonban Abod László terhelt és társai egyetlen esetben sem tartottak be: továbbra is rendszeresen tárgyaltak a nyugati hírügynökségek tagjaival, akik a kapott híranyagot - amint ez számos esetben bebizonyult - ellenséges propaganda céljára használták fel. (Ring István vallomása V. kötet 96. oldal. Rácz Sándor vallomása I. kötet 159. oldal.)

A K.M.T. sajtócsoportjára váró feladatok oroszlán részét Sebestyén Miklós és Abod László terheltek együttesen végezték.

Abod László terhelt lektorálta és statisztikailag javította a K.M.T. 1-es és 3-as számú ellenforradalmi Tájékoztatói szövegét. (VII. kötet 40, 115.)

Az 1956. december 5-én megjelent 3-as sz. Tájékoztatót négy fogalmazványi példányban gépelte le további sokszorosítás céljára. (II. kötet 183-187, 137-138.)

A Központi Munkás Tanács tájékoztatóit terhelt a 2-es sz. Épület elemgyár munkástanácsa előtt felolvasta és ismertette, Lánczki Józsefné gépírónővel több példányban leíratta az Írószövetség "Gond és Hitvallás" c. ellenforradalmi nyilatkozatát és ebből egy példányt Eigner Endre művezetőnek is átadott. (Fenyves Hedvig tanúvallomása VI. kötet 139, X. kötet 139. oldal.) 1956. november havában a K.M.T.-ban a győri "Hazám" c. ellenforradalmi lapból terjesztés végett 20 db. lap-példányt vett át. Ebből több példányt Ádám Mátyásnak a II. kerületi ideiglenes munkástanács összekötőjének adott át, aki azt kivitte a kerület többi üzemeibe. Az egyik lap-példányban terhelt saját kezűleg húzta alá ceruzával a Kormányellenes részeket és ezt a kapunál lévő hirdetőtáblára kirakatta. 1956. november végén ellenséges propaganda céljából ugyancsak a hirdetőtáblára függesztették ki azt a terhelt átadott jegyzékét, amely a veszprémi Vegyipari Egyetemről "állítólag deportált" egyetemi hallgatók névsorát tartalmazta. (III. kötet 193-195, Fenyves Hedvig tanúvallomása VI. kötet 138. oldal.)

A Sebestyén Miklós által vezetett sajtócsoport egyik legfontosabb feladata a K.M.T. sajtójával kapcsolatos kérdések elintézése volt. Többször tárgyalták a lap-engedély megszerzéséről és a "Munkás Újságnak" nevezett lap nyomtatásának és terjesztésének körülményeiről. Rácz Sándor, Sebestyén Miklós és Abod László és néhány társa által képviselt ellenforradalmi irányzatot képviselő csoport a K.M.T.-nak a politikai hatalom megszerzéséért folytatott harcában igen nagy szerepet szánt a sajtónak, amely jelentős mértékben elősegítette volna az ellenforradalmi propaganda kifejtését és szervezési feladatok megoldását. Kezdettől fogva arra gondoltak, hogy a Kormánytól kapott engedély alapján legális körülmények között, ellenkező esetben pedig illegálisan is sor kerül a lap kiadására.

A lap-kiadás megszervezése érdekében a K.M.T. ellenforradalmi politikai irányvonalának megfelelő szerkesztő gárdát találtak az "Igazság" c. időközben betiltott ellenforradalmi lap szerkesztőiben. A Sebestyéntől kapott meg-

bízás alapján 1956. november hó második felében a "Fészek clubban" Abod László terhelt felkereste az "Igazság" c. lap szerkesztő gárdáját: Obersovszky Gyulát és társait. Közölte velük, hogy a Kormánytól engedélyt kértek a K.M.T. sajtójára és felkérte őket a lap szerkesztésére. Obersovszky Gyula ezt követően társaival együtt több alkalommal járt a K.M.T.-ban, ahol Sebestyén Miklóssal, Abod Lászlóval és a sajtócsoport többi tagjával folytattak megbeszélést. Mivel a Kormány a lap-engedéllyel kapcsolatos kérést nem teljesítette, Sebestyén Miklós és Abod László Rácz Sándorral egyetértésben elhatározták a lap engedély nélküli kinyomtatását.

Sebestyén és Abod László felkérésére 1956. november 26-ára Obersovszky Gyula társaival együtt összeállította a "Munkás Újság" első lap-példányát és a Pátria nyomdában a kefelenyomat elkészítéséhez is hozzáfogtak. A nyomtatás azonban befejezést nem nyert, mivel a kefelenyomat elkészítése után a felelősségrevonás elkerülése céljából a K.M.T. a további nyomdai munkát leállította. (Obersovszky Gyula VI. kötet 93, Szilvási Lajos VI. kötet 121-123, vallomása, II. kötet 138-139.)

Rácz Sándor K.M.T. elnök már az 1956. november 28-án megtartott "zártkörű" K. M. T. ülésen bejelentette, hogy a K.M.T.-nak feltétlenül szüksége van sajtóra éppen azért, "ha legálisan nem engedik, akkor megcsináljuk illegálisan" (VII. kötet 70. oldal.) A K.M.T. lapjával kapcsolatos tevékenységében Abod László terheltet Sebestyén Miklóssal együtt a fenti irányelv vezette. Az engedély nélküli lapkiadással kapcsolatos kérdések megtárgyalására 1956. december hó 1-én Sebestyén Miklós lakásán tartottak illegális megbeszélést. A megbeszélésen terhelten és Sebestyén Miklóson kívül Obersovszky Gyula, Eörsi István, Szilvássi Lajos, Derzsi Sándor és D. Szabó László írók vettek részt, akik ebben az időben már az "Élünk" c. illegális ellenforradalmi lapot szerkesztették.

Az illegális megbeszélés során Obersovszky Gyula és társai ismertették az 1956. december 4-i tüntetés tervét és felkérték Sebestyén Miklóst és Abod Lászlót, hogy a K.M.T.-ot is kapcsolják be a tüntetés megszervezésébe, mert így sokkal nagyobb tömeget lehet a tüntetés céljára memozgatni. A megbeszélés eredményeképpen megállapodtak abban, hogy a tervezett nőtüntetést együttesen megszervezik, az "Élünk" c. illegális lapban felhívják az asszonyokat, hogy az 1956. dec. 4-i napon vonuljanak a Hősök terére és helyezzenek egy szál virágot a hősök sírjára és még külön röpcédulákat is készítenek. Sebestyén Miklós és Abod László ugyanakkor elvállalták, hogy a tüntetés megszervezésébe a K.M.T.-ot is bekapcsolják.

A megbeszélés második napirendi pontját a K.M.T. sajtójának illegális kiadása képezte. Ezzel kapcsolatban is megegyeztek abban, hogy a lap engedély hiányában a K.M.T. lapjának nyomtatását illegális úton szervezik meg és erre a célra megfelelő helyiséget és sokszorosító gépet biztosítanak.

Az illegális nyomtatás céljára szolgáló helyiség kiválasztása érdekében Abod László terhelt Sebestyén Miklóssal és Obersovszky Gyulával együtt ugyan ezen alkalommal gépkocsin a XII. ker. Mártonhegyi út 20. sz. alatti épületbe mentek, ahol Nyíri Sándor ottani lakos közreműködésével zseblámpafény mellett megtekintették az épülettől kb. 200 méterre fekvő romos pincehelyiséget és egyidejüleg megbeszélték, hogy Obersovszky Gyula egy jelszóval jelentkező személy útján gondoskodik a sokszorosító gép odaszállításáról. (Obersovszky Gyula VII. kötet 95-96, 101-102, Eörsi István VI. kötet 112, Nyíri Sándor VI. kötet 130. oldal vallomása, III. kötet 148-156.) Abod László terhelt az 1956. december 3-án a MEMOSZ székházában megtartott Munkás Tanács ülésen a Sebestyén lakásán létrejött megegyezésnek megfelelően felszólalt annak érdekében, hogy a K.M.T. fogadja el a Nőtüntetéssel kapcsolatos javaslatot és vegyen részt annak megszervezésében. Ezen határozat megszavazását azonban – nyilvánvalóan provokatív jellegénél fogva – a Rácz, Sebestyén, Abod-féle ellenforradalmi irányzatot képviselő csoportnak hosszas vita után sem sikerült megszavaztatni és kierőszakolni, mivel a K.M.T. józanabb elemei a határozati javaslatot elvetették. Abod László ennek ellenére következetes maradt önmagához: a tüntetés napján, 1956. dec. 4-én a 2-es sz. Épület elemgyárnak nődolgozóit a tüntetésben való részvétel céljából elengedte. Nyilván ilymódon kívánta bebizonyítani azt, hogy méltó a Munkás Tanács közreműködésével elnyert igazgatói tisztségre, mivel bármikor kész az ellenforradalmi érdekeket kiszolgálni. (III. kötet 162-173, 220. oldal.)

Terhelt üzemen belüli tevékenységével kapcsolatban megállapítható, hogy mint az ideiglenes Munkás Tanács elnök-helyettese részt vett Gattyán János igazgató leváltásban, valamint több kommunista dolgozó – Szurov István személyzeti osztályvezető, Dudzik Gyula, munkaügy vezető – eltávolításában. A Munkás Tanács javaslata alapján 1956. december 1-től a leváltott igazgató munkakörét terhelt foglalta el. Az igazgatói működése alatt végrehajtott racionalizálás során politikai okokból bocsátotta el Fenyver Hedvig és Dobár Lajosné párttag dolgozókat, mivel a sztrájkot és nőtüntetést ellenezték. Amikor Fenyves Hedvig az elbocsájtás hatálytalanítását kérte, terhelt a Munkás Tanács megbízása alapján eljárt az Építésügyi Minisztériumban és a III. kerületi Pártbizottságon is, hogy Fenyves Hedvig visszavételét megakadályozza. Ezen magatartásával pártellenes nézeteit juttatta kifejezésre. (Fenyves Hedvig tanúvallomása VI. kötet 136-140. oldal.)

VI.

MESTER ENDRE munkás szülők gyermeke. IV. gimnázium elvégzése után különböző fizikai munkát végzett. 1945. tavaszán Miskolcon bombázás során légnyomást kapott. Sérülése fokozta gyermekkori ideggyengeségét és ezért 1946-47. évben 8 hónapon át ideggyógyintézetben állott kezelés alatt. 1947-ben a budapesti MÁV-hoz került. Itt kezdetben pályamunkás volt, majd a MÁV Budapesti Igazgatóság I. igazgatási és jogi osztályának segédhivatalába helyezték kisegítőnek. Tényleges katonai szolgálatának befejezése után 1951. évben fenti munkahelyén a s. hivatal vezetője lett. Ezt a munkakört töltötte be egészen 1957. január 31-én bekövetkezett őrizetbevételéig.

Terhelt az 1956. októberi események ellenforradalmi jellegéről maga is meggyőződhetett, mivel 1956. október 24-én az utcán tettleg bántalmazták, mert sapkája a vörös csillagot viselte. Ennek ellenére – amint egyéb tevékenységéből kitűnik – mégis azonosította magát az ellenforradalmi célkitűzésekkel. (X. kötet 143. old.)

Terhelt 1956. október 31-én részt vett a MÁV budapesti Igazgatóságon megtartott ideiglenes Munkás Tanács választáson. Az Igazgatóság Munkás Tanácsának megválasztása előtt az egyes osztályok választották meg saját munkás tanácsaikat. Az I. igazgatósági és jogi osztályon megtartott ideiglenes munkás tanács választáson Mester Endre terhelt agresszív magatartásával hívta fel magára a figyelmet. Amikor dr. Németh Jenő jogász választására tettek javaslatot, éles hangon kijelentette, hogy "elég volt már a talpnyalókból, ilyen emberekre nincs szükség". Ilyen előzmények után válsztották be terheltet az I. osztály munkástanácsába és egyúttal tagja lett a Budapesti MÁV Igazgatóság ideiglenes Munkás Tanács 7 tagú intézőbizottságának, amelyben a titkári feladatokat látta el. Ezen minőségében végrehajtotta az előző napokban megválasztott forradalmi bizottmánynak a párthelyiségek lezárására vonatkozó határozatot és részt vett a politikai és személyzeti osztályok dolgozóinak átmeneti időre történő eltávolításában. Ezen tényke-désével bebizonyította, hogy egyet-értett az ideiglenes Munkás Tanács által képviselt ellenforradalmi irányvonallal. (I. kötet 37-49. oldal.)

Terhelt nem értett egyet a szovjet csapatok baráti segítségével és a Forradalmi Munkás Paraszt Kormányt nem tartotta törvényes kormánynak. Ezt kifejtette azzal, hogy 1956. november 4-e után nem borotválkozott és így több hasonló felfogású ellenforradalmárral együtt szakállasan járt. Szakállának levágására csak 1956. november 29-én került sor, amikor a Kormánnyal való tárgyalás során figyelmeztették arra, hogy ilyen módon magát

külsőleg is felismerhető módon a népi demokratikus államrend ellenségei közé sorolja. (X. kötet 143. oldal.)

Terhelt kommunista ellenes beállítottságát 1956. november 26-án azzal fejezte ki, hogy az igazgatóság dolgozói nevében az igazgatói épület két forgalmas helyén kifüggesztette a Matyasovszky József műszaki rajzoló által készített két plakátot. A plakátok a megszüntetett politikai osztály vezetője és dolgozói ellen irányultak és az alábbi szöveget tartalmazták:

> "Követeljük, hogy Benkovics Dezső azonnal hagyja el az igazgatóság területét és a volt politikai osztály dolgozói semmilyen vezető funkciót nem tölthetnek be." (III. kötet 45. oldal, Arató Károly tanúvallomása VI. kötet 71. oldal.)

Mester Endre terhelt a Budapesti MÁV Igazgatóság ideiglenes Munkástanácsa elnökének dr. Gáspár Ákosnak felhívására részt vett azon az országos értekezleten, amelyet az ideiglenes Vasutas Munkás Tanács küldöttek számára szerveztek meg a Keleti pályaudvar oktató termében. Terhelt a 400 főt meghaladó küldött részvételével megtartott gyűlésen többszöri felszólalásával vonta magára a figyelmet. Így 3 ízben is támadta Benkovics Dezső volt politikai osztályvezetőt, mivel "tudomása szerint" Kormány biztossá kívánják kinevezni. Ugyanakkor felszólalt terhelt a Vasutas Munkás Tanácsok létrehozásával kapcsolatos kérdésekben is.

Aktivitásának eredménye lett, hogy beválasztották azon 3 tagú bizottságba, melynek tagjai mint összekötők az ideiglenes Vasutas Munkástanácsokat képviselték a Nagybudapesti K.M.T.-ban. Ugyan ezen alkalommal terhelt részt vett a Vasutas Munkástanácsok megalakításával, a Nagybudapesti K.M.T. felettes szervként elismerésével és pártszervezeteknek az üzemen kívüli működésével kapcsolatos határozat megszavazásában. Az értekezlet határozatot hozott arra is, hogy a vasutasok követeléseit a K.M.T. útján juttassák el a Kormányhoz. Amennyiben a Kormány a követeléseket 4 napon belül nem teljesíti, úgy az egész országban leáll a vasút.

Terhelt 1956. november 26-án Filep Aladár és dr. Gáspár Ákos összekötőkkel együtt felkereste a Nagybudapesti K.M.T.-ban Rácz Sándor elnököt, akinek átadták a vasutas dolgozók követeléseit tartalmazó határozatot, hogy azt a kormánnyal folytatott tárgyalások során felhasználja. Rácz Sándor ez alkalommal Mester Endrét bízta meg azzal, hogy a vasutas munkástanácsokat képviselje a K.M.T.-ban és felhívta arra, hogy már este vegyen részt a Kormánnyal folytatandó tárgyaláson és ott adja elő a vasutas dolgozók követeléseit. (III. kötet 45-48. Sándor Kálmán tanúvallomása VI. kötet 78. oldal.)

Terhelt ennek alapján 1956. november 26-án a K.M.T. részéről részt vett a 12 tagú küldöttségben, amely a Parlamentben megbeszéléseket folytatott Kádár János és Marosán György elvtársakkal. Itt elmondotta, hogy a vasutas

dolgozók 4 nap határidőt adtak a követeléseik teljesítésére, mert ellenkező esetben sztrájkot kezdenek. (III. kötet 61. oldal.)

Terhelt a K.M.T.-ban folytatott tevékenységéről és a Kormánnyal folytatott tárgyalás eredményéről 1956. november 27-én tájékoztatta az Országos Vasutas ideiglenes Munkás Tanács 6 tagú elnökségét, majd ugyanerről 1956. november 28-án a Vasutas Munkás Tanács küldöttek részére megtartott újabb országos értekezleten is beszámolt. Terhelt ez alkalommal bejelentette lemondását, azonban azt a közgyűlés nem fogadta el, hanem újabb szavazással megerősítette Mester Endrét abban, hogy a K.M.T.-on belül a vasutas munkástanácsokat képviselje. (III. kötet 62. oldal.)

Terhelt teljesen magáévá tette a K.M.T. által képviselt ellenforradalmi irányvonalat. Ezt azzal is bebizonyította, hogy közreműködött a K.M.T. által készített tájékoztatók és egyéb ellenforradalmi célt szolgáló röpcédulák sokszorosításában és a vasutas dolgozók közötti terjesztésében. Így 1956. november 29-én átvette a Szakszervezet a Párt ellenes nézeteket tartalmazó 2-es sz. M.K.T. Tájékoztatót, amely a SZOT-tal kapcsolatban az újjáválasztások szükségességét, a Párttal kapcsolatban pedig a többpártrendszer bevezetését és a pártszervezetnek az üzemen kívül helyezését hangoztatta. (VII. kötet 92-93. oldal.) Ezt a Tájékoztatót közreműködésével kb. 200 példányban lesokszorosították és a MÁV vonatpostáján keresztül továbbították az ország különböző részei felé. Ilyen előzmények után került sor arra, hogy Mester Endre terhelt 1956. november 30-án tagja lett a K.M.T. 4 főből álló politikai bizottságának. (VII. kötet 98. oldal.) Ezt a bizalmat terhelt azzal viszonozta, hogy másnap kézi sokszorosító gépen saját maga kb. 300 sajtóbojkottra felhívó röpcédulát készített, amit azután a kerületi Munkástanácsok küldöttei a K.M.T.-ból azzal vittek el, hogy azokat a gyárak között szétosszák. Terhelt ugyanazon alkalommal arra is vállalkozott, hogy a K.M.T. lapjából – amelynek engedély nélküli kinyomtatását akkor is megkezdték – 35000 példányt a MÁV vonatpostáján keresztül vidékre juttat. (III. kötet 74. oldal.)

A K.M.T. határozata alapján az előzetes letartóztatásba helyezett Dobrovics Emil pécsi Munkás Tanács elnöke ügyében terhelt 1956. dec. 2-án Nemeskéri Endrével együtt Pécsre utazott. Ezt az alkalmat arra használta fel, hogy az általa készített sajtóbojkottra felhívó röpcédulákból kb. 30 db-ot Barna Tamás pécsi összekötőnek adott át terjesztés végett. Így terhelt személyesen meggyőződött arról, hogy a pécsi bányászok 3 napos éhség sztrájkjának híresztelése csupán az ellenséges propaganda céljait szolgálja és Dobrovics Emil munkástanács elnöke letartóztatása törvényesen történt. (X. kötet 148. oldal.)

A K.M.T. 1956. december 5-én készült – különböző ellenforradalmi propagandát tartalmazó – 3-as sz. Tájékoztatóját ugyancsak terhelt továbbította az Országos Vasutas Munkás Tanács Közgyűlés elnökségének, akik gondos-

kodtak arról, hogy a Tájékoztató kivonatos szövegét távirat formájában a MÁV területén az egyes szolgálati ágak felé eljuttassák. (Sándor Kálmán tanúvallomása VI. kötet 70. oldal.)

Terhelt 1956. december 6-án hat-tagú küldöttséggel együtt eljárt a Parlamentben az ellenforradalmi tevékenység miatt őrizetbe vett 3 vasutas munkástanács tag szabadlábra helyezése érdekében. (X. kötet 148. oldal.)

1956. december 7-én terhelt a K.M.T.-ban átvette a provokatív céllal készült és a sztrájkhangulatot mesterségesen szító Memorandum szövegét, hogy az sokszorosítva a MÁV dolgozók között terjessze. A sokszorosítás céljából a Memorandumot stencilre gépelte, mivel azonban Arató Károly MÁV igazgató a sokszorosítást nem engedélyezte, a gépelt stencilt a K.M.T.-ban átadta Tőke Ferenc szervezési osztályvezetőnek, aki közölte, hogy a sokszorosítást majd máshol fogják elvégezni. (III. kötet 63, 64, VII. kötet 134-135.)

Terhelt 1956. december 8-án részt vett a Nagybudapesti K.M.T.-nak a MÉMOSZ székházában megtartott illegális országos értekezleten és maga is a sztrájkra szavazott. Hozzászólásában biztosította a jelenlévőket, hogy a vasút területén a sztrájkot végrehajtják. Az illegális ülésről felvett jegyzőkönyv adatai szerint Mester Endre terhelt ez alkalommal az alábbi kijelentéseket tette:

> "A sztrájkkal magam is egyetértek a vasutas dolgozók részéről. Sokan azt mondják, hogy az ország sír szélén van, de mi bele akarjuk rántani a sírba, de nem mi rántottuk bele, hanem a Kormány.
> Sokat fizettünk a 12 év alatt, ezt is kibírjuk, vagyis a 48 órás sztrájkot ez az ország már nem érzi meg. Vasárnap reggel 8 óráig senki se beszéljen, de utána kezdjük meg a munkát, illetve a tájékoztatást. Én megígérem, hogy a távírón a vasutasoknak leadom a 48 órás sztrájkot, a Posta pedig telefonon közölje.
> Holnap reggel 8 óráig mindenki néma, holnap reggel 8 órakor kezdjék meg a szervezést." (VII. kötet 163, 159. old.)

Mester Endre a sztrájk kérdésében anélkül foglalt állást, hogy ezzel kapcsolatban az országos vasutas ideiglenes Munkás Tanács küldöttek elnökségét megkérdezte volna. Ezt biztosítja az a körülmény, hogy amikor másnap velük a sztrájk-határozatot közölte, az elnökség úgy határozott, hogy a sztrájkkal nem értenek egyet és azt a MÁV vonalán nem hirdetik ki. (III. kötet 64-65. Sándor Kálmán tanúvallomása; VI. kötet 81. oldal.)

Terhelt a K.M.T. megbízatásából 1956. december 9-én Tatabányára utazott, hogy meggyőződjön a tatabányai küldött által bejelentett "vérengzésről". A helyszínen kihallgatott 3 tagú bányász munkás tanács küldöttség közlése alapján terhelt megállapította, hogy a nagy számú halottal és sebesülttel kapcsolatban az előző napi K.M.T. ülésen tett bejelentések valótlanok,

azok csupán provokációs célból a sztrájkhangulat fokozását szolgálták. (X. kötet 150. oldal.) Budapestre viszatérve ezt a megállapítást közölte a K.M.T. több tagjával, majd a sztrájk megakadályozására – belátva magatartásának helytelen voltát – sztrájk ellenes felhívást készített, amit azután a Rádió és Sajtó is közölt.

Terheltre jellemző, hogy a felelősségrevonás elkerülése végett több ízben szándékozott külföldre távozni. Első ízben Kiss Károly nevű társával a Bősárkányi vasúti hídig ment, azonban onnan visszatért. 1957. január 29-én a jugoszláv határ felé indult el, azonban disszidálási szándékától elállva, Kolebia határállomástól visszafordult Szegedre, ahol önként jelentkezett a vasútbiztosító tiszti örsön őrizetbevétele végett. (III. kötet 3, 89-90. oldal.)

VII.

Terheltek a nyomozás során valamennyien tagadták bűnösségüket. Rácz Sándor, Bali Sándor és Mester Endre ténybeli beismerést eszközöltek, Nemeskéri József és Abod László részben tagadták a vád tárgyává tett bűncselekmények elkövetését. Egybehangzó volt valamennyi terhelt védekezése a tekintetben, hogy nem álltak szemben a szocialista társadalmi renddel, hanem éppen ellenkezőleg annak megerősítését szolgálta tevékenységük. Nemeskéri József terhelt kivételével valamennyien hangoztatták, hogy mint demokratikus úton megválasztott Munkás Tanács tagok a munkásosztály képviselői voltak és ezen minőségükben valójában a munkásosztály érdekeit képviselték. Az általuk megvalósítani kívánt követelésekről azt állították, hogy a munkásosztály követelései és elsősorban a múltban elkövetett hibák kijavítását, a demokrácia kiszélesítését az ún. "tiszta demokrácia" megvalósulását szolgálják.

Terheltek ezen védekezését a nyomozás anyaga teljes egészében megcáfolja. Terhelteknek az ideiglenes üzemi munkástanácsokba való beválasztása a demokratikus követelmények megsértésével történt így alaptalanul állították önmagukról, hogy az egész ország munkásosztályát képviselik. A követelések összegezése és a Kormánnyal folytatandó tárgyalások céljára 22 tagú bizottság önkényesen – minden törvényes alap nélkül – nevezte magát Nagybudapesti Központi Munkás Tanácsnak. Megalakulásának körülményeire tekintettel a Nagybudapesti K.M.T.-nak nevezett csoportnak sem erkölcsi, sem jogi alapja nem volt ahhoz, hogy a munkásság nevében fellépve elsősorban politikai követelések megvalósításáért folytassanak harcot.

Tények igazolják, hogy a Nagybudapesti Központi Munkás Tanács által képviselt politikai irányvonal szemben állott a népi demokratikus államrenddel, mivel a munkásosztály érdekeivel ellentétes idegen célokat szolgált

Annak ellenére, hogy az 1956. októberi események ellenforradalmi jellegéről, hátteréről és igazi céljáról ismételten meggyőződhettek, ömagukat következetesen az 1956. október 23-i "nemzeti forradalom" követőinek vallották és mindent megtettek az akkor támasztott politikai célkitűzések megvalósításáért. Így tevékenységükkel szükségszerűen szembe kerültek a munkáshatalom képviselőjével a Forradalmi Munkás Paraszt Kormánnyal, a munkásosztály egységéért harcoló MSZMP-vel és Szakszervezettel. A munkásosztálytól való eltávolodást és a népi demokratikus államrenddel való szembefordulást bizonyítja az a döntő körülmény, hogy a Munkás Tanácsokat gazdasági feladatok megoldása, a munkásdemokrácia kiszélesítése helyett a politikai hatalom átvételére akarták felhasználni. Annak ellenére, hogy Alkotmány Törvényünk szabályozta az államigazgatási és államhatalmi szervek rendjét, a Nagybudapesti K.M.T. kezdettől fogva a Kormány figyelmeztetése és tilalma ellenére az Országos Munkástanácsi Szervezet kialakítására törekedett, hogy megfelelő hatalmi helyzetet teremtsen a követelések kierőszakolására.

Bár az Országos Munkás Tanácsi szervezet megalakulására nem került sor, a Nagybudapesti K.M.T. a demokratikus követelmények megsértésével kezdettől fogva önmagát a munkástanácsok vezetésésre és irányítására hivatott szervnek tekintette. Ennek megfelelően – minden törvényes alap nélkül – lényegében az Országos Munkás Tanács szerepét töltötte be.

A Nagybudapesti K.M.T. politikai platformja kezdettől fogva megegyezett az ellenforradalom által felvetett – szocialista, soviniszta és nacionalista jelszavakkal álcázott – irányelvekkel. A területi munkástanácsok minden törvényes alap nélküli megalakítása, az Országos Munkás Tanács megszervezésére irányuló törekvések, a sztrájkok szervezése, a sajtóbojkott elrendelése, a provokatív célú nőtüntetés támogatása, az illegális sajtó kibocsátására tett intézkedések, a nyugai hírügynökségekkel való kapcsolat és még számos más körülmény kézzel foghatóan bizonyítja azt a tényt, hogy terheltek ellenségesen álltak szemben a népi demokratikus államrenddel, tevékenységük az ellenforradalom érdekét és céljait szolgálta.

Nemeskéri József terhelt tagadta az ellenforradalmi akcióban való tevékenység részvételét. Tagadásával szemben a bűnjelként lefoglalt röpcédulák és egyéb okirati bizonyítékok, a nyomás során tett tanúvallomások meggyőzően bizonyítják, hogy a nyílt ellenforradalmi fegyveres harc leverése után ellenséges tevékenységet a Korányi Kórházban szervezett illegális csoportban tovább folytatta és társainak segítségével ellenséges céllal furakodott be a K.M.T.-ba.

Abod László terhelt tagadta, hogy részt vett volna a K.M.T. lapjának engedély nélküli kiadásának kapcsolatos illegális szervezkedésben. Védekezése során előadta, hogy az illegális lap kiadásával kapcsolatos intézkedé-

sekről csak utólag szerzett tudomást. Tagadását azonban a rendelkezésre álló okirati és tanúbizonyítékok teljes egészében megcáfolják.

Fentieket figyelembe véve terheltek bűnösségét tagadásukkal szemben a nyomozás során beszerzett és az egyes vád tárgyává tett cselekményeknek tételesen megjelölt okirati és tanúbizonyítékok teljes egészében bizonyítják.

VIII.

Fenti tényállás alapján:

Az 1956. december 11. óta őrizetben, illetve előzetes letartóztatásban lévő:

I. RÁCZ SÁNDOR (Hódmezővásárhelyen 1933. március 17-én született, magyar állampolgár, nőtlen, szerszámkészítő foglalkozású, havi keresete 1600 Ft, vagyontalan, 7 ált. iskolát végzett, katona volt, tizedesi rendfokozattal, atyja: + Rácz Lajos, anyja: Nagy Rozália, büntetve nem volt a kecskeméti járásbíróság által 1953-ban közellátás érdekét veszélyeztető bűntett miatt 800 Ft pénzbüntetésre, Budapest, VII. ker. Murányi u. 1. lakos),

Az 1956. december hó 11-től 16-ig őrizetben, ezt követően szabadlábon, majd 1957. március 2-től őrizetben, illetve előzetes letartóztatásban lévő:

II. BALI SÁNDOR (Újdombóváron 1923. február 18-án született, magyar állampolgár, nős, Szorcsik Máriával, két kiskorú gyermeke van, szeszámlakatos foglalkozású, havi keresete 3000 Ft, vagyontalan, 6 elemit végzett, 3 hónapos katonai kiképzésben vett részt, atyja: Bali Ferenc, anyja: Tóth Mária, büntetve nem volt, Budapest XIV. Kerepesi u. K. ép. VI. lépcsőház II. em. 8. alatti lakos.)

1956. december 4-e óta őrizetben, illetve előzetes letartóztatásban lévő:

III. NEMESKÉRI JÓZSEF (Budapesten 1921. március 21-én született, magyar állampolgár, nős Kovács Katalinnal, 1 kiskorú gyermeke van, diszpécser foglalkozású, havi keresete 1200-1400 Ft, vagyontalan, 4 polgárit és 3 éves színművészeti akadémiát végzett, katona volt, őrmesteri rendfokozattal, atyja: id. Nemeskéri József, anyja: Juhász Erzsébet, büntetve volt a XV. ker. járásbíróság által 1953-ban társadalmi tulajdon sérelme elkövetett lopás és közellátás érdekét veszélyeztető bűntett miatt 6 hónapi börtönre, 300 Ft pénzbüntetésre és 3 év közügyektől való eltiltásra, Budapest VII. Dohány u. 68. sz. alatti lakos),

az 1957. április 16. óta őrizetben, illetve előzetes letartóztatásban lévő:

IV. ABOD LÁSZLÓ (Budapesten 1924. január 20-án született, magyar állampolgár, nős, Szilvási Magdolnával, tervosztály vezető a 2-es sz. Épület-elemgyárban, havi keresete 1650 Ft, vagyontalan,

katona volt, református teológiát, valamint a bölcsészeti karon szociológiai tanszakot végzett, atyja: Abod László, anyja: Gyomros Irén, büntetve nem volt, Bp. XI. Vak Bottyán u. 4. sz. alatti lakos),
és az 1957. január 31. óta őrizetben, illetve előzetes letartóztatásban lévő:

V. MESTER ENDRE (Miskolcon 1927. október 27-én született, magyar állampolgár, nős Sölétomos Máriával, egy kiskorú gyermeke van, MÁV segédtiszt foglalkozású, havi keresete 1090 Ft., vagyontalan, 4 gimnáziumot végzett, katona volt, őrvezetői rendfokozattal, atyja: id. Mester Endre, anyja: Brassai Ilona, büntetve volt lopás vétsége miatt a kispesti járásbíróság által 1947-ben 3 hónapi felfüggesztett fogházra, Budapest XIV. Vasút sor 5. sz. alatti lakos) terhelteket

v á d o l o m

éspedig:

I. Rácz Sándor és II. Bali Sándort a BHÖ. 1. pont (1) bek.-be foglalt népi demokratikus Államrend megdöntésére irányuló mozgalom vezetésének bűntettével.
II. Bali Sándort ezen kívül a BHÖ 37. pont (1) bek. c./ alpontjába és a BHÖ. 36. pont (1) bek. 1. tételébe foglalt hűtlenség bűntettével.
III. Nemeskéri Józsefet és IV. Abod Lászlót a BHÖ. 1. pont (2) bek.-be foglalt népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben való részvétel bűntettével,
V. Mester Endrét a BHÖ. 1. pont (2) bek.-be foglalt népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló mozgalomban való tevékeny részvétel bűntettével

mert:

I. Rácz Sándor terhelt mint a Beloiannisz Híradástechnikai gyár ideiglenes Munkás Tanácsának és a XI. kerületi munkástanácsoknak összekötője, 1956. november 19-től pedig mint a Nagybudapesti Központi Tanács elnöke, II. Bali Sándor mint a Beloiannisz Híradástechnikai gyár üzemi munkástanácsának és a XI. ker. munkástanácsnak elnöke, 1956. november 14-től kezdve pedig a Nagybudapesti Központi Munkás Tanács politikai bizottságának tagja a K.M.T.-ban viselt tisztségüknek 1956. december 9-én történt megszüntetéséig, – II. Bali Sándor még ezt követően egészen az 1957. márc. 2-án történt őrizetbevételéig – munkástanácsi tisztségüket következetesen Kormány, Párt, Szakszervezet és szovjet ellenes tevékenység folytatására használták fel.

I. Rácz Sándor terhelt mint a Nagybudapesti Munkás Tanács elnöke országos, II. Bali Sándor terhelt pedig XI. ker. viszonylatban vezette azt az ellenforradalom alatti időszakban megindult és széles körben fellépő mozgalmat, amely többek között a munkástanácsi intézményt – eredeti gazdasági rendeltetésétől eltérően az ellenforradalmi célok szolgálatába állította és végső fokon a népi demokratikus államrend megdöntésére irányult. Mindkét terhelt abban az időben vállalt vezető szerepet ebben a mozgalomban, amikor belés külföldi reakciós erők által kirobbantott ellenforradalom súlyos gazdasági és politikai válságba sodorta az országunkat és a Forradalmi Munkás Paraszt Kormány hatalmas erőfeszítéseket tett a közrend és közbiztonság helyreállítására, a termelő munka beindítására.

I. II. r. terheltek a Munkás Tanácsban betöltő vezető szerepüket felhasználva országosan és kerületi viszonylatban helytelen irányba terelték a munkástanácsok munkáját és a gazdasági feladatok megoldása helyett a munkástanácsokat ellenforradalmi érdekeket szolgáló követelések kiharcolásának eszközévé tették. Elsősorban terheltek tevékenységének eredménye, hogy a munkástanácsok ellenforradalmi befolyás alatt – szemben a törvényes államhatalmi és államigazgatási szervekkel – a politikai hatalom mindenáron való megszerzésére törekedtek, felhasználva az ellenforradalom okozta lehetőségeket. Terheltek ellenséges tevékenységükkel éppen a legválságosabb időszakban megbontották a munkásosztály egységét és arra törekedtek, hogy különböző tetszetős jelszavakkal félrevezetett tömegeket szembe állítsák a munkáshatalom védelméért harcoló Forradalmi Munkás Paraszt Kormánnyal és a munkásosztály igazi érdekeit képviselő Magyar Szocialista Munkás Párttal.

Az I. és II. r. terheltek által képviselt irányvonal: az országos munkástanácsi szervezet megalakítása, a Nagy Imre Kormány visszaállítása, a szovjet csapatok visszavonása, a többpártrendszer, szabad választások "semlegesség" az ún. "tiszta demokrácia", a nemzeti forradalom és egyéb nacionalista és soviniszta frázisokban az ellenforradalom követeléseit tartalmazták és a munkáshatalom ellen irányultak. Terheltek az 1956. október 23-át követő események ellenforradalmi jellegéről maguk is meggyőződhettek és a Kormánnyal folytatott tárgyalások és a Kormány nyilatkozatok is felhívták figyelmüket az ellenforradalom jelenlétére, módszereire és a tőkés restauráció veszélyére.

I. és II. terheltek ennek ellenére következetesen kitartottak a "nemzeti szabadságharc és forradalom" elmélete mellett és így tevékenységüket az ellenforradalmi célok és érdekek szolgálatába állították. Tették ezt pedig terheltek oly módon, hogy magukat minden törvényes alap nélkül és hivatlanul a munkásosztály képviselőinek tüntették fel és a munkásosztály nevében támasztották azokat a követeléseket, amelyeknek a munkásosztályhoz lé-

nyegében semmi közük sem lehetett, mivel attól idegenek voltak és vele élesen szemben állottak.
I. és II. terhelteknek – az ellenforradalom okozta eszmei zűrt kihasználva – országosan jelentős tömegeket sikerült a bel- és külföldi reakció támogatásával megnyerni és az ellenséges provokációk céljára felhasználni. Ennek tudatában – különösen I. r. terhelt – kezdettől fogva követelőző hangon léptek fel a Forradalmi Munkás Paraszt Kormánnyal szemben és különböző ellenforradalmi akciókkal fenyegetőzve igyekeztek a munkásosztály érdekeivel ellentétes követelések teljesítését és a hatalom átadását kikényszeríteni. Az eredménytelenül végződő tárgyalásokat egymás után követték az ellenforradalmi akciók, amelyek egy részt mérhetetlen gazdasági károkat okoztak az amúgy is súlyos és válságos helyzetben lévő országnak, másrészt alapot és lehetőséget adtak a reakciós elemek, a bel- és külföldi ellenséges propaganda újabb támadására. A Nagybudapesti K.M.T. I. r. terhelt által irányított ellenforradalmi tevékenysége azt a reményt keltette a nyugati imperialista országok hírügynökségeiben, hogy mégis eredményessé válik a népi demokratikus országok és a Szovjetunió közötti baráti viszony megrontására és a szocialista táborból való kiszakításra irányuló ellenséges akciójuk.
Az ellenforradalmi érdekeket szolgáló politikai irányvonal hűséges követelése és annak kapcsán számos ellenséges akció megszervezése lépésről lépésre igazolta, hogy terheltek vezető szerepüket károsan arra használták fel, hogy a munkástanácsi intézmény – elsősorban a Nagybudapesti K.M.T. – eszköz legyen az ellenforradalom kezében az ellenforradalmi követelések érvényesítésére. A termelő munka beindítását a politikai követelések teljesítésétől tették függővé, majd pedig a termelő munka beindítása után újabb sztrájkok elrendelésével és országos megszervezésével bénították meg újra az amúgy is nehéz helyzetben lévő gazdasági életünket, ilyen módon igyekeztek gyengíteni és megbontani a munkásosztályt, hogy kedvező talajra találjanak, megtévesztő jelszavak mögé rejtett törekvések, a Forradalmi Munkás Paraszt Kormány el nem ismerése, a Szakszervezet bomlasztása, az MSZMP üzemen belüli szervezésének megakadályozása, a kommunista és néphez hű gazdasági vezetők és dolgozók leváltása és eltávolítása, az ellenséges célú sajtóbojkott megszervezése, a provokatív dec. 4.-i nőtüntetés támogatása és dicsőítése mind-mind az I. és II. r. terheltek vezető minőségben kifejtett ellenforradalmi tevékenységet bizonyítják. Hasonló célokat szolgáltak a Munkás Tanács üléseken és a munkás gyűléseken tett Párt, Kormány, Szovjet és Szakszervezet ellenes kijelentések, az ellenforradalmi propagandát tartalmazó K.M.T. Tájékoztatók, határozatok és röplapok kiadása és terjesztése.
Mind ezen tevékenység már érthetővé teszi, hogy Rácz Sándor I. r. terhelt miért tartott szoros kapcsolatot a nyugati újságírókkal, miért használta fel

ezen kapcsolatait arra, hogy a Szabad Európa Rádió hirdesse a munkásosztály érdekeivel ellentétes decemberi 48-órás sztrájkot.
Ugyanezen megállapítás eszközölhető II. Bali Sándor Terhelt tekintetében is. Nem véletlen, hogy az áruló Király Béla ügynöke éppen Bali Sándor II. r. terheltet kereste fel illegális kapcsolat felvétele és kémtevékenység folytatása érdekében. Bali Sándor – mivel egész tevékenysége amúgy is az ellenforradalmat szolgálta – habozás nélkül szolgáltatott ki a külföldi kémnek olyan adatokat, amelyek a külföldi ellenséges szervezet tudomására jutva népi demokratikus államunk érdekeit veszélyeztetik és hajlandó volt olyan pénzösszeg felhasználására, amely a szocialista államrend megdöntésére alakult – imperialista hatalom által pénzelt – szervezettől származik.
III. Nemeskéri József terhelt 1956. október 30-tól tagja volt a VII. kerületi Pártházat megszállva tartó fegyveres csoportnak, amely egyrészt az épületre szerelt "hangos híradójával" az ellenforradalmi propagandát szolgálta, másrészt a népünknek baráti segítséget nyújtó szovjet csapatok ellen fegyveres harcot folytatott.
A fegyveres harc leverése után terhelt tagja lett a Korányi Frigyes közkórházban tanyázó ellenforradalmi csoportnak, itt tevékenyen részt vett röplapok készítésében, terjesztésében és ellenforradalmi akciók előkészítésében. 1956. november hó második felében a Korányi Frigyes kórházban működő ellenforradalmi csoport segítségével – az ellenforradalmi harcokban megsebesült ellenforradalmárok megbízólevelével befurakodott a Nagybudapesti Központi Munkás Tanácsba, hogy további ellenséges tevékenységét annak neme alatt folytathassa.
A Nagybudapesti Központi Munkás Tanácsban kapott feladatának megfelelően társaival együtt különböző hatóságoknál eljárt a K.M.T. nevében az ellenforradalmi tevékenység miatt őrizetbe vett vagy letartóztatott személyek kiszabadítása érdekében. Az 1956. november 30-án megtartott Munkás Tanács ülésen részt vett a sajtóbojkottal kapcsolatos vitában és a sajtóbojkott megszavazásában.
Abod László IV. r. terhelt mint a 2-es sz. Épület elemgyár munkástanácsának tagja részt vett a II. ker. Munkástanács megalakításában és abban képviselte üzemét. Mivel a Nagybudapesti K.M.T. által képviselt ellenforradalmi irányvonallal egyet értett, 1956. nov. második felétől kezdve bekapcsolódott annak munkájába. Tagja lett a Sebestyén Miklós által vezetett 4 főből álló sajtócsoportnak. A Nagybudapesti Központi Munkás Tanácsban kezdettől fogva a Rácz Sándor és Sebestyén Miklós által képviselt szélsőséges ellenforradalmi irányt követte.
Részt vett a K.M.T. 1956. nov. 21-én megtartott illegális országos értekezletén, egyetértett az akkor meghozott 48 órás sztrájkhatározattal, az üzemben is megszavaztatta és megszervezte. Megbeszéléseket folytatott a nyugati

sajtó és rádiótudósításokkal, lektorálta a K.M.T. által kiadott ellenforradalmi propagandát tartalmazó Tájékoztatókat és azokat üzemeiben ismertette.
Abod László több alkalommal is részt vett azokon az illegális megbeszéléseken, amelyeken Sebestyén Miklós, Obersovszky Gyula és társaik jelenlétében az 1956. december 4-i provokatív célú nőtüntetés megszervezését és a K.M.T. lapjának illegális kiadását határozták el. 1956. november 26-án már sor került arra is, hogy az egyik lap-példány kinyomtatását a Pátria nyomdában megkezdték. Ezt követően a felelősségrevonás elkerülése céljából elhatározták, hogy a XII. kerület Mártonhegyi utca 20. sz. ház közelében rendezik be az illegális céljára szolgáló helyiséget. Abod László terhelt ebből a célból több társával együtt a pincehelyiséget meg is tekintette.
Az 1956. december 3-án megtartott K.M.T. ülésen – az illegális megbeszélésen létrejött megegyezésnek megfelelően – a nőtüntetés megszervezése érdekében lépett fel és 1956. december 4-én üzemének nődolgozóit elengedte a provokatív célú tüntetésben való részvételre.
III. Nemeskéri József és IV. Abod László fentiek szerint tevékenyen részt vettek abban a szervezkedésben, amelynek végső célja – az ellenforradalom érdekeinek megfelelően – a népi demokratikus államrend megdöntése volt.
V. Mester Endre terhelt mint a MÁV Budapesti Igazgatóság Ideiglenes Munkás Tanácsának titkára később pedig mint az Országos Vasutas ideiglenes Munkás Tanács összekötője 1956. november 26-tól bekapcsolódott a Nagybudapesti K.M.T. munkájába, ahol a 4 tagú politikai bizottságba is beválasztották.
Terhelt a Nagybudapesti Központi Munkás Tanácson belül egész tevékenységével a Rácz, Sebestyén és társai által képviselt ellenforradalmi irányvonalat követte. A vasutas dolgozók körében terjesztette a K.M.T. Tájékoztatóit, részt vett a sajtóbojkottal kapcsolatos röpcédulák készítésében és terjesztésében.
Az 1956. december 8-án megtartott országos illegális értekezlet egyike volt azoknak, akik az országos 48 órás sztrájk megszavazása és megszervezése érdekében léptek fel. Terhelt ilyen módon tevékenyen részt vett a Nagybudapesti K.M.T. ellenséges beállítottságú csoportja által vezetett azon mozgalomban, amely végső fokon az ellenforradalmi érdekek szolgálatában a népi demokratikus államrend megdöntését célozta.
A nyomozás adatai terhelteknek fenti bűncselekményekben való bűnösségét igazolják és így a vádemelés velük szemben törvényszerű és indokolt.
A Bp. 97. par. (1) bek. d./ pontja alapján indítványozom terheltek előzetes letartóztatásának további fenntartását.
A bírósági eljárás lefolytatására az 1957. évi 34. tvr. 4. paragr. (1) bek. a./, d./ pontja alapján, valamint az 5./1957./VI. 29./ I.M. sz. rendelet 1. paragrafusának (2) bek-e alapján a Fővárosi Bíróság Népbírósági tanácsának van

hatásköre és illetékessége. A Legfőbb Ügyészségnek ezzel kapcsolatos 1957. dec. hó 19. napján 53389/1957. sz. alatt kelt utasítását a X. kötet 188. oldala alatt csatolom.
Az 1957. évi 34. tvr. 8. paragrafus (2) bek. alapján a tárgyalás soronkívüli kitűzését és megtartását indítványozom.
Közlöm, hogy a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló mozgalom vezetésének bűntetése miatt Babai István terhelt ellen folyamatba tett nyomozást a Bp. 133 paragrafus (1) bek. b./ pontja, valamint a Btá. 56. paragrafusára tekintettel, a Bp. 133. paragrafus (1) bek. a./ pontja alapján terhelt azonnali szabadlábra helyezése mellett külön határozatban megszüntettem.
Az eljárás jogerős befejezése után indítványozom az iratoknak visszaküldését a jogszabály megszegésével külföldön tartózkodó Sebestyén Miklóssal szembeni büntető eljárás lefolytatása céljából. (Bp. 145. paragrafus /4/ bek.)

A tárgyalásra az alábbi személyek megidézését indítványozom:

Terheltként:

1. Rácz Sándor, Megyei Bírósági Börtön *Helyben.*
2. Bali Sándor, Megyei Bírósági Börtön *Helyben.*
3. Nemeskéri József, Megyei Bírósági Börtön *Helyben.*
4. Abod László, Megyei Bírósági Börtön *Helyben.*
5. Mester Endre, Megyei Bírósági Börtön *Helyben.*

Tanúként:

6. Varró Csaba, Országos Börtön Kozma Utca.
7. Dévényi József, Budapest XIX. ker. Zrínyi u. 112.
(jelenleg Megyei Bírósági Börtön Helyben
8. Balogh József, *Budapest* XI. ker. Nádorfehérvár köz 3.
9. Szelvényi Imre, *Budapest* II. ker. Vöröshadsereg útja 35.
10. Bognár János, *Budapest* XI. ker. Ábel Jenő út 8.
11. Brecz Bertalan, *Budapest* XI. ker. Otthon u. 13.
12. Fazekas János, *Budapest* XV. ker. Kiss-rákos tér 6.
13. Szatmári Lajos, *Budapest* XII. ker. Városmajor u. 53/b. I. em. 7.
14. Ring István, *Budapest* XIV. Ilosfai u. 37.
15. Karsai Sándor, *Budapest* VIII. Krúdy u. 16.
16. Babai István, *Budapest* XVI. ker. (Mátyásföld) Baross Gábor u. 50.
17. Labodics János, *Budapest* XIV. Pillandó u. 13/b.
18. Józsa Béla, *Budapest* XI. Bártfa u. 3.

19. Opatovszki Árpád, *Budapest* XIV. Mogyoródi u. 69/a.
20. Wapler János, *Budapest* IV. (Újpest) Lázár V. u. 30.
22. Erdélyi Tibor, Országos Börtön Kozma utca
23. Renner Péter, Országos Börtön Kozma utca
24. Szalai Gézáné, *Budapest* XI. Lomnicz u. 3.
25. Kovács Ernő, *Budapest* VII. Kerepesi u. 16. fszt. 10.
26. id. Rontó Balázs, *Budapest* VII. Dohány u. 74. II. em.
27. Tóth István, *Budapest* VII. Alsóerdősor u. 12.
28. ifj. Rontó Balázs, Katonai Ügyészség Börtön, Bp. II. ker. Fő u. 79.
28/a. Veres Éva, Országos Börtön Kozma utca
29. Fenyves Hedvig, *Budapest* XI. Lágymányosi u. 14.
30. Eigner Endre, *Budapest* III. Veder u. 41.
31. Classen Wynand, *Budapest* XI. Sassói u. 18.
32. Lánczky Józsefné, *Budapest* VII. Rákóczi u. 28.
33. Nyíri Sándor, Országos Börtön Kozma utca
34. Szilvási Lajos, *Budapest* VI. Bajcsy Zs. út 65.
35. Obersovszky Gyula, Országos Börtön Kozma utca
36. Eörsi István, Országos Börtön Kozma utca
37. Sándor Kálmán, *Budapest* VIII. Mosonyi u. 12. fszt. 10.
38. Arató Károly, *Budapest* VI. Népköztársaság u. 38. fszt. 1.
39. Maros József, *Budapest* Dembinszki u. 3/a.
40. Molnár Zoltán, Országos Börtön Kozma utca
40/a. dr. Hösz Dezső, Országos Börtön Kozma utca.

Védőként:

41. I. r. Rácz Sándor terheltért: dr. Máli József ügyvéd, Bp. IX. Rádai u.4.
42. II. Bali Sándor terheltért: ugyanaz
43. III. Nemeskéri József terheltért: dr. Marton Gyula ügyvéd,
Bp. V. Aulich u. 7.
44. IV. Abod László terheltért: dr. Asbóth László ügyvéd,
Bp. VI. Hajós u. 17.
45. V. r. Mester Endre terheltért: dr. Fogas Ernő ügyvéd,
Bp. X. Kőrösi Csoma u. 15.

Budapest, 1957. december 19. napján.

dr. Egressy András s.k.
ügyész

dr. Avar Jenő s.k.
Budapest fővárosi ügyésze h.

Ára: 96,- Ft